

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА

БИБЛИОТЕКА

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

ЧАСОПИС ЗА КОМУНАЛНО-СОЦИЈАЛНИ, ПРИВРЕДНИ И КУЛТУРНИ ЖИВОТ БЕОГРАДА

Број 8
Година LVII

Редакциони одбор
Д-Р СТЕВАН ПОПОВИЋ, Д-Р ДУШАН КАЛАНОВИЋ, ДРАГОЉУБ
ЗЕКАВИЦА, МИЛОРАД СИМОВИЋ, ЖИВАН РАНКОВИЋ и
Д-Р ВЕЛИМИР МИХАИЛОВИЋ
Уредник
БУРО БАЊАЦ

Август
1939 године

САДРЖАЈ

Чланци и студије:

Поздрав г. Владе Илића, претседника Београдске општине, нашим исељеницима у Америци	443
Београд у светлости социјалног старања — Д-р Стеван Поповић	435
Сиромаштина нашег града Београда (студија награђена на књижевном конкурс града Београда) II — Д-р Милош Ђ. Поповић	437
Како се изграђивао Београд (II) — Буро Бањац	442
Уређење и организација Општине града Београда — Божа Л. Павловић	451
Национална улога градова (VI) — Н.	456

Разговори с београдским уметницима и књижевницима:

Вајар Ђорђе Јовановић — Звонимир Кулунџић	467
---	-----

Књижевни додатак:

Три виђења Свете Петке — фрагменти хронике једне београдске породице (Дело из лепе књижевности награђено на књижевном конкурс Градског поглаварства Београд) крај — Никола Трајковић	473
--	-----

Прилози за историју Београда:

Београдско позориште у почетку свога рада — Јован Ђорђевић о Ђорђу Малетићу — Бога Радовановић	476
Српско гробље у Београду — Д. Ј. Ранковић	482

Друштвена хроника:

Београд је са дубоким узбуђењем дочекао и искреном поштом поздравио старе ратне заставе пукова-учесника у Церској битци	485
Припреме за одбрану престонице од напада из ваздуха	487
Савез српских добровољаца изабрао је г. Владу Илића за свога члана добровољног савеза	488
Слава Савеза српских усташа и добровољаца	488
Слава батаљона борних кола и аутомобилског пука	489

Урбанистичка хроника:

Нова црква у Раковици	491
Изграђује се други део Ратничког дома	491
Нова зграда Универзитетске клинике за женске болести и порођаје	491
Модернизовање београдског градског саобраћаја	491

Правна хроника:

Одлуке Државног савета — Љуб. Ж. Јевтић	492
---	-----

Некролози:

† Драгиша Лапчевић	495
† Васа Димитријевић	496
† Србобран М. Станојевић	497
† Живојин М. Јанковић	498

Слика на корицама: **Жртве бомбардовања Београда 1915 год.**, уметничко дело вајара-академика г. Ђорђа Јовановића, које се налази у Уметничком одељењу Министарства просвете.

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

Излази једанпут месечно као часопис, и једанпут недељно као службени орган Градског поглаварства Београда.

Претплата: годишње 150'—, полугодишње 80'— динара. Поједини број 10'— дин.

Цена огласа: Цела страна 800'—, пола стране 600'—, четврт стране 300'— дин. **Огласи на корицама 500/0 скупљи.**

Чековни рачун код Поштанске штедионице бр. 54.300.

Уредиштво и администрација: Книгиње Љубице 1/II — телефон 26-242.

Уредник прима сваког радног дана од 9-13 часова. — Ручкописи се не враћају.

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

Бр. 8

1939

Чланци и студије

Поздрав г. Владе Илића, председника Београдске општине, нашим исељеницима у Америци

Ноћу између 31 јула и 1 августа т. г. од 1,15 до 1,40 часова по поноћи одржао је г. Влада Илић, председник Београдске општине и председник Индустијске коморе, овај говор на LVII прекоокеанском преносу за наше исељенике у Америци:

Драга браћо, с оне стране Океана!

Са обале Саве и Дунава, као претставник престоног града Београда, шаљем вам топле, братске поздраве са хиљаде миља. Из наше до-

Г. Влада Илић, председник Београдске општине
мовине коју сте оставили са болом у срцима, да у великој слободној Америци потражите рада и гостопримства.

Отишли сте, једни давно, други касније, али ја верујем да ни један међу вама није заборавио земљу својих отаца и дедова, у којој је рођен и где је угледао сунца — своју домовину.

Знам да сте сви жељни вести из своје домовине.

Као Претседник Индустијске коморе и Централне индустријских корпорација могу вам саопштити ствари које ће вам бити врло пријатне.

После дугих борби, слободна и уједињена, наша Југославија је данас снажна, призната у свету, лепа и богата земља. Бог и природа дали су јој један од најлепших географских положаја у Европи. По своме природном богатству, по својој клими и своме поднебљу, наша држава је земља најширих могућности.

Поред њених пространих поља засејаних житарицама, на њеном земљишту данас успевају и многе индустријске биљке. Запамтили сте лепоту наших шума и слушали о њеном богатству. Рудно богатство наше земље је такође неисцрпно. Поред угља и гвожђа, наша отаџбина крије у својим недрима најразноврсније и најплеменитије минерале и метале: бакар, хром, антимон, живу, пирит, олово, цинк, боксит — све до сребра и злата. С тога страни капитал показује све веће интересовање за наше рудно благо.

Богата шумама, Југославија, обилује и воденим снагама. Њене реке и језера су огроман резервоар погонске снаге, од кога је до данас још само мали део искоришћен.

Све су то одлични услови за развијање једне напредне индустрије. И, заиста, за последњих двадесет година од како постоји Југославија, учињен је знатан напредак у индустријализацији наше земље. Раније смо увозили за милијарде динара разне робе; данас је тај увоз сведен на много мању меру. Увозе се, у главном сировине, које домаћа индустрија прерађује. Извоз нашег дрвета је данас велики; али наша индустрија дрвета даје обилна материјала индустрији намештаја и грађевинарству.

Недавно је Борски рудник подигао инсталације за прераду бакра — флотацију и електролизу — тако да данас злато добијено из нашега бакра не иде више у иностранство, већ га преузима Народна банка Краљевине Југославије, која на тај начин увећава своју златну подлогу. Рафинирани бакар омогућиће стварање нових индустрија у земљи.

У Зеници је створен комбинат велике металургије који већ даје челик, железничке шине, водоводне цеви и друге металургијске израђе-

вине, за које смо до сада давали милијарде иностранству.

Подигли смо модерна бродоградилшта и индустрију авиона, а ускоро ће се у нашој земљи израђивати и аутомобили. Нове фабрике целулозе, које се сада изграђују, даваће из нашег дрвета целулозу индустрији fine хартије, вештачке свиле и других фабриката.

На свима пољима у индустрији, ради се код нас пуним полетом, јер за њу има свих услова. Данас већ, број осигураника код Средишног уреда за осигурање радника прелази 700.000, у коме је највећи део индустријски радник или намештеник. Имаће код нас још много да се ради. И ја вас молим да тамо, на извору рада, научите што више, како би сте могли и нас поучити. Говорите својој деци о староме крају, који не треба никад заборавити, а коме ће требати стручних људи и добрих организатора међу његовим синовима. Нека се спремају да приме по неку индустрију у својој старој домовини, јер је доста наше индустрије и данас у рукама странаца.

У великој Америци ви сте на извору организације индустријског рада. Поштујте и волите велики амерички народ, који вам је указао гостопримство, и учите се од њега што више да би сте својим искуством користили отаџбини и обогатили своју домовину.

Напори које чини Његово Краљевско Височанство Кнез Намесник са Намесништвом, и Краљевска влада, теже да, по примеру Америке, створе од наше земље заједничку кућу, у којој ће сваки Југословен моћи да нађе рада, који ће му омогућити живот достојан модерног човека.

Наше индустријске коморе и организације неуморно раде на унапређењу домаће индустрије. Оне мисле на вас, као на будуће сараднике и организаторе; а Институт Николе Тесле, који се подиже у Београду, биће расадник, у коме ће наши млади људи моћи да развију своје способности за добро нашега народа, за добро целог човечанства, као што је и наш велики Тесла радио.

Као Претседник престоничке општине срећан сам што вас поздрављам из Београда, који је поносан што је у својим грудима увек гајио велики идеал целог нашег народа од Триглава до Балкана и који је данас срце Југославије. Још пре четврт века он је био мали град са 80.000 становника, који је носио у себи велики бол свога разједињеног народа и отаџбине. Данас је он напредан град Европе са 400.000 становника и носи у себи оправдани понос што је центар народног живота и његовог стремљења. Није он тако велики по броју свога становништва, нарочито с обзиром на милионске градове напредне Америке, — ја то знам. Али је велики по својем полету и широкој љубави и гостопримству за цео наш народ. И по лепоти свога богоданог положаја, по својој природној и друштвеној атмосфери, и својем сталном напретку. Као такав, он све више привлачи домаће и стране туристе, који у њему гледају остатке славне прошлости, напредак данашњице и велике наде за будућност. Наша општина чини све напоре да се гости Бео-

града у њему добро осећају и да из њега понесу лепе и трајне утиске.

Општина је, у сарадњи са друштвом за сајам, изградила Београдско сајмиште на обалама Саве, где се поред пролетњих и јесењих београдских сајмова, који су већ стекли међународни глас, приређује и све манифестације југословенског духа и културе концерти, народни фестивали, изложбе, спортске приредбе итд. На Калемегдану општина је изградила Зоолошки врт, који већ има и најређе примерке животињског царства. Смештен између зидина старе београдске тврђаве, он има ретко погодан положај, и већ је због своје лепоте стекао сталне посетиоце. Модерни ресторани и хотели у данашњем Београду омогућавају свакоме посетиоцу најбољу угодност. Подигнути на најлепшим тачкама Београда, они су истовремено пријатни и души и оку са својим пространим и ведрим видоцима.

Као град који је по својој дугој и бурној историји од двадесет векова један од најинтересантнијих у Европи, Београд има своје музеје, од којих треба на првом месту истаћи музеј који је основан од стране Његовог Краљевског Височанства Кнеза Намесника Павла, који носи име свога оснивача и у коме су са префињеним укусом сабрана дела чувених светских и југословенских сликара и вајара.

Општина београдска уређује један по један део старе београдске тврђаве, која је већ по себи један од најкрупнијих историјских споменика на нашем континенту. Данас се плански изводе радови на реконструкцији историјских објеката београдске тврђаве, а остали терен се уређује за народно шеталиште, у вези са лепим калемегданским парком. Кроз стари град сада већ иду булевари, а по његовим стазама и бедемима ужива се у природним лепотама на обалама Саве и Дунава.

У Београду се, драга браћо, ради и гради. Живот наше престонице је све разноврснији, живљи, пријатнији. У Београд се сливају браћа из целе наше лепе отаџбине: Хрватске, Словеније, Црне Горе, Лике, Далмације, Босне и Херцеговине, Јужне Србије. Сви они у Београду налазе рада и зараде, помажући своје породице у свом ужем завичају. Београд је задовољан што на његовој величини и лепоти сарађује наш народ из свију крајева и радостан је што људима са свију крајева наше лепе отаџбине може омогућити часну зараду и помоћ њиховим породицама из пасивнијих делова Југославије.

У Београд су упрте очи целог нашег народа.

А он је свестан, да је наша садашњост дело наших заједничких напора и жртава. Наша будућност треба да буде велико дело наших заједничких старања и љубави према земљи. На томе великом послу наш престони град рачуна и на сарадњу вашу, који сте телом далеко, али сте својим духом и љубављу према домовини са нама.

Београд вас из свег срца поздравља и поручује вам:

Мислите на нас, драга браћо; ми мислимо на вас!

Београд у светлости социјалног старања*

Историја нам казује да је Београд у току свога живота имао двојаку судбину. Он је био на граници Државе и тада је био важан војнички и стратегички град. Када пак није био на граници, он је постајао привредни центар, јер га је његов географски положај на обалама двеју пловних река предодређивао за важно тржиште — посредника између Запада и Истока.

Од стварања Југославије, Београд није више на граници. Уместо стратегичког града он постаје привредни центар. О чему сведочи и чињеница, да је општина преузела чувену Београдску тврђаву од војних власти и њене ровове, бедеме и куле претвара у терасе и паркове са лепим травњацима, Зоолошким вртом и лепим зеленим алејама. Тамо где су кроз векове, па и до скоро бдиле војничке страже, сада грађанство долази да се у миру надише чистог ваздуха у пријатном зеленилу. По градским бредима, који би знали причати о љутим борбама и тешким канонадама, сада шетају заљубљени парови, мало даље играју се деца, која неће ни знати за градске бедеме и борбе прошлости, већ ће мислити да је ту одувек била трава, цвеће и дрвеће...

* * *

После уједињења становништво Београда нагло се увећава. Од 80.000 оно се је попело на 400.000 становника. У Београд се сливају придошлице из свих крајева Југославије. Они махом долазе са жељом да у њему нађу рада и зараде. Број осталих који долазе да се настане врло је мали.

Са придоласком ових сиротих грађана поставио се јаче и проблем збрињавања а социјално-хигијенски рад морао је се појачати. Београд је морао да се побрине за здравље и за бољи живот ових придошлица, као и за своје грађане, и он је то и учинио не одвајајући једне од других.

Рад општине на помагању београдског грађанства манифестује се у разним видовима. На првом месту самосталан рад општине, затим рад у сарадњи са државом и најзад — сарадња са другим, приватним и јавним установама.

Организација тога рада изведена је кроз Дирекцију за здравствено старање општине града Београда. Општина је купила велику зграду у коју је сместила дирекцију и градску поликлинику; она је изградила нарочиту зграду за амбуланту за кожне и венеричне болести (ова амбуланта имала је 1933 године 22.551 преглед, 1936 тај се већ пење на 50.746). Године 1935 почела

је рад градска болница коју је завештао Београдској општини народни добротвор Никола Спасић. Уређена као неки американски санаторијум градска болница добила је најлепше признање и од страних стручњака. Осим болнице општина је изградила и градско породилиште које задовољава једну од великих потреба Београда. Борба противу туберкулозе добила је свој центар у општинском антитуберкулозном диспанзеру, у коме је само у 1936 години извршено 15.670 прегледа, поред тога што су кроз њега прошли и грађани из свих професија који могу бити преносиоци туберкулозе. У диспанзеру се стално и бесплатно лече близу 7.000 сиромашних туберкулозних Београђана. Значајну улогу има и општински дезинфекциони завод са епидемиолошком службом и својом новом станицом за сузбијање скабијеса — шуге.

Поред ових установа велика је пажња обраћена на уништавање легла комараца и сузбијање маларије и на школску хигијенску службу.

Социјална служба огледа се у помоћи у новцу и природи које општина даје сиромашним грађанима неспособним за рад. Онима који су најмање пет година у Београду Општина даје сталну помоћ од 50—300 динара месечно. На овај начин помогнуто је око 650 породица. Породицама оних који су били часници општински или радили, а нису стекли право на пензију, општина издаје помоћ у виду пензије. Ову врсту помоћи ужива око 80 породица. Највише се пак даје у виду повремене помоћи сиромашним грађанима у новцу или у природи. За овај користан социјални рад основан је акциони одбор за зимску помоћ, коме је на челу Њ. Кр. Вис. Кнегиња Олга. Овај одбор сваке зиме помаже најнефикасније сиротињу. „Зимска помоћ“ прикупља прилоге од грађана, добија прилоге од општине и установа а у току зиме приреди и по неку приредбу, чији приход исто тако иде на помагање сиротиње. У 1937 години на пример било је прикупљено 1.577.000 дин. из кога је новца раздељено 3.183 пакета са животним намирницама, 1.700 м³ дрва за гориво, велика количина одела и веша. Делење се обично врши пред Божић, тако да је сиротиња збринута у зиму пред овај велики празник. Осим ове помоћи општина је организовала 5 јавних кухиња у којима се у току зиме свакодневно кува и дели храна сиротињи. У 1937 години у овим кухињама утрошено је намирница у вредности преко милион динара.

* Предавање одражано на Београдској краткоталасној радиостаници на дан 11 августа 1933 г. за наше исељенике у Америци.

Највећа пажња обраћа се на исхрану деце. Осим деце до 6 година само у основним школама има у Београду око 18.000 деце. Може се рећи да је једна трећина сиромашног стања. Општина помаже ову децу храном, обућом, одељом, а преко зиме дели им и млеко. Поред тога општина шаље на летовање око 1.500 деце сваке године.

Општина има и свој Дом старца и старица у коме проводе своје старе године 270 старца и старица. У социјалну помоћ можемо још убројити и помоћ и погребну спрему, коју даје општина породицама сиромашних умрлих грађана.

Поред свога учешћа у помоћи незапослених радника општина је изградила и радничка склоништа, купатила, а у најновије време веома живо ради на изградњи јефтиних хигијенских радничких станова.

* * *

Из овога досадашњег излагања видели смо да је општинска делатност на пољу социјалног и хигијенског старања многострука. Последњих пет година та се делатност нарочито увећава, што се може констатовати и из буџетских средстава која се посвећују социјалном старању. Материјални расходи Дирекције за социјално и

здравствено старање Београдске општине износе у буџетској години 1933/34 Дин. 9,600.000.— Већ у 1938/39 они су се попели на 21,576.000. Осим ових средстава из зајмова посвећују се такође овоме циљу, поред тога што су лични издаци за социјално-здравствену службу знатни.

Претседник општине господин Влада Илић показао је пуно разумевања за социјалне потребе београдског грађанства и проширио знатно сарадњу општине са хуманим друштвима, чији рад на социјалном пољу општина издашно помаже.

Београд се привредно развија. Кроз његову Берзу рада прошло је за последњих десет година око 500.000 незапослених радника који су новчано потпомогнути и којима је нађено запошлење. Београдски окружни уред за осигурање радника има око 100.000 осигураних у случају болести, несреће, старости и смрти. У сарадњи са државом, Општина се стара да припомогне онде где је помоћ најпотребнија јер је свесна тога да ће здрави и задовољни становници бити добри грађани, који ће са успехом радити на добро целога нашега народа.

Београд ни у овоме погледу не заборавља на своју улогу и стара се да помогне што боље сними који су у невољи.

Д-р Сћеван Поповић

Црква Св. Марка и зграда Поштакске штедионице, посматрани са Таш-мајдана

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Сиромаштина нашег града Београда

— Једна савремена социјална студија —

Општи историјат сиротињског питања у свету и код нас, његово уређење у модерним земљама и директиве за његово рационално решење код нас

(Студија награђена на књижевном конкурсју Градског поглаварства Београд)

(Наставак)

Енглеска — пример координиране социјалне помоћи.

Крајем XVIII века услед нагле индустријализације створене су ужасне прилике код радништва: свакодневни рад од 13 часова, чак и недељом и празником, рад не само људи већ и жена и деце још од пете године, бичевање кад би на раду заспали, везивање за машину кад би радници покушали да беже, награда довољна за гладовање, страшне нехигијенске прилике и становање у учерицама.

Тако страховите прилике морале су да створе и нарочито законодавство за заштиту радника, и прве угледне социјалне установе и социјалне сараднике као што је модерна нудиља, по замисли Флоренс Најтингал (Florence Nightingale) којој дугујемо реформу болнице, организација милосрђа дугује Сер Черлс Лох (Sir Charles Loch), рад на поправци народних станова, Октавија Хел (Octavia Hill), затим установље социјалне школе, школе за материце, осигурање од беспослице, болесничке благајне, вароши са вртovima.

Најзад Енглеска је остварила идеју Јеремије Бентхема (Jeremy Bentham) и основала 1919 прво министарство здравља у коме су груписане администрација, хигијена, социјална помоћ и профилакса, подизање станова и урбанизам. Ова координација сад се пренела и на многе месне комитете.

Систем администрација у Енглеској посве је различан од оних на континенту. Она се одликује потпуном аутономијом свих својих јединица, општина (парохија), срезова, грофовије и слободних градова. Сви функционери у свим овим јединицама бира један савет. Осим главних грана државне управе (војска, царина, поште и телеграфа, и осигурања и пензија) за све друге гране постоје само техничке инспекције, тако да је Енглеска у ствари једна федерација грофовија и слободних градова.

Сваки савет грофовија и слободних градова има свој административни комесаријат за следеће службе: јавну помоћ, заштиту умоболних и умно ограничених, слепих, болесних, за

хигијену, болнице, склоништа, урбанизам, заштиту материце и деце и јавну наставу.

Ови послови поверавају се женама.

Ранији »Workhouse« радионице, који су били склониште за све могуће страдалнике, одрасле, старе и децу, здраве и болесне и сматране су више за дисциплинске заводе, данас су укинуги.

Од 1934 године у свима дистриктима, раније парохијама, постављају се старатељи за сиротињу, као и за све друге врсте социјалне помоћи: указивање бесплатне лекарске помоћи, старање о умоболнима, слепима, немоћнима, са свима потребним установама. Ту је обухваћена и хигијена као и сва питања станова и подизање хигијенских станова, којих је од рата подигнуто милион и пет стотина хиљада уз државну помоћ. Подигнуте су и многе вароши са вртovima, многе на заједничкој основи. Од 1929 утрошено је само на паркове и спортска игралишта 1,820.000 фунти стерлинга. Исте комисије се старају за антитуберкулозне и антивенеричне установе и санаторије. У 461 диспансера налази се 23.549 постеља. Пријава оболелих од туберкулозе је обавезна. О њима се после изласка из диспансера и санаторија води дуже времена евиденција. Комисије се старају и о целокупној санитарској служби и превентивним мерама. Задатак је комисија и заштита материнства и деце као и јавне наставе.

Свако рођено дете се пријављује лекарском хигијенском бироу и цивилним властима. Бабице и лекарска помоћ сиромашним породицама указује се бесплатно, школе за материце су центри за целокупно давање савета материма и указивање помоћи материма и деци (лекарска помоћ, млеко, рубље и др.), као и многобројне установе за болесне материце и децу.

Школска хигијена такође је саставни део ових комисија, његове установе снабдевене су лекарима, специјалистима и нудиљама посетиљама. Ове установе старају се и о физичкој култури омладине. Све се ове установе нала-

зе под контролом министарства хигијене и уживају од њега материјалне потпоре.

Нарочито приватне организације више од 100 година воде борбу против алкохолизма. У Енглеској се налази врло велики број апстинената.

Ратни инвалиди примају помоћ од државе, али уживају и приватну помоћ од локалних добротворних установа.

У самом Лондону постоји 2.500 установа у којима узимају учешћа људи и жене из свих друштвених слојева. Постоје даље нарочити судови за младеж. Чувени су домови за поправку т.зв. Бернардови домови (Bernardo homes). А чувена је и женска полиција за жене и децу.

Необично су развијене и омладинске организације, скаути, војска спаса, ХЗМЉ и др. Постоји 4.500 женских института у којима је уклањено 270.000 жена које се брину о побољшању жена на селу.

Североамеричке државе — пример индивидуалне социјалне помоћи

Североамеричке државе су савез федералних република. Свака од 48 савезних држава је потпуно аутономна и доноси за себе све законе, бира своје функционере. Заједничка је само војска, царина, монета и имиграција. Уз то треба имати на уму и нарочити менталитет америчких грађана и њихову ванредну организаторску способност, дух једнакости и неограничене могућности, благодарјећи усавршеној техници, затим једно необично поштовање жене и детета и утицај пуританизма, који је био увек врло агилан, као и отсуство свих предрасуда и традиција.

У почетку XIX века, у погледу јавне помоћи као углед служила је енглеска организација и добровољне комисије (одбори) које су остале чисто локалне.

После сецесионог рата појављују се и савети јавне помоћи који су били дужни да контролишу рад добротворне акције у целој једној држави. Најзад су створени мешовити одбори (State charities aid association) као веза администрације и добротворне акције. Од 1911 године највећи део држава установио је пензије матера са децом; удова, разведених, напуштених или са мужевима неспособним за рад. Исто тако у многим државама постоје пензије за слепе и старе.

Политичка децентрализација учинила је да се приватна иницијатива јако развила. Међутим потреба координације рада створила је у ту сврху разна друштва, на пример: (Family Welfare Association of America 1911) а осим тога установљене су централне картотеке за евиденцију помоћи. Жене су у овом послу узимале највећег учешћа. За спрему сарадника оствариване су многе школе за социјалну службу.

Централни савет добротворних друштава остварио је најширу координацију која се простира и на хигијенске установе, народну про-

свету и организовање занимања у слободном времену. Поједини савети основали су и нарочите домове у којима је сав рад концентрисан, и тако је партикуларизам уступио место кооперацији.

За прикупљање сретстава оснивају се нарочити фондови — Central Relief Society. Американац, стално упуслен радије ставља у свој лични буџет извесну суму за добротворне циље него да се сам о томе брине. Међутим људи и жене добре воље, снабдевени обилним сретствима, могли су да се потпуно посвете овом добротворном послу.

Постоје и нарочите организације социјалних радника. Цео филантропски покрет је координиран од стране националног савета за социјалну службу.

Чувене су америчке фондације чији се рад и помоћ простиру често на цео свет. Преко 150 таквих фондација имају преко милијарду долара капитала. Постоје исто тако и локални фондови (Community Trusts) чији приходи често прелазе 30 милиона долара годишње.

Организације које врши националну социјалну помоћ има преко две хиљаде, осим многих других који не прелазе границе једне државе, кантона или града. Сам Њу Јорк има 1.200 таквих, подељених на протестантске, католичке, јеврејске и неутралне.

Међу националним организацијама заузима прво место Црвени крст, који притиче у помоћ у свима случајевима невоље или катастрофа. Он се стара и о хигијенским установама и социјалној служби на селима. Црвени крст броји преко 5 милиона чланова са истим толиким бројем омладинских чланова (Подмладак Црвеног крста). Постоје исто тако врло моћна добротворна друштва за помоћ сиромашним и пострадалим, болесним, незапосленим, немоћним, усељеницима, путницима, осакћањеним на раду, деци и за њихово намештање у породице, итд.

Многобројне су и школе за социјалну службу, судови за младеж, болнице, диспансери и психијатрички центри.

Важну улогу имају и многобројни социјални, колективни сервиси (500) који се брину о образовању сарадника, нарочито жена.

YMCA и YWCA, са протестанском инспирацијом (Хришћанска заједница младих људи и младих жена), Колумбови витези, Војска спаса, и верске организације, старају се нарочито о омладини и њиховој заштити и помагању. Исто као и у Енглеској постоје многа омладинска друштва за физичко и морално васпитање међу којима заузима прво место скаутизам са својим многобројним сталним логоришћима.

Како за нормалну децу, тако исто и за анормалну, постоје многе установе и специјалне клинике.

Противу дечјег криминалитета постоји нарочита дечја полиција и дечји судови. Први

судови су основани 1899 године у Денверу и у Чикагу.

У Америци су никли заводи за поправку деце, на принципу Selfgovernment (самоуправе) а који су показали ванредно добре резултате.

И у борби противу проституције приватна организација води енергичну борбу.

У интересу поправке расе — евгенике — постоје нарочите установе за контролу рађања (Birth Control), а у неким државама се врши и превентивна стерилизација.

Америка се сматра у погледу рада на хигијени као обетована земља. Филантропи, кад су пронађени узроци разним болестима, пренели су своју борбу и рад на отклањање узрока — профилаксу, и у том циљу почели организовати многе хигијенске установе уз помоћ нарочито хигијенски образованих лекара и помоћног особља. Тако је образовано 140.000 болничарки-посетиља, 160.000 нудиља и 150.000 болничара. Помогнути Рокфелоровим фондом створене су нарочите чувене школе за нудиље и болничарке у Балтимору на Харвардовом универзитету и у Кембриџу.

У хигијенским институтима прикупљају се и проучавају статистике, демографије, епидемиологија и санитетска служба и све мере профилактичне, питање исхране, хигијена села, санитетска технологија и хигијенско васпитање народа (пропаганда, итд.).

Као помоћне установе постоје многобројна саветовалишта за матере, за родитеље, капи млека, за претшколску децу, за избор занимања, диспансери антитуберкулозни, антивенерични, за душевну хигијену, за вакцинацију, дезинфекцију, праву помоћ, итд.

Приватна осигуравајућа друштва у чијем је интересу да се сузбијају болести и умањује смртност, а која броје на милионе чланова, осигураника, такође су учествовала и учествује у раду на хигијенском просвећивању. Само једно друштво »Metropolitan Life Insurance Co« има 27 милиона осигураника. Оно је од 1909 до 1929 о свом трошку извршило 34 милиона посета, преко нарочито постављених хигијенских посетиља, и раздао својим осигураницима 534 милиона хигијенских брошура. Резултат је био да је смртност од туберкулозе пала за 60% само у једној индустриској вароши Franigham-у.

У погледу пуерикултуре такође се чине велики напори и нарочите фондације помажу ту акцију (Fund Commonwealth), као и Црвени крст.

Хигијенској акцији даје се пун публицитет, а испитивања и анкетаирања врше нарочити институти, чији се резултати објављују и предају потребне мере.

Болнице и диспансери издржавају државе у 64% случајева. Постоји и национално удружење болница. Уређење многих великих болница је савршено. Уз неке болнице постоје и

школе за нудиље. Постоје и нарочити институти само за утврђивање дијагнозе, а даље лечење се оставља домаћем лекару.

Америка је прва езмља у којој је *зубно лекарство* постала специјална струка и где има 67.000 дентиста и 152.000 зубних лекара (један зубар на 790 становника).

Борба противу алкохолизма која се у САД води више од 100 година завршила се 1919 године познатим законским амандманом о општој прохибицији (забрани) у целој Унији. На жалост због корупције органа, који су били позвани да контролишу примену овог закона и због необично јако раширеног кријумчарења, које је узело великог маха, општа прохибиција није могла да се одржи. Ипак овај је опит показао: да би један закон могао да буде у пуној мери примењен, мора за њега бити потпуно припремљено земљиште, мора бити поштован и не сме бити корупције. Иначе забрана алкохола у појединим државама, у многим и данас постоји, показала је после њеног увођења знатно смањивање броја злочина, оболења, смртности, и уопште свих штетних последица алкохолизма.

Радничко законодавство у Америци различито је решено у разним државама, али је уопште јако заостало према онима на континенту. Радништво је више упућено на самопомоћ (кооперативе), а мање на позитивне законе. Према томе ни радничко осигурање није ни развијено ни субвенционирано.

Као што су жене у Америци у великом поштовању, исто су тако и деца. Каже се да у Америци влада 40 милиона краљева — деце.

Обраћала се велика пажња на школе и њихово хигијенско уређење, коедукација је општа. Исто тако и о полном обавештавању и васпитању стара се нарочита организација родитеља и учитеља (Parent teachers association). браћа се велика пажња на избор занимања и на професионалну реедукацију одраслих и деце.

Народно просвећивање се протеже у свима правцима. Постоје осим редовних школа, обавезних, домаћичке школе за девојке и жене; универзитети имају курсеве за домаћу економију, а у појединим државама институте за домаћу економију у којима се спрема помоћно особље.

Од 1907 године почело је отварање вечерњих и недељних популарних школа и оснивање кругова за образовање, спорт и свечаности. Напореда с тим почело се са грађењем вароши са вртovima (Garden-city) у којима су осниване библиотеке, дворане за састанке и здравствени центри. Све ово подизало се само у градовима, међутим на селима се слабо радило. Тек од 1908 године оснива се америчко удружење за побољшање живота на селу.

Радништво је удружено у *америчку федерацију рада* у којој су учлањени сви синдикати радника и бирои за радничко образовање.

У Америци, на жалост, људи друге боје, нарочито црнци, не уживају још сва грађанска права и зато су организована нарочита друштва за заштиту црнаца и усељеника.

Нарочито после велике економске кризе 1929 године која је највише погодила радништво и мале поседнике, и чија је последица била огромна беспослица, и данас се броји на 10 милиона незапослених радника, појавила се и већа потреба за организованом општом социјалном заштитом. Том се приликом показало да ни огромно богатство земље сконцентрисано у малом броју трустова и концерна, као ни моћни фондови добротворних организација нису били у стању да помогну и да обезбеде егзистенцију милионима незапослених радника. Због тога је најзад морала и сама држава да интервенише, али не да поправи стање и отклони узроке, већ само да ублажи крајњу беду и глад. И сами Американци ово увиђају и тврде: „Да ни јавна помоћ, ни приватна помоћ не могу никад невољне (оне којима је потребна помоћ) ставити у виши положај но што је велика маса суграђана, зато наши социјални сарадници полажу своју наду на један широки програм социјалних реформи. (Одлука међународне конференције за социјалну службу, св. 1 стр. 366).

А један од највећих ауторитета хигијене Др. Милтон Роземан професор на универзитету у Харварду пише: „Превентивна медицина сања о једном времену у коме нико неће оскудевати, у коме ће сваки имати своје учешће у раду, који ће бити у сразмери са њиховом способношћу, у коме ће сви имати оно што им је потребно за одржавање здравља. Ова добра добијаће сви људи с правом, а не из милосрђа. Превентивна медицина сања о времену у коме неће бити ни патњи, које се могу избећи, ни прераног умирања, и у коме ће благостање свих људи бити највиши задатак, у коме ће племенитост и хуманизам заменити грешке и егоизам. Она (превентивна медицина) се нада да ће људска мудрост остварити овај сан.”

Пример Америке и огромна активност за социјалну помоћ доказују само да је и у време највећег америчког просперитета било огромне потребе, т.ј. социјалне беде и социјално слабијих, којима је друштво морало да помаже или из разлога милосрђа или из бојазни од незадовољства гладних, незаштићених и непросвећених.

Италија — пример систематизоване социјалне службе

Предратна Италија има заслуга да је прва поставила темеље социјалне медицине, да је основала прве клинике рада (Luigi Devoto), криминалну антропологију (Ломброзо), социјалну антропологију (Nicoletto), педагошку антропологију (Марија Монтесори). Италија је прва повела успешну борбу против палудизма

и других социјалних болести и епидемија. Исто тако је прва почела да се брине о здрављу деце (оснивање приморских колонија за децу и маринских болница).

Од 1923 године социјална заштита је систематизована. Она је установљена у циљу да увећа становништво, а с тим и националну снагу, пред којим циљем све остало има да се подреди. Због тога је свака посебна и приватна активност стављена у општу службу. Јавна помоћ је поверена у свакој општини једном добротворном одбору у коме су концентрисане све установе и акције. Оне су подвргнуте контроли провинцијалних, административних савета, а сви Министарству унутрашњих послова.

Законом од 10-ХИ-1925 установљена је национална служба за заштиту деце и матера којом се предвиђа помоћ: породиљама, матерама и малој деци, школској деци, напуштеној, запуштеној и криминалној, као и хигијенско поучавање матера. Овом службом управља владин комесар и један централни одбор од представника министарства. Под њим стоје све установе.

Општински комитети у којима је општински лекар, школске старешине и свештеник, дужни су да воде списак појединих жена којима треба да се укаже помоћ, даље списак дојкиња које желе да доје туђу децу за награду, списак деце којој се указује помоћ и списак лица која траже помоћ и најзад списак свих усана за ову помоћ.

У раду им помажу „даме-посетиље”, обично дипломиране. Помоћ уживају и мајке-девојке, ванбрачна деца, удове, напуштене жене, сирочад и деца оскудних породица, као и деца морално посрнула.

Постоје саветовалишта за родитеље, у њима раде лекар и бабица. Преко њих се помажу материјално оскудни. Комитет је дужан да оснива обданишта, радионице, трпезе, склопишта, да шаље децу на летовање, у превенторије и санаторије и друга лечилишта.

За аномалну децу се предвиђају нарочити домови. Комитети се старају о образовању стручног особља.

Инвалиди добијају помоћ од државе а санитетску службу врши Министарство унутрашњих послова преко санитетских провинцијских савета.

Лекарска помоћ је за сиромашне бесплатна. Друштво Црвеног крста помаже рад лекара.

Води се енергично асанирање села. Градови имају заводе за пастеризирање млека. Постоји један закон противу мува.

У болницама раде поред стручног и плаћеног особља и добровољне болничарке.

Води се борба противу туберкулозе преко нарочитих антитуберкулозних комитета. Обавезно је осигурање радника противу туберкулозе. Постоје 242 диспансера, 37 санато-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

рија и 68 превенторија. Предвиђа се новчана помоћ породицама туберкулозних.

Борба противу венеричних болести и проституције води се такође преко провинцијских власти, исто тако као и борба противу маларије (палудизма) уз помоћ Црвеног крста.

Вакцинација је обавезна. Води се борба и против рака. Постоје и институти за душевну хигијену, као и за гушаве (идиоте).

Године 1927 прокламована је *повеља рада*. По њој је сваки рад *прокламован за социјалну дужност* и који има да се врши у интересу државе. Организација синдиката подлежи државној контроли. Корпоративна држава сматра приватну иницијативу у домену производње као најнефикасније средство за опште националне интересе. Држава интервенише само кад је приватна иницијатива немоћна да по-

стигне циљ или кад су у питању виши политички разлози државе.

Фашистички синдикати предузимају све мере за регулисање рада и осигурање радника и њихових породица и оснивање установа за радничко образовање, као и националну организацију за занимање радника у слободном времену (*Dopolavoro*) Као помоћно средство служи се кооперативама које су такође под контролом фашистичке управе.

Настава, образовање, морално и физичко васпитање су под државном (фашистичком) контролом, са циљем формирања у духу корпоративном.

Д-р Милош Ђ. Појовић

(Наставиће се)

Народна скупштина

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Како се изграђивао Београд

I

Пошто је Београд био кроз целу своју историју првенствено тврђава, од еминентног војног значаја, о његовом урбанистичком развоју водила је бригу, све до најновијег доба, државна управа, обично сам владалац непосредно, или његов намесник. То је био случај за време римске владавине, за време деспота Стевана Лазаревића, за време Сулејмана Величанственог, за време Евгена Савојског и кнеза Александра Виртембершког, за време Карађорђа, Кнеза Милоша, Кнеза Михаила и Кнеза Александра Карађорђевића — да споменемо само моменте грађевинског напретка у ширим размерама. Грађевински развој Београда у то доба приказује се обично као саставни део његове политичке историје.

Историју урбанистичког развоја могуће је одвојити потпуно од политичке историје тек од 1892 г., када су послови регулације и изграђивања Београда пренесени сасвим на Београдску општину.

Ипак треба имати у виду да технички развој Београда од доба Кнеза Милоша до данас чини једну органску целину. Улице и зграде које су подизане за време Кнеза Милоша, Кнеза Михаила и Кнеза Александра Карађорђевића чине основ модерног Београда и већим делом улазе и у састав данашњег Београда.

За време кратке владе Карађорђевог није се могла посвећивати пажња уређењу Београда јер су све снаге морале бити ангажоване за сређивање прилика у земљи и за одбрану од Турака. Али ипак морамо изнети детаљније стање Београда у доба Карађорђа, јер је таква ситуација града трајала све до 1830 г. и послужила је као темељ за изграђивање модерне вароши.

Под „урбанистичким” развојем разумемо целокупно техничко уређење вароши, — регулацију и калдрмисање улица и тргова, канализацију, водовод, осветљење, градски саобраћај, подизање зграда и јавних споменика — дакле све оно што технички сачињава једну варош и омогућава угоднији боравак у њој.

БЕОГРАД У КАРАЂОРЂЕВО ДОБА

Београд, када га је Карађорђе освојио, изгледао је доста бедно, као све турске вароши у то доба. Варош се налазила у шанцу, „шарампову”, који је почињао од Петровара-

динске капије (отприлике где је сада царинарница на Сави), — кроз коју је водио пут за Земун преко понтонског моста, — па је ишао мало садашњом Карађорђевој улицом до великих степеница, (где се налазила Савација, Шабачка капија), затим преко ових степеница уза стрму падину, па Косанчићевим венцем до Варош-капије (на раскршћу садашње Поп-Лукине ул. и Топличиног венца), одавде Топличиним и Обилићевим венцем до Стамбол-капије (која се налазила на Коларчевом имању између Позоришта и Споменика Кнезу Михаилу); одатле се продужавао ка Дунаву простором између садашње Француске и Скадарске ул. до Видин-капије (на раскршћу Душанове и Добрачине ул., на месту где је сада зграда Прве мушке гимназије), одавде косо поред Дирекције трамваја и осветљења до Дунава, где се завршавао Темишварском капијом (која се звала и Туна-капија, Дунавска, Су-капи — водена капија), на раскршћу Книћанинове и Дунавске улице, кроз коју је водио пут за Вишњицу, поред дунавске обале.

То је био бедем, насип од земље, висок око 6 м.; са његове спољне стране је био ров дубок око 4 м., а са унутрашње стране су у бедем били усађени дебели палисади (растови кочеви, горе зашиљени, око два метра висока, а 20 до 30 см. дебели).

Шанац се није протезао правом, већ испремааном линијом. Имао је бастионе, клинасте испаде, где су били смештени топови за одбрану шанца. Од Саве до Видин-капије налазило се пет таквих већих бастиона, на које се могло сместити до осам топова (највећи је био између Варош-капије и Стамбол-капије), а даље је било више мањих бастиона. Бастиони су имали и подземна сместишта за муницију. На сваких педесетак метара дуж шанца налазиле су се стражаре са пушкарницама. И у палисадама су се налазиле пушкарнице.

Овај је шанац био остатак спољашњег утврђења које су подигли Аустријанци од 1723—1736 када су из основе реконструисали београдску тврђаву. По одласку, 1740, порушили су га, па су га опет 1789—1791 поправили.

Са северне стране вароши налазило се градско поље, Калемегдан, које је делило варош од града (тврђаве). То је била пуста пољана, пуна прљавштине, на којој су господарили многобројни гладни пси. На тој по-

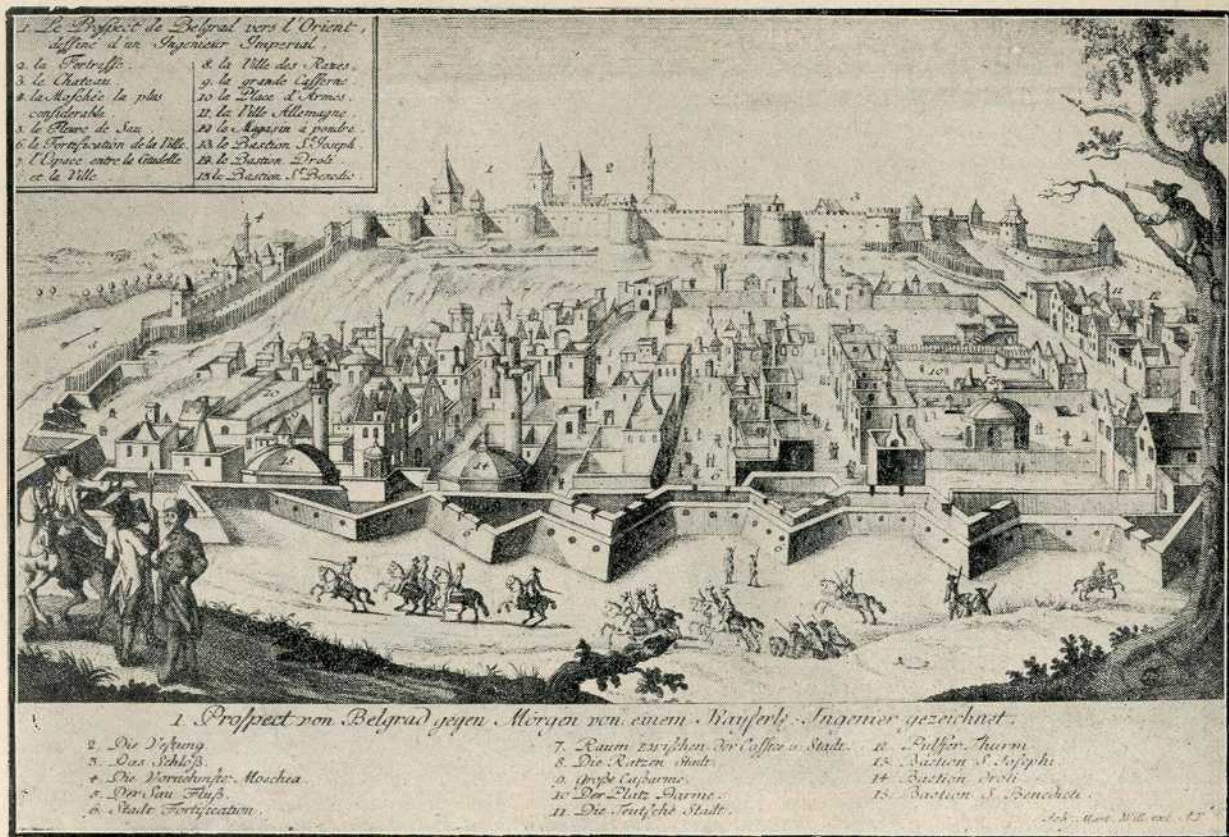
љани није се смело ништа градити, па ни уређивати шеталиште, јер су топови са градских бедема морали имати пред собом брисан и прегледан простор.

Највећа и најтврђа од свих капија била је Стамбол-капија, а и грађевински најлепша. „Озидана је била као какав градић са тврдим сводовима поврх којих је био дебео слој земље, са пространим доле унутра ходницима, и многим казаматима за обитавње војника, који су ту држали стражу. Израда је била од тесаног камена и од цигље.

Кроз њу се пролазило на три пролаза: у среди велики за кола, а са стране по један

владајуће нације, за време Аустрије Немци, а за време Турске Турци.

И до данас се очувала једна интересантна и типична зграда из Карађорђева доба, баш из горе поменутог четвороугла, зидана у световном балканском стилу, као многе отменије куће из тог доба: Велика Карађорђева школа (Лицеј Доситеја Обрадовића) у Јевремовој ул. бр. 21. Ту је по наредби Карађорђевој, а по предлогу Доситеја Обрадовића, отворена 1808 г. велика школа, нека комбинација гимназије и средње стручне школе, у којој су учили, између осталих, и Кнез Александар (син Карађорђев), Вук Стефановић Караџић, Лазар Арсенијевић Бата-Лака.

Београд у XVIII веку — на слици се лепо види шанац којим је била ограђена варош

мањи за пешаке. Врата су сва била од дебелих растових греда, па је по њима прикована јака гвоздена оплата, на којој су се видели улупљене рупе од куршума при нападу.

Стамбол-капију су зидали Аустријанци за оно време док су држали Србију... Срушена је из темеља по заповести кнеза Михаила 1866” (М. Ђ. Милићевић).

Варош се налазила у овом ушанченом делу. Најлепше и најбоље куће у насељеној вароши у шанцу налазиле су се у оном четвороуглу између садашње Кнез Михаилове, Маршала Пилсудског, Душанове и Француске улице. Ту су становали већином припадници

Главна чаршија обухватала је три главне улице: данашњу Узун Миркову, Краљев трг и Васину улицу; данашњу улицу Краља Петра од Кнез Михаилове и њено продужење Дубровачку улицу према Дунаву; трећу улицу која је полазила од угла Краља Петра и Душанове и пењала се слабом нагибом ка граду. Раскрсница Краља Петра (Дубровачке) и Душанове била је врло жив крај те чаршије. По тој раскрсници добио је име данашњи Дорћол („дортјол” турски значи: четири сокака). Душанова улица звала се видински сокак и све капије на њој звале су се Видин-капије. Најлепша капија била је Капија Евгена Савојског, кроз коју се улази у доњи град, а

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

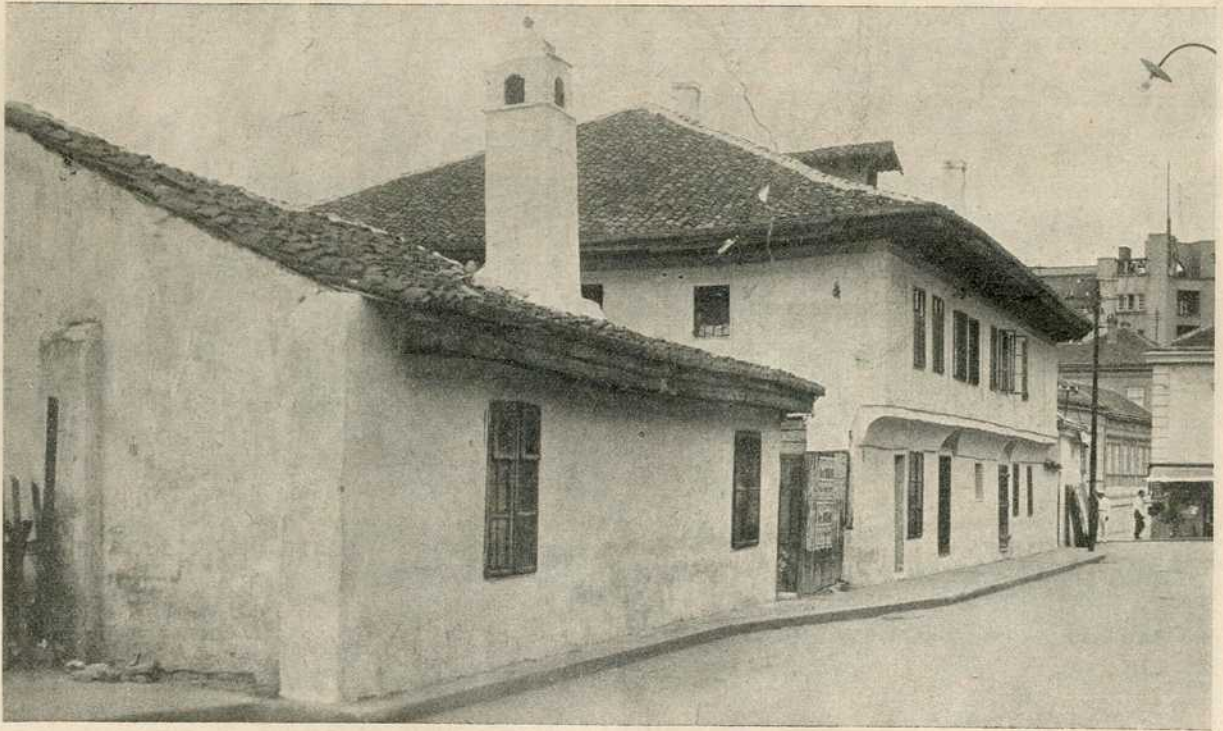
која и данас постоји. Близу угла Душанове и Маршала Пилсудског улице налазила се чувена „Пиринчана“, развалине дворца Принца Евгенија, у чијим су се рушевинама налазили бедни турски дућанчићи. Нису много бољи били ни дућани по главној чаршији. Они су били дрвени, са ћепенцима, а низали су се и с једне и с друге стране главних улица у чаршији.

Жив крај је био и Зерек, више Дорћола, око Бајракли џамије.

И на Дорћолу и на Зереку било је неколико лепших турских кућа ограђених високом оградом са пространим баштама пуним зеленог дрвећа. Ово зеленило је било једино што је давало пријатан утисак целом крају. Између дворишта су постојали капицици, кроз

На месту данашње Патријаршије налазиле су се три велике старе двоспратне зграде. Прву од њих, лево (према садашњем Црквеном музеју), купио је кнез Милош 1818 г. себи за конак за 15.000 гроша. Ту је становавала његова породица, кад би долазила у Београд (кнез од 1817 до 1830 није боравио у Београду, него у Крагујевцу и Пожаревцу, а у последње доба и у Топчидеру). Остале две зграде, десно, до Калемегдана, припадале су митрополији. Митрополит је становао у средњој, на спрату, а у приземљу су становали калуђери и момци.

Близу цркве налазила се велика двоспратна „шарена“ механа. До ње празан плац са старим подрумом на сводове. Стари подруми налазили су се и близу конака и митрополије.

Доситејев лицеј (Велика школа) на углу Вишњићеве и Господар Јевремове улице

које су жене ишле једне другима у посету. Кроз те капицике могле су да обиђу целу махалу а да се не појаве на улици.

Ниже Дорћола, ка Дунаву, простирала се страшно запуштена јеврејска махала.

Православни крај налазио се одувек око Митрополије и Саборне цркве и око Варош-капије. Наравно да су се за време хахија Срби и у овом крају проредили, јер су многи морали да напуштају своје куће и да беже у села ван шанца.

Саборна црква налазила се на истом месту где и данашња. Била је зидана од камена, али стара, запуштена и оронула, без звоника и без крста. Око ње хришћанско гробље за виђеније људе, запуштено и неограђено као и црква.

У једном од њих одерана је Карађорђева глава, испуњена памуком и упућена у Цариград. Кажу да је касарин, који је драо главу, доbio од страха грозницу и умро.

На углу данашње Богојављенске и Париске улице (сада парк француског посланства) налазила се једна мања зграда, у коју је кнез Милош сместио Народну канцеларију одмах при њеном оснивању (1816). (Доцније се ова канцеларија претворила у Београдски суд, који је остао извесно време у истој згради).

На месту где је садашња основна школа налазила се велика зграда, у којој је за време кнез Милошево прво била смештена школа, а после и Београдска читаоница.

У непосредној близини налазила се дво-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

спратна зграда, у којој је за време Милошево била Београдска општина (магистрат), чије је је четвороугаоно двориште било прво ограђено тарабом, а доцније зиданом оградом.

У околини цркве, у данашњој улици Краља Петра и у суседним улицама, налазило се неколико лепших православних кућа.

Почетак данашње улице Краља Петра био је уско сокаче, у коме су се налазиле трошне пекарнице, млекаџинице, механе и бакалнице. То је сокаче водило у главну чаршију, која је почињала од Кнез Михаилове улице.

У непосредној близини православне цркве, у Иванбеговој улици, налазила се једна турска џамија, друга се налазила на углу улица Караџићеве и Кнез Лазареве (Делијска џамија). На углу Караџићеве и Кнез Михаилове улице, где је зграда Спасићеве задужбине, налазио се Делијски конак, велико здање од тесаног камена, у коме је заседао за време Карађорђево Правитељствујушчи совјет.

На данашњем Краљевом тргу, где су универзитетске зграде и универзитетски парк, било је турско гробље. Испод гробља налазиле су се две џамије, данашња Бајракли џамија и друга џамија у дворишту данашње жандармериске касарне.

Близу угла улица Кнегиње Љубице и Чика Љубине налазила се исто тако једна џамија.

Испод Стамбол капије уз сам шанец, онде где је данас Народно позориште, налазило се турско гробље са једном џамијом.

Ван шанца су се налазила два села: Палилула, испод Ташмајдана, где се и данас налази њено језгро (ту је раније била немачка насеобина Карлстал); и Сававала око садашње Босанске и Балканске ул. и Вазнесенске цркве (раније Српска Доња Варош).

Остали простор данашњег Београда биле су њиве, воћњаци и виногради, са понеком кућом, највише циганском. Одмах преко дубоког рова иза Стамбол-капије простирао се широка пуста пољана преко Теразија и у правцу Палилуле. Широки ров је био пун прљаве воде, преко њега је водила дугачка дрвена ћуприја ка Теразијама, где се налазио највећи београдски резервоар за воду, „кула”, (негде на почетку Драшковићеве улице, крај апотеке „Делини”), одакле се разашилала вода у околне чесме. Те су куле Турци звали „теразије за воду”. Отуда је и цео овај крај — од места где је сада кафана „Руски цар” па до Двора — добио име „Теразије”, јер је ова кула, као највећа и на највишем месту, била најпознатија.

У вези са Стамбол-капијом и пољаном која се пружала иза ње М. Ђ. Милићевић је забележио и један детаљ карактеристичан за турски режим у Београду: „Коље, на које су Турци набијали Србе, ударано је ван Стамбол-капије и ван дрвеног моста, поред пута који води на Теразије.

Мученици су окретани лицем у поље, овамо ка Србији, да заплаше друге, који би поумили поћи њиховим трагом, то јест, који би поумили да устају против турске силе у земљи Српској!...”

Крај од Стамбол-капије па све до Батал-џамије (од данашњег позоришта па до Народне скупштине) био је баруштина, пуна прљавштине, обрасла шеваром. Ту је било, како један писац из тог доба тврди, зими и курјака. На простору где је сад почетак ул. Краља Александра налазила се, на пустој ливади, само једна зграда у којој се драла заклана стока — нека врста кланице. Даљи простор, од данашњег Старог Двора па Александровом и Крунском улицом, био је засејан пшеницом и кукурузом. На месту где је данас Стари Двор, Музеј Кнеза Павла и старо руско посланство биле су баруштине, обрасле трском, где су Београђани ловили дивље патке.

Данашњи Зелени Венац, где је сад пијаца, био је пространа устајала дубока бара, у којој је било дивљих гусака и пловака. Преко те баре прелазило се само чамцима. На простору изнад те баре, где су сад улице Бранкова и Космајска, налазило се на једној страни, око Варош капије, српско старо гробље, а на другој, близу старе зграде Државне штампарије, кужно гробље. Турска гробља су се налазила свуда по вароши.

Постојао је турски водовод, око 20 чесама по улицама. По баштама су постојали бунари.

Улице су биле уске, криве, у цик-цак линијама, велики број се завршавао у ћорсокаке. Калдрма сувише примитивна.

О каквом осветљењу, градском саобраћају, канализацији и осталим урбанистичким уређајима у то доба не може бити ни говора.

Турске куће, па и многе јавне грађевине, у последњем столећу турске владавине, грађене су примитивно, од слабог материјала, од бондрука (са ћерпичем између дрвене конструкције), плетаре облепљене блатом (чатме), а каткад и малтерисане па окречене. Обично су прављене на темељу од ломљеног камена, а каткад су подрум и приземље прављени од камена а први спрат од бондрука. Неке су имале лепе, резбарски израђене таванице од дрвета. Зграде су биле слабо покривене и већином су прокишњавале. Место стакла, на прозорима је била разапета хартија пенџерлија.

Поред све ове примитивности, дократи и еркери давали су бољим кућама живописан изглед.

Од тако слабог материјала грађене су све турске куће досад сачуване, па и поменута зграда у којој је био Доситејев лицеј.

Па ни везиров дворца, који се налазио на најлепшем месту Горњег града, онде где је данас Војни музеј, није био грађен од бољег материјала. Према опису немачког капетана Ота Пирха, који је пропутовао Србију

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

почетком XIX века, двосpratне зграде везировог дворца биле су плетаре облепљене блатом. Према дворишту су кровови напред испали, под крововима галерије дуж куће, на које воде широке дрвене степенице. По крововима велики број високих шиљатих оцака. Двориште пуно ђубрета. Унутрашњост конака исто тако бедна. Једино соба у којој је седео везир лепа, светла, сва у стаклу. Зидови прекривени белим муселином, уз зидове широки јастуци с наслоном. Под застрт дивним ћилимом. Паша је имао, поред женских одаја, салон и две собе. То му је била и канцеларија

стића Бадемлије, која се налазила преко пута „магистрата“. У кући у којој је била смештена Народна канцеларија, смештена је доцније прва виша школа под управом Димитрија Исачковића. Видећемо доцније да је у близини смештена и прва српска државна штампарија.

Види се из тога да је кнез Милош намеравао, одмах после закључења мира са Турцима, да крај око Саборне цркве учини центром, одакле ће се управљати државом. Међутим, у близини тврђаве, којом је господарио везир, стално на домаку турских топова, Милош се није лако осећао у Београду. Зато

Прве српске приватне куће из доба кнеза Милоша (у улици Краља Петра преко пута Саборне цркве).
Кућа лево: позната зграда Наума Ичка, у којој је била прва српска штампарија

и стан. Претсобље испред његових одаја заузимали су дању официри из његове свите.

Такав је Београд затекао Кнез Милош када се преселио у њега после закључења споразума са Турцима. Ни за државне канцеларије ни за кнежев конак није било погодних зграда. Видели смо како се кнез Милош снашао и како је сместио свој двор и важнија државна надлештва у старе зграде око Саборне цркве, које је ту затекао. У томе крају смештене су и прве културне установе, које су осниване за време кнеза Милоша. Богословија је смештена у лепшој кући Николе Хри-

је он 1817 прешао у Крагујевац, где је основао свој двор. Одатле, из Пожаревца и из других градова куда је путовао, управљао је земљом. Одласком Милошевим Народна канцеларија је изгубила свој првобитни значај врховног државног надлештва и сведена је доцније на Београдски суд.

Београд није могао у тим несрећеним приликама између Срба и Турака да буде српска престоница. Није се могло ни мислити на какву озбиљнију грађевинску делатност.

Од грађевина које су у то доба саграђене вреди споменути само кућу Наума Ичка, трговца, подигнуту 1825 на углу улица Краља

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Петра и Чубрине. И она је у профаном балканском стилу, од слабог материјала. Њу је од Ичка купио Хаџи Никола Брзак, а овај ју је продао 1831 Кнезу Милошу за прву српску штампарију, која је купљена 1830 г.

Пошто је то била прва штампарија у ослобођеној Србији, даћемо о њој неколико важнијих података. Кнез Милош је набавио штампарију из Русије и инсталирао је у Београду почетком 1831 г. За управника штампарије поставио је Адолфа Бермана, врло способног Пруса, слагаче је довео из Немачке. Штампарија је имала, кад је потпуно снабдевена, седам машина у послу. Прве књиге које су у њој израђене биле су црквене, јер се за овим осећала највећа потреба. Издато је и једно луксузно укусно издање, које је продavano и ван Србије.

После тога је штампарија штампала уџбенике за основне школе. У овој штампарији штампао је књијар Глигорије Возаровић дела Доситеја Обрадовића, поред свег протеста свештенства у Србији и Угарској. Кнез Милош је био на страни Возаревића. То је једино дело од вредности које је у то доба изашло у српској штампи. Вук није могао у тој штампарији да штампа своја дела јер су тражили да их штампа старим правописом, а други нико није Бог зна шта писао, нити је могао рачунати да ће му се штампање књига исплатити.

Месеца октобра 1833 штампарија је премештена у Крагујевац, а у јуну 1835 враћена је поново у Београд.

У Брзаковој кући је била и прва српска пошта и прва апотека.

ПРЕДУСЛОВИ ЗА МОДЕРНО ИЗГРАЂИВАЊЕ БЕОГРАДА

Да би се могли предузети велики радови на широкој основи на модерном изграђивању Београда потребно је било да се испуни неколико предуслова. Да се пречисти, прво, питање чији је Београд, српски или турски. Док су Турци били у Београду, српске власти нису могле предузимати радове у целом граду, кад би и хтеле, јер би им сметале и турске власти и Турци који су имали своја имања по вароши. А Срби не би ни хтели да уређују један град у коме већином живе Турци, кад би им то Турци и дозволили. Иако су се Срби постепено ширили у вароши потискујући Турке, ипак нису смели градити веће грађевине и уређивати улице, јер су им чести сукоби са Турцима ометали уживање својине и нормалан рад.

Кнез Милош је стално тврдио да је заједнички живот Срба и Турака немогућ, и да је потребно или истерати Турке из вароши, или да се преселе из ње Срби. Пре хатишерифа, он је помишљао чак на изградњу нове српске вароши у Топчидеру. Хатишериф је дао наде да ће се Срби дочепати свих

турских непокретних имања у Београду, па су планови српски за изграђивање вароши имали у виду целу варош у шанцу.

Једини православни крај у шанцу била је околина око Саборне цркве. Па и ту је било врло мало српских имања, већином су били Грци и Цинцари. Али тај је крај био у близини турске тврђаве, стално угрожен од Турака. Осим тога био је просторно мали и није могао да прими веће насеобине.

Други важан предуслов је био да се рашчисти питање својине над непокретним имањима. Видећемо доцније да је било мало земљишта чије је питање сопствености било неспорно. А разумљиво је да нико не може подизати већу и скупљу грађевину на земљишту за које није сигуран да ће, после свих спорова, остати његово.

а) Исељавање Турака

Питање исељавања Турака из вароши Београда било је необично важно за његово урбанистичко уређење. Турци су држали велике комплексе земљишта, често најлепше плацеве по Дорћолу, Зереку и другим крајевима. Они сами нису били расположени да подижу солидније и модерније грађевине на тим плацевима ни пре устанка, а поготово сада када се нису овде осећали сигурни. Правили су питање чак од тога што су српске власти тражиле да се одржава чистота по њиховим махалама и што су постављале фењере. А шта би било тек да су отпочели већи радови на преуређењу вароши по турским крајевима?

Чл. 13 хатишерифа наређивао је: „Турци који имају непокретних имања у Србији и који више не буду хтели имати веза са земљом, имаће годину дана времена да их продаду по праведним ценама Србима, према процени учињеној од нарочито за то одређених лица”.

Чл. 15 је ту одредбу још причвршћивао: „Забрањено је муслиманима, који не припадају посадама по тврдињама, да бораве у Србији”.

Изгледало је да је овим дефинитивно пречишћено питање исељавања Турака из вароши. Тако су схватили и Срби и Турци када су саслушали хатишериф. Милош је наредио Србима да не седе под кирију у турским кућама и дућанима, него да их откупе. Још пре хатишерифа Турци су почели да продају своја имања Србима. Хатишериф је овај процес убрзао и требало је да га сасвим оконча.

Милош је полагао нарочито на то да београдски Турци, особито они најутицајнији, продају своја имања Србима, како би то послужило као пример Турцима по осталим варошима. У ту сврху и Милош и српски скупштинари и чиновници понели су са собом доста новаца и на сам дан објаве хатишерифа покуповали су више непокретних имања од најбогатијих Турака. Други Турци су на то по-

чели да нуде на продају своја имања. Деца испред турских кућа позивала су Србе да уђу у кућу, разгледају је и купе. „На крају трећег дана готово су све куће у вароши и имања у околини Београда била распродата, а уговори о продаји утврђивани у мехџеми и српскоме суду. Неки су Турци одмах изашли из Београда, маса је пак очекивала пролеће да пођу у Турску. Тако је било по целој земљи. Нико није сумњао да ће они остати и даће у Србији”.¹⁾

Да се не би селили по невремену, зими, Турци су молили за допуштење да остану на својим имањима до пролећа. Милош им је то дозволио, и не слутећи да би тако нешто могло да осујети даље исељавање Турака. Београдски везир Хусеин-паша тражио је те зиме од Порте објашњење о извршењу неких тачака хатишерифа, па и оне која говори о исељавању Турака и продаји њихових имања. У одговору Порта се чудила питању пашиним и тврдила „да о томе ни снивала није а камоли да је о томе реч у хатишерифу; да је тамо реч само о продаји имања и исељењу турског становништва по паланкама и селима.” Порта је тражила да се продата имања врате Турцима, а да се врате на своја имања и они Турци који су се већ иселили.

Одредбе о исељавању Турака из Србије унесене су у хатишериф овако јасно и прецизно тек у последњој стилизацији, пошто је кнез Милош овластио своје депутате да поделе Портиним министрима још пола милиона гроша, поред онога што је дато за друге уступке.

Сада се морало поново покренути ово питање код Порте и расути нови бакшиши, јер је беглички-ефендија, Милошев човек на Порти, говорио српским депутатима: „Наши великаши докле су на својем мансупу старају се придобити чиме ће после, кад се овог лише, живети”. Ово питање је излазило више пута пред турски министарски савет, али се „потплаћени министри нису могли сложити с онима којима још није ништа дато”.

Пишући о овом предмету, д-р Куниберт zgodно закључује: „И тако Милош, услед осећања милосрђа у невреме, и рђаво схваћене штедње, изгуби прилику да постане господарем једнога града који, што се тиче политике и трговине, беше за Србе од поглавите важности”. Под „милосрђе” мисли дозволу Турцима који су продали своја имања да остану на њима до пролећа, а под „штедњом” два момента: што није на свој трошак преселио те Турке по зими у Турску и што није платио београдском везиру Хусеин-паши 250.000 гроша (око 90.000 д.), колико је овај тражио после објаве хатишерифа за своје услуге. За време преговора око хатишерифа Милош је сваког часа морао да даје новац везиру, тако да му је дао већу суму. Сматрао је да му

после хатишерифа везир више није потребан и да се може ослободити тога намета. Да би се осветио кнезу Милошу, београдски везир, по мишљењу Кунибертову, почне да сплеткари против Милоша код Порте и покрене питање исељавања Турака из вароши, које је могао сам решити на основу хатишерифа.

У ово питање умешала се и руска дипломатија, по несрећи на штету Срба, јер је гледала да придобије Порту и да, попуштајући у овом питању, добије од ње друге крупне уступке по Русију.

Турци су имали да распродају своја имања и да напусте Србију до 7 августа 1831, јер је тада истицао једногодишњи рок предвиђен по хатишерифу. Зато им Милош забрани да обрађују земљу, јер неће моћи да скупе летину до доба сеобе. А кад је видео да га Турци неће послушати, Милош забрани Србима да обрађују турску земљу као надничари: „Турци нек упрте мотику на леђа па нек сами ору”.

Ова наредба изазва узбуну код варошких Турака и они почну да прете и да се жале турским властима. Ова узбуна довела је и до једне трагикомичне сцене у Београду. Када је Милош јавио да ће доћи у Београд да обиђе породицу, пронесу се гласови да он долази с војском да протера Турке из вароши. У паничном страху Турци потоваре на кола све своје покућство, узму жене и децу и побегну у тврђаву. Узалуд су претставници српских власти у Београду уверавали да је ова узбуна без икаквог основа, нису могли убедити у то ни самог везира. Турци су се нарочито бојали због тога што су Срби могли лако ући у варош јер су држали Варош-капију, која им је предана привремено, за време свечаног читања хатишерифа, а они нису стигли ни за годину дана да је врате везиру.

Да не изазива сукобе, Милош и не дође у Београд, него се задржа у Раковици. Отуда поручи Турцима да се морају до 7 августа иселити из вароши, иначе ће после тога рока сам извоштити хатишериф. Ни по одласку Милошеву Турке није напустио страх. Још читав месец дана остали су у тврђави. А остали би вероватно и даље да их није натерала нечистоћа, коју су направили у граду, да се селе у своје куће.

Милош је рок сеобе Турака морао да продужи још за четири, а после за пет година, по жељи руских претставника. Али ни тада се Турци нису иселили из Београда, иако су напустили све вароши у Србији.

Милош је, преко српских депутата, развијао и пред Портом и пред руским претставницима разлоге због чега се Турци морају иселити из београдске вароши. Заједнички живот Срба и Турака је немогућ, стално долази до сукоба, до узбуна. Тим пре што су „београдски Турци најгори зулумџари, све сам љути Арнаутин и Бошњак.” Ако се Турци не исе-

¹⁾ Мих. Гавриловић: *Милош Обреновић*.

де из Београда, мораће се иселити Срби. Нарочито су важни економски разлози које је наводио Милош: Београд је једино место у Србији где може процветати трговина и одакле се може по земљи ширити цивилизација. Србија без Београда била би мртва, као Црна Гора која је отсечена од мора. Наводио је још и многе политичке разлоге. Изјављивао је чак да ће бити присиљен да се одрекне престола ако се Турци не иселе из београдске вароши. Али руске претставнике, Орлова и Кисељева, у чијим је рукама било ово питање, није могао придобити. Споразумом између Турске и Русије од 5 септембра 1833 усвојени су захтеви Срба да се Турци иселе из свих вароши у Србији, само није усвојен толико упорно брањен захтев да се иселе и из Београда. Ту су Турци имали да остану неодређено време, до султанове наредбе. Али су утврђена ова ограничења: а) други Турци, било из Турске или из Србије, тамо се не могу више усељавати; б) Турци који би хтели продати своја имања, могу их само Србима продати; в) Турци не могу подизати зграде ни у предграђу ни на другом месту, и морају се подвргавати прописима српских власти о реду и чистоћи; г) зли Турци да се истерају из вароши; д) само везирови и кадијини момци могу носити оружје; ђ) Срби имају безусловно право трговати у вароши, а страни поданици могу водити трговину само на велико.

Срби су тражили да се поруши и шанца, али тај њихов захтев није усвојен. Исто тако није усвојен захтев Срба да им се даду две капије у Београду. Место тога одлучено је да се Турци изван шанца не могу ни у шта мешати.

Па и овакве одредбе су отвориле широка врата за србизирање Београда и његово модерно изграђивање. Нарочито онај део изван шанца стављен је Србима на расположење, да га уређују како хоће. То је и разлог што је модерно подизање Београда за време Милошево вршено у главном у Сава-мали.

Турци су постепено продавали непокретна имања Србима већ и због тога што су нагло сиромашили, а и због тога што су сматрали да су шиканирани од Срба. Власт везирова је слабила и све више се сужавала у корист Милошеве власти.

Заједнички боравак Срба и Турака у вароши изазивао је често узбуне и кржаве сукобе. Најзначајнији је сукоб код Чукур-чесме 1862 г., који је изазвао бомбардовање Београда од стране Турака, створио тежак и дуготрајан дипломатски заплет, који је решен коначним исељењем Турака и из вароши и из тврђаве и предајом тврђаве Кнезу Михаилу 1867. (О томе догађају писано је више пута у „Београдским општинским новинама“.)

б) Несређеност односа приватне својине

Карактеристика тога доба јесте несређеност односа приватне својине, која је до извесне мере сметала већој грађевинској делатности. За време турске владавине хришћани су морали бежати из Београда, остављајући своја имања која су заузимали Турци и добивали од турских власти тапије. За време Карађорђево морали су опет бежати Турци остављајући своја имања Србима, који су добивали од српских власти документа о својини. После хатишерифа, када је кнез Милош дошао до веће власти и у Београду, нашло се доста начина да се опет приграбе нека турска имања. То је чинио и сам кнез Милош, који је та имања делио својим сарадницима, а чинили су и други.

Купопродаје непокретних имања извршене приликом објаве хатишерифа, које су доцније од турских власти поништене, изазвале су још веће поремећаје у својини над земљиштем и зградама. Везир је забранио Турцима да предају Србима том приликом купљена имања, и наредио да им врате капаре и наплаћене цене. Али многи Турци беху трошили један део примљених новаца; Срби нису хтели никако примати назад новац, него су чували тапије, рачунајући да ће оне опет једном добити своју вредност. Срби који су већ примили имања од Турака, који су напустили одмах Београд, нису хтели да их враћају.

Ни Турци ни Срби у то доба нису имали пречишћене појмове о својини. Ко је био јачи тај је био у праву. Кад су се спорови решавали пред турским судовима, добијао их је онај ко је могао боље да плати. Срби су зидали куће на турским имањима, било као закупци, било својевољно. Било је случајева да је земљиште припадало једном, приземље зграде другом, а спрат трећем сопственику. Наравно да власник земљишта није имао никакве користи. Срби су имали донекле оправдања за овакве поступке, што су тиме исправљали неправде које су им раније чинили Турци.

Када су организоване српске власти ово је стање пречишћено. Постепено је утврђивано право сопствености и издаване су уредне тапије.

Ван шанца било је много пустог земљишта, које није припадало никоме. Кнез Милош је је то поклањао Србима, давао је свакоме ко је год хтео, само под условом да га са лица огради. Пошто је хтео да се прво насели Сава-мала, поклањао је у првом реду земљишта у абацијској чаршији (данашња улица Краљице Наталије), у данашњој Франкопановој улици и у околним улицама.

Прича се да су неки грађани у новорегулационој ул. Краљице Наталије батинама терани да ограде с лица плацеве које су бесплатно добили. Они су зато узимали плацеве са уским лицем, а дугачке у дубину, да

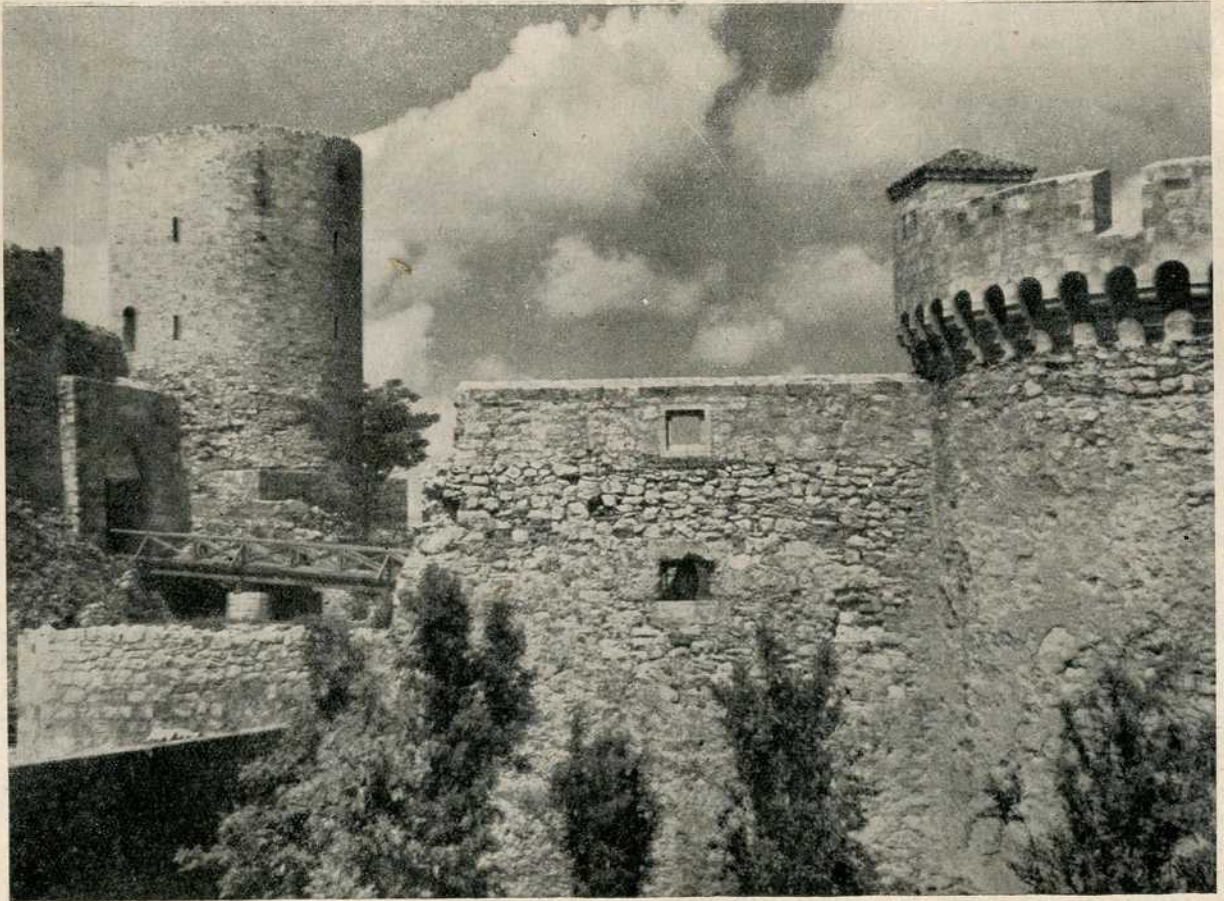
би их ограда што јевтиније стајала. Било их је који нису хтели ни примити поклоњено земљиште. А данас кв. м. земљишта у тој улици стаје преко хиљаду динара. Нерадо су примана земљишта на раскрсници улица, јер их је требало оградити са две стране.

Кнез Милош није никоме опраштао држање неограђених плацева, па ни својим најинтимнијим сарадницима. Чувени архитекта Милошев Хаџи Никола Живковић, који је градио готово све грађевине тога доба, добио је

за своје заслуге један плац од кнеза у садашњој Милошевој улици. Кад је једном кнез ишао у Топчидер тим друмом у пратњи Хаџи Николе, виде један неограђен плац и упита: „чији је то плац?“ Хаџи Никола одговори да је то његов плац који је добио на поклон. „Кад ниси стигао да га оградиш, није више твој“ — одговори кнез Милош.

(Наставиће се)

Ђуро Бањац

Један део старе београдске тврђаве

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Уређење и организација Општине града Брисла

Булевар Анспах, трг Дебрукер, булевар Адолф Макс!

У центру града Брисла додирују се ова три историјска имена у животу престонице Краљевине Белгије. Анспах и Дебрукер некадашњи председници општине града Брисла, чије име носи један булевар и један трг, добили су као првог суседа булевар садашњег председника града Брисла г. Адолфа Макса. Данас се не може писати о Брислу, а да се не задржи на личности г. Макса. Он већ више од двадесет и пет година врши функције бриселског лорд-мера. Још пре европског рата он је био изабран као градски већник. У тој функцији бива брзо запажен и после наредних избора он буде Краљевим указом постављен за председника општине.

Г. Адолф Макс, председник Општине града Брисла у свечаној униформи

У Белгији су сви председници општина, градских и осталих, постављени Краљевим указом. То не значи да они не уживају народно поверење. Они су сви од реда изабрани

као градски већници, и међу њима Краљ на предлог владе, односно гувернера области поставља једног за председника. По себи се разуме да Краљ има право да за председника постави лице, које није изабрано као градски већник. Но, то су ретки случајеви. Треба да постоје изузетни разлози, који би ишли у прилог постављању председника изван круга градског већа. Ипак таквих случајева има, али они долазе као изузеци, који потврђују правило.

Г. Адолф Макс је од рата на овамо стално биран као градски већник, и као такав стално Краљевим указом постављан за председника општине. За Белгију, која у политичком и парламентарном погледу много личи на Француску демократију много значи, кад један председник управља најважнијом општином у земљи више од 25 година. Нарочито, кад он њом управља на начин, коме цела престоница одаје једнодушно признање. Бирачи Брисла, и ако подељени у три партије: клерикалну, либералну и социјалистичку, уједињени су у општем признању које одају Адолфу Максу, као свом председнику општине.

Кад аутокаром пођете да разгледате Брисел, онда ће вас путовођ чешће упознавати са животом и заслугама Адолфа Макса. На булевару који носи његово име причаће вам како је управљао општином за ово време; на триумфалној капији педесетогодишњице ће вам испричати, како је 1914 године предао кључеве града Брисла команданту немачких окупационих трупа, а код општине ће вам испричати са колико је неустрашиве храбрости Адолф Макс управљао општином града Брисла под Немачком окупацијом све док га најзад нису насилно одвели у Немачку и тамо интернирали у једном заробљеничком логору. Пред зградом у којој станује г. Макс општина је поред врата наместила две нарочите електричне лампе. Путовођ у шали објашњава да су две лампе постављене зато, да би заслужни и симпатични председник бриселске општине могао лакше ставити кључ у браву, кад се доцкан у ноћ враћа својој кући. У ствари, то је одлика белгијског комуналног живота, да су врата председника општине осветљена двема лампама.

Није случај председника Бриселске општине усамљен. Његова оба претходника, да не улазимо у даљу прошлост, дуго су седели на претседничком положају. Исто тако у Бел-

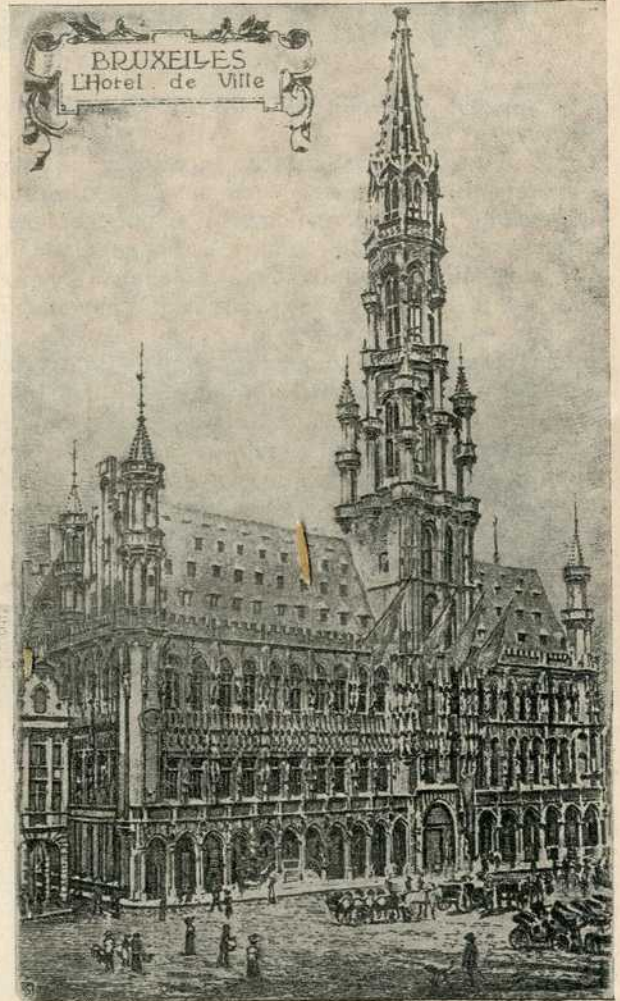
гији има случајева да су у неким градовима и местима претседници имали дужи век, него што га до сада има г. Макс. Има случајева где је претседнички положај постао породична ствар, тако, да прелази са оца, на сина, па чак и на унука. И све то по народном избору и по Краљевом указу.

Из овога факта, да мандат претседника општине може трајати тако дуго и ако се он периодично подвргава народном избору путем тајног гласања, може се извући закључак о политичким приликама и демократским схватањима, који владају у Белгији.

Вечита борба између општег интереса и партијског интереса нашла је у Белгији своју идеалну равнотежу. У отсуству личних интереса, који тамо на оваквом месту не би били толерирани ни најкраће време, општински и партијски интереси су сагласни у томе, што и партија служи општим интересима. И кад је један партијски човек постављен Краљевим указом за претседника општине, од тога момента он припада граду, свим грађанима његовим и у својим поступцима не сме да испољава никакву партијску или политичку пристрасност. Додуше, то од њега нико и не тражи, па ни његова партија. Она је задовољна ако он својим радом постигне опште признање и захвалност грађана, јер на тај начин то признање и њој користи, пошто оно припада једном њеном члану. И партија је захвална са своје стране таквом претседнику, јер је он својим радом и способностима прославио и њено име. Белгија је позната као земља са разрађеним и јаким диференцираним управним правом. Јавна администрација достигла је тамо врло велики степен и са сигурношћу се може тврдити да је једна од првих у свету. Општине су тамо на врло високом ступњу развитка. У њиховим рукама се налази готово целокупни привредни живот земље. Саобраћај, електрика, гас, вода, пристаништа, кланице, добар део разне индустрије и рудника налази се у рукама појединих општина, или оне у њима учествују као акционари. Еластичност њихове организације с једне и ефикасност службе с друге стране омогућили су Белгији да се брзо уздигне и данас се она узима као модел једне земље, коју су општине одоздо подигле, развиле и изградиле и коју и данас одржавају. Белгијанци су „општински народ“ казао је врло оправдано један италијански социолог.

Град Брисел, као престоница Белгије има око милион становника. Међутим, општина града Брисла има око 200.000 становника. То је прави Брисел, центар данашњег великог Брисла. Остали делови града имају своје посебне општине, које су веће или мање, према врсти предграђа и густини насеља. Свако од ових насеља има своје посебно име, по коме и општина има свој назив. У заједничким питањима, као што су саобраћај, хигијена, вода,

осветљење, гас итд. све ове општине великог Брисла имају интеркомунални одбор, који их проучава и подноси предлоге градским већима да их она коначно усвоје. Овај начин рада дао је у Белгији велике и веома корисне резултате.

Дом општине града Брисла

Да видимо како је тај „општински народ“ организовао своју престоницу. Општина се у Белгији по власти и по унутрашњем саставу дели на два дела:

- а) на органе који одлучују, и
- б) на органе који извршују одлуке.

Ми ћемо у кратким линијама изнети састав и начин рада и једних и других.

ОРГАНИ КОЈИ ДОНОСЕ ОДЛУКЕ

Органи који доносе одлуке по свима питањима комуналне компетенције организовани су у свима градовима Белгије скоро на исти начин. Главна разлика је у броју тих органа. Негде их има више, а негде мање, како то већ према броју становника захтевају потребе.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

У главном постоје три органа који одлучују у Бриселској општини.

Прво, претседник — бургместр.

Друго, савет претседника и његових помоћника.

Треће, општински савет — градско веће.

И ако они раде многе послове заједнички, тј. претседник учествује у раду савета помоћника, и заједно са помоћницима у раду општинског савета, ипак ћемо ради прегледности проучити сваки од ових органа засебно.

I Претседник Општине града Брисла.

Изнели смо већ, да је он постављен Краљевим указом, и изабран тајним народним гласањем за градско већника. Његова главна функција је у председавању. Он председава свима важнијим пословима градске јавне службе. Нарочито је важно његово председавање у седницама градског већа и седницама претседника и његових помоћника.

Претседник општине има титулу: дожавни министар, која му је призната Краљевим указом, али он није члан кабинета.

Претседник врши власт у питањима цивилног стања, у колико то није пренето на кога од његових помоћника. Затим он је шеф административне полиције, као и судске полиције у колико би комесар полиције био спречен да ове послове обавља. Он извршава одлуке општег полицијског карактера донете од стране области и општина, у хитним случајевима издаје сам потребне наредбе и води надзор над градском стражом.

Претседник даље, по једној традицији у Белгији, сматра се као претставник народа. То за собом повлачи извесне почасте, као што му то даје и извесну слободу кретања и рада. У том својству претставника народа он има првенство у рангу над осталим грађанским и војним властима, које би биле присутне. Тако, он прима Краља и прати га у његовим посетама, заузима место лево од њега и мало напред. Он има право, и као претставник народа, и као експонент владе, да Краљу говори отворено и непосредно. Он му износи потребе и жалбе народа. Благодарити двоструком поверењу народа и Краља, претседник општине заузима у свима јавним манифестацијама града Брисла прво место. Приликом ступања на престо Краљ пре него положи заклетву на устав, као и после положене заклетве, прво прима изразе оданости од претседника града Брисла.

II Савет претседника и помоћника.

Претседник општине у Брислу има седам својих помоћника. Ти помоћници имају положај и ранг, који би од прилике био на средини између наших ранијих кметова и данашњих потпретседника. Ове помоћнике прет-

седника бира и поставља општински одбор — градско веће.

Савет претседника и помоћника претставља главни радни и извршни орган по свима одлукама градског већа, он руководи текућом администрацијом општине. Седнице савета заказује претседник, у колико његове седнице нису унапред заказане у одређеним роковима, када се одржавају без нарочитог позива. Одлуке се доносе већином гласова, ако на седницама има кворума за решавање.

Помоћници управљају појединим гранама градске службе, према законским одредбама или према одлукама виших надлежних власти. Они извршавају одлуке градског већа изузев одлука у погледу градске полиције, којом управља претседник. Даље, овај савет управља општинским установама и предузећима, контролише рачунско пословање, управља општинским радовима и води т.зв. персоналну политику градске општине.

Очевидно је да претседник општине у овим помоћницима има сталне стручне органе, који му помажу у отправљању послова. Данас је општина једног милионског града обавезна да има тако разгранату службу, да један претседник, без помоћника који би за те послове поделили одговорност са њим, не би никако био у стању да је отправља. Установа помоћника претседника омогућила је да се нађе добар излаз и да се градска служба учини ефикасном. Претседник је на тај начин растерећен и своје преостале функције може да врши на време и без западања у хаос или премореност.

III Општински савет — Градско веће.

Град Брисел има 45 градских већника. Међу овима се налазе и две жене, које су на прошлим општинским изборима изабране. Градско веће је подељено на осам секција, и то: полиција, финансије и спорови, путеви и јавни радови, народна просвета и уметност, установе, социјална помоћ, добра и промет, гробља и вере. На челу сваке секције стоји или претседник или један његов помоћник.

Избор градских већника врши се тајним гласањем сваке шесте године. Избор потврђује обласни одбор са гувернером области на челу.

Градско веће се састаје у роковима одређеним у закону о општинама, а и по позиву савета претседника и помоћника. Влада не може да спречи састанак градског већа. Претседник и помоћници, заједно, могу позвати градско веће у седницу кад и колико пута хоће.

Веће гласа јавно, осим у случајевима постављања чиновника, постављања кандидата или примене дисциплинских мера, када гласа тајно. За пуноважно решавање већа потребан је кворум. О седницама већа води се

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.izdava.rs

записник, који саставља главни секретар општине под контролом самог већа. Седнице су по правилу јавне кад веће решава о градским финансијама, а по правилу су тајне кад се решава о личним питањима. У свима осталим случајевима веће може решавати тајно или јавно, како само за сходно нађе.

Веће решава о свима питањима која улазе у оквир општинског интереса. Закон није дефинисао шта он подразумева под општинским интересом, већ је то оставио разборитости општинских органа, да сами оцене шта је у датом случају и моменту општински интерес. Једина ограничења налазе се у томе, што градско веће не може решавати о питањима која је закон већ решио, или која су решена одлукама министара или области.

У питањима полиције, јавне сигурности и безбедности градско веће доноси све одлуке и наредбе које треба да осигурају јавни ред, мир и сигурност у граду, нарочито у погледу кретања и саобраћаја, као и непогода или несрећних случајева, болести и епидемија.

Доношење буџета, израда и одобрење завршних рачуна, израда биланса — све то спада у главни део рада градског већа. Рачунско пословање градске општине подлежи контроли сталног обласног одбора, а постоји право жалбе чак и на Краља. Краљ може да поништи сваку одлуку, која би била штетна по опште интересе.

Локална градска аутономија је заштићена законом, исто као што су јој законом одређене границе. У тим границама градско веће може слободно доносити одлуке, и централна власт, државна или обласна не може ништа учинити против тих законито донетих одлука.

ОРГАНИ КОЈИ ИЗВРШАВАЈУ ОДЛУКЕ

Овај израз узимамо у ужем смислу. Мислимо на организацију служби у којима стални чиновници извршавају одлуке, које доносе надлежни органи.

У Општини града Брисла служба је организована и подељена на следећи начин:

- Кабинет претседника;
- Секретаријат општине;
- Архива;
- Општински приходи — благајна;
- Дирекција за питања грађанства — чланства итд.;
- Дирекција за градске финансије;
- Дирекција за градска добра, трговину и пристаништа;
- Дирекција за администрацију јавних радова;

- Техничка служба јавних радова;
- Архитектонска служба;
- Служба за чишћење улица и путева;
- Служба за производњу гаса;
- Служба за развођење гаса и грејање;
- Служба за електрику и осветљење;

- Дирекција за јавну хигијену;
- Дирекција за вођење спорова;
- Дирекција за народну просвету;
- Служба за уметност и јавне свечаности;
- Дирекција за јавну помоћ и социјалне установе;

Дирекција за верска питања, гробља и погребне; и

Дирекција за контролу утрошка кредита и материјала.

Из ових назива појединих дирекција и служби види се какву природу послова обављају, због чега сматрамо да није потребно улазити у детаљније приказивање, пошто би то много отегло овај напис.

Међутим, треба се задржати, примера ради, на формацији појединих карактеристичних служби.

Тако, *Кабинет претседника* општине има: Шефа Кабинета, који има ранг шефа одељења или директора;

Једног личног секретара, са рангом шефа отсека или шефа одељења; и

Два секретара стенодактилографа.

Секретаријат општине овако је састављен:

Један директор,

Три шефа одељења или шефа отсека,

Један шеф отсека,

Пет потшефова отсека,

Пет писара прве класе,

Шест писара друге класе,

Један писар-приправник,

Један магационер,

Један писар за умножавање преписа,

Један експедитор-дактилограф.

Као што се види секретаријат обухвата 25 особа, чији је и положај и задатак тачно одређен Статутом. Значај секретаријата је врло велики, јер он у ствари држи конце целокупне активности града Брисла. Овоме броју чиновника секретаријата треба додати 81 лице послуге, позивара итд. који стоје на расположењу секретаријату.

Финансиска служба се обавља са 107 лица — чиновника и чинов. приправника, а благајничка служба са 9 службеника.

Служба за грађанска стања, која одговара нашој статистици и војном отсеку обавља се са двадесет и пет стручних лица, а и остале службе, сразмерно њиховом значају и опсегу, обављају се од одговарајућег броја службеног особља.

—:—

Чиновници општине града Брисла су у нешто повољнијем положају од државних чиновника. Њихове плате су делимично веће од плата државних чиновника, иначе равне њиховој. Пензије, лечење, лекови, осигурања, оштећа и све остале врсте социјалног обезбеђења примљене су на њих. Укупан број службеника износи 6.260.

Према буџету града Брисла за 1939 год. највећа плата износи:

Код општинског-градског секретара 90.000 белгијских франака, што претворено по средњем курсу износи око Дин. 240.000.— годишње.

Код директора 78.450 белг. франака или Дин. 203.970 годишње.

Код шефа одељења 65.220 белг. франака или Дин. 159.572 годишње.

Код шефа отсека 43.850 белг. франака или Дин. 115.010 годишње.

Код писара прве класе 27.775 белг. франака или Дин. 72.205 годишње.

Код главног благајника 66.064 белг. франака или Дин. 171.766 годишње.

Код инжењера 62.000 белг. франака или Дин. 161.700 годишње.

Код техничког директора 109.600 белг. франака или Дин. 284.960 годишње.

Код геометра и цртача I класе 36.025 белг. франака или Дин. 93.650 годишње.

Код кондуктера I кл. 25.000 белг. франака или Дин. 65.000 годишње.

Код кондуктера II кл. 20.000 белг. франака или Дин. 52.000 годишње.

Код експедитора и дактилографа 14.575 белг. франака или Дин. 36.895 годишње.

Довољно је ово неколико примера да се види у каквом су положају градски службеници белгијске престонице. Може се приговорити да је разлика у курсу између белгијског франка и нашег динара много већа од разлике у куповној моћи једне и друге монете на одговарајућим тржиштима. Међутим, кад се проуче прилике на лицу места, рецимо у самом Брислу и у Београду, та разлика није тако велика. У Брислу, у пристојном ресторану у центру може се добро ручати за 10.— франака. У Београду такав ручак морате платити 28.— динара. Према томе може да се постави база за прорачун о томе како су плаћени градски службеници у Белгији, а како код нас.

Пореско оптерећење једног грађанина у Брислу износи око 490 белгијских франака, што претворено у динаре по средњем курсу износи око 1.280.— динара.

Буџети града Брисла за последњи период од четири године нису били у равнотежи. Вишак расхода над приходима износи годишње просечно око 34.500.000 франака. Међутим, ово се не може сматрати дефицитом, пошто се из ових сретстава врше огромне инвестиције економско-привредног или просветно-социјалног карактера.

Довољно је навести као пример велике подземне радове у центру Брисла на спајању северне и јужне железничке станице, чија дужина пруге износи три километра, и на шта се има утрошити огромна сума од 930.000.00.— франака, па да се види да вишак расхода над приходима не долази отуд, што се приходи не би остваривали у предвиђеном износу, већ зато што су потребе за инвестицијама такве

природе, да захтевају повећање тих расхода и против буџетске равнотеже. Ова подземна железничка мрежа саображена је у свему потребама одбране од ваздушних напада, због чега се радови на овом послу обављају даноноћно.

Издржавање полиције јако притискује буџет белгијске престонице, нарочито ужи Брисел, где се та полиција налази у далеко већем броју, него у околним општинама. Тако у самом Брислу један полицајац долази на сваких 60 становника, док у његовим предграђима долази по један полицајац на сваких, 120, 137, 178, 210 или 238 становника. Услед овога грађани ужег центра су јако оптерећени наметима. Због тога је примећена појава, да је ужи центар Брисел I за последње две године смањио свој број становника за 33.000 душа. Ти су људи из центра прешли у предграђа, где су и терети далеко сношљивији. Из истих разлога становништво града Брисла опада, док предграђа расту.

Овај приказ организације града Брисла неће бити потпун, ако му се не дода један приказ интеркомуналних односа у погледу саобраћаја, осветљења, воде, гаса итд. То мјутим мора бити предмет засебног написа.

Божа Л. Павловић

Борџе Ловановић: Напуштена — мраморна фигура, која се налази у Музеју Кнеза Павла

НАЦИОНАЛНА УЛОГА ГРАДОВА

ИНДУСТРИСКИ ЧИНИОЦИ И ТЕЖЊЕ

До наших дана америчка индустрија била је јако географски сконцентрисана, али се данас врше извесне промене у распореду индустрије у земљи, што је знатно изменило физиономију градова. Уопште, индустрија се померила ка западу, али је овај покрет успорен од 1890. Извесне индустрије, као памучна, помериле су се у току послератне периоде из Нове Енглеске ка јужним државама на Атлантику. Од 1919 до 1929, например, број радионица памука у четири главне државе у Новој Енглеској спао је од 324 на 241, док се у текстилним државама Атлантика попео од 646 на 730. У исто време просечна величина радионица у Новој Енглеској такође се смањила, док се на југу повећала. У 1899 више од половина раденика била је запослена у државама Нове Енглеске и средњег Атлантика. У 1933 било је свега 40%, али се и ова тенденција опадања успорила у последње време. Уопште, изгледа да постоји тежња да се индустрије мање везују за покрајину у којој су се првобитно биле учврстиле, што раније није био случај.

Извесне категорије индустрије преселиле су се из центра градова ка периферији, док су друге, код којих су велики капитали инвестирани у огромним и сложеним фабрикама и које захтевају многобројну радну снагу, показале мање тенденције да пођу истим путем. Ова се појава специјално показује у великим градовима. Ипак, не може се констатовати на видан начин, да индустрија напушта градове, да би се раселила по слободним пределима. У 1933 нешто више од једне половине предузећа, која запосљавају радну снагу, била су инсталирана у главним градовима 33 индустријска центра, а око 20% у њиховој индустријској периферији, док се само 25% укупног броја ових предузећа налазило у неградским и неиндустријским крајевима. Може се уопште рећи да број индустрија које мењају своје место опада, мада мукрет померања градских центара ка метрополитенским периферијама остаје и даље значајан. Индустрије, које се инсталирају у приградским зонама и по градовима-сателитима, чине то због извесних преимућстава над својим конкурентима, као, например, краћи и јефтинији транспорт, ослобођење од колективних уговора и избегавање

социјалне контроле, која постоји у граду, због јефтинијих цена земљишту и због мањих такса. Градска заједница може из тога да извуче користи од повећања стабилности, отпорности и апсорпционе моћи радне снаге, које стиче предузеће услед повољно изабраног места услед мање претрпаности у саобраћају, услед бољих хигијенских прилика и јавних служби које боље функционишу, а исто тако услед стабилизације фискалних извора. Користи које из тога проистичу за индустрију, често пута, добивене су на штету заједнице, а користи које има периферија често пута иде на штету централног града, специјално ако постоји политичка подвојеност, пошто град и даље може да користи индустрији својим јавним службама, без одговарајућег пореског оптерећења.

Већа покретљивост робе, лица и идеја, за коју имамо да благодаримо напретку наше технике, донела је, уопште, концентрацију индустрије и становништва у градским зонама. Ова се еволуција могла недавно констатовати на југу, а нарочито на западу. У самим метрополитенским зонама постоји тенденција за гушћим груписањем на ивицама града. Детаљна трговина почела је да се растура по периферским зонама, у исто време кад и становништво. Ипак извесне врсте индустрије, као индустрија одела, штампарије, а исто тако и лака индустрија, као и трговачке канцеларије и велики магацини, претпостављају још увек центар града.

Америчка индустрија има јасно изражену тежњу за стварањем индустријских и трговачких конзорцијума. Ове знатне организације показују покрет у корист централизације финансијске контроле и развоја великих корпорација. Из тога произилази централизована контрола индустријских локалних делатности, што чини да је индустрија мање везана за интересе локалне заједнице, него што је био случај у току ранијег периода, када је једна индустрија више задовољавала локалне потребе и када су предузећа у главном припадала домородцима. Ако монопол с једне стране у извесној мери ограничава покретљивост капитала и на тај начин спречава корисна и пожељна премештања индустрије, централизација контроле има за последицу да утиче на учвршћивање индустрије у рационалнијем смислу, у погледу националном и не узимајући у об-

вир само финансиске чиниоце, и остављајући по страни питања локалног самољубља, приврженост традицији и осећајима.

Стварање мреже железница, која покрива целу земљу, допринело је измени привреде градских заједница, које су раније зависиле од близине великих тржишта. Рационализација транспортних средстава, вероватно, да ће још више фаворизирати рационалнију расподелу индустрије. Када земља доспе до зрелости, рационални обзир у погледу постављања фабрика, као што су близина пијаца и сировина, постојање радне снаге, јевтини терени и економност транспорта, узимају много већи значај. Како ови фактори ће, по свој прилици, претрпети знатне промене у блиској будућности, расподела наше индустрије на националној територији, у колико ови чиниоци утичу на њу, неизгледа да ће претрпети дубоке промене. Сем ако се унутрашњи покрет нашег становништва не измени на непредвиђен начин у будућности, услед промена у нашој пољопривреди, или ако наша општа политика не претрпи дубоке промене, индустријска расподела каква је данас изгледа да треба да сачува свој садашњи изглед.

Са развојем народне привреде, вероватно је, да ће извесни чиниоци изгубити свој данашњи значај у великом скупу чинилаца који утичу на индустрију и да ће, вероватно, наступити већа стабилност у утврђивању индустрије и у њеној расподели. Ипак, није извесно да ће они остати стални технолошки фактори који утичу на индустрију, ни да ће контрола, коју друштво врши посредством владе, за побољшање колективног живота и повећање благостања народног остати иста. Тако се синтетички производи и рационализација послова, институција, индустријских уређаја и трговачке организације, а тако исто и особља могу побољшати. Смањење броја становништва и уздизање његовог културног нивоа, када се додаду организацији рада, имаће сигурно утицаја на индустријску активност. Велики напретци остварени у области машине и аутоматизма, например, изазваће револуцију на пијаца рада, утичући на тражњу радне снаге и доносећи знатне промене у погледу способности које се траже од радника. Чињеница да се земља више бави несређеном експлоатацијом наших природних богатстава и да је вероватно да ће у будућности нација вршити једноставнију друштвену контролу над средствима транспорта и саобраћаја, мораће имати спасоносни утицај на будућу еволуцију индустријског развоја, а у исто време на структуру и делатност градова. Међу најзначајнијим факторима који утичу на утврђивање индустријских предузећа на извесним местима, јесу железнице и таксе. Контрола, која се врши у томе погледу од стране владиних органа, спречила је у извесним случајевима индустрију да се рационално утврди, док је у другим случајевима фаворизовала ово утврђивање.

Један од значајних чинилаца, мада ефемеран, у погледу постављања фабрика, био је постојање одређених надница и различитих правила која регулишу рад у различитим крајевима земље и у највише урбанизованим деловима, насупрот сеоским крајевима једне исте покрајине. Одређивање наднице од стране федералне владе и од стране појединих држава допринело је да се изврши много методичнија и рационалнија локализација индустрије.

Постојали су и други секундарни чиниоци, као жеља железница да имају робу да транспортују, жеља сопственика непокретних имања да их продаду, жеља банака и њихових филијала да отварају нове текуће рачуне, жеља индустрије да себи осигура у исто време услуге које су јој потребне и трговачка тржишта, жеља радне снаге да нађе нова запослења и држање које су заузеле организоване заједнице. У прошлости била су употребљена разна средства да привуку индустрију, наводећи је да пренебрегава боље прилике које је имала на другом месту. Та средства била су: кампања преко штампе, концесије и специјалне субвенције, често пута бесплатни терени и материјал, кредити, ослобођење од такса или фискалне олакшице. Такве врсте помоћи биле су дељене од стране градова, а специјално од стране малих градова, не тражећи чак од индустрије да ће одржавати један минимум активности, све у жељи да себи осигурају, вештачким средствима, она преимућства која нису имали од природе. Ако се не успе да се општине убеде да је потребно у погледу смештаја индустрије држати се здравих правила, знатне суме и даље ће се распати у области приватној и колективној, у циљу да се прошири и ојача база комуналне привреде. Ако се тако настави, општине ће се једног дана наћи претрпане дуговима и трпеће од неуравнотежености и нестабилности индустрије. Неуравнотеженост индустријска увлачи општине у један зачарани круг. Слабе индустрије постају све слабије, што декуражира неку нову индустрију, која би иначе имала услова да се ту одржи.

У току последњих година заједнице су мање прибегавале овим помоћима индустрији, као: кредити, ослобођења фискална и бесплатни терени, мада је криза једно време оживела ову праксу. Од пре кратког времена обраћа се више пажње питању индустријске координације. Изгледа да општине и индустрије обавривије расматрају оне површне разлоге, који су раније били довољни да оправдају покретање једне индустрије. Само један научно и рационално утврђен план, утврђен за дуже време, може дати народној индустрији бољу економску основу и више стабилности и тако спречити и умањити штету од предузећа која су ницала као печурке у стању неспособности, чије је развијање било засновано на кратковидим, схватањима, а чије је социјално дејство било поражавајуће.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.uns.rs

САОБРАЋАЈ

Као што смо већ назначили, наша речна и железничка пруга била је фактор, који је јако утицао на расподелу градова на нашој народној територији, а у мањем степену и на унутрашњу структуру градова. Смањење транспортних трошкова и њихова велика раширеност омогућили су већу поделу рада и јачи степен урбанизације. Тачке у којима се састају железнички и речни путеви постале су, уопште, места, где су се развили велики градови данашњице. Дуж железничких и речних путева, постали су мали градови, на местима где престаје саобраћај, где се укрштају водени, железнички или обични путеви. Извесни елементи, који припадају структури саме наше земље, извршили су снажан утицај на путеве и на саобраћајне центре, а преко тога и на облик урбанизације. Мицрални слојеви, шуме и пољопривредни крајеви, пристаништа и друге топографске одлике, којима се додају људске творевине као бране, мостови, канали и путеви допринели су да даду своју конфигурацију нашем железничком систему. Исто тако и конкуренција између организација исте врсте транспорта и ривалство између појединих општина имали су, такође, значајан утицај.

Поред материјалних извора, тарифна политика и организација саобраћаја јесу значајни чиниоци за положај и развој града. Извесне општине и покрајине дугују свој развој и свој данашњи значај делом чињеници што су биле у привилегисаној ситуацији која је долазила од повољних саобраћајних тарифа, што им је омогућавало да се јефтино снабдевају потребним сировинама и да доспевају до тржишта. То је често пута била последица јаке конкуренције између железница, или између ових и водених путева. С друге стране извесни градови и крајеви били су фаворизовани творевинама које су биле дело власти, као што је случај са каналом „Панама“, док су други крајеви због тога претрпели веома штетне последице.

Побољшања у техници саобраћаја имала су за дејство да прошире урбанизацију, али су тарифе имале на већ постојеће општине утицај, који је јачи од дејства техничких побољшања. Има, дакле, серија прогреса, чија је полазна тачка била преимућство од самог положаја, као што је близина воде, близина природних богатстава или близина пијаца. Затим су дошле једно за другим побољшања у начинима саобраћаја и у њиховој техници, која су све више напредовала, сем ако нису била ометана тарифском политиком и владиним интервенцијама. Мада су наш систем саобраћаја и наши градови јако запостављени, постоје у нашој техници и у нашој друштвеној организацији такви динамички елементи, који чине да саобраћајни систем и тарифска политика могу бити истински инструменти, помоћу ко-

јих се може побољшати расподела становништва и градова. Према томе, саобраћај постаје значајан за друштвену контролу привредне активности и урбанизације.

Садашња техника саобраћаја омогућава да се систем саобраћаја прилагоди макоме типу града, који се сматра као пожељан. Повећана употреба модерних путева омогућила је, да се транспортом користе много пространије територије него раније. Пренос електричне енергије на крајеве великог пространства, благодареди систему спајања и сарадње, омогућио је да се овом врстом енергије користе и она места која са њом нису располагала. Употреба аутомобилског камиона, удружена са железницом, чини сеоске крајеве много мање зависним од директног контакта са железницом. Ефикасност свију ових облика саобраћаја развија се у непрекидним скоковима, док транспортни трошкови опадају материјално и прогресивно.

Приватна предузећа извршила су одлучујући утицај на организацију система саобраћаја у земљи. То значи, да је дело остварено корак по корак, водећи увек рачуна о приватним и локалним интересима. Дакле, саобраћај је подешаван, као и тарифе, да би донели највећу могућу корист постојећим општинама и заинтересованим предузећима, не водећи рачуна и економским и друштвеним чиниоцима и потребама. Саобраћај и тарифе подешени су не само у отсуству ефикасне владине интервенције, већ под утицајем фаворизирања и протекционизма. Конкуренција у погледу путева, пијаца и други облици конкуренције, утицали су на стварање саобраћаја и тарифе. Само изузетно, неки проблем решен је на рационалан начин.

Извесни напори који су тежили да се дигује и контролише развој саобраћајних средстава имали су за резултат појаву државних предузећа и указивање помоћи и субвенција од стране државе. Многе државе, као и федерална влада, давале су помоћи друштвима која експлоатишу канале и железнице. Субвенција поштанска јесте уобичајена форма помоћи коју указује федерална влада. Трговачка марина такође је субвенционисана. Довољно су познате субвенције које влада даје за изградњу путева. Нажалост, у овим напорима нема сарадње: они се обављају у одсуству сваког националног плана и организације саобраћаја. Поред тога није се покушало да се прилагоди развој саобраћаја конфигурацији вароши. Једном речју, како у погледу материјалном, тако и у области тарифа и експлоатације, систем саобраћаја организован је без довољно рачуна о социјалној страни овога проблема. То је био случај до сада. И поред забрана изречених законом, постоје злоупотребе за које закон и не зна. Али влада интервенише све више и више у регулисању ове материје. Извесна истраживања социјалне

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

стране питања саобраћаја већ су извршена од стране одређених органа.

Тако трговинска комисија има један статистички биро и врши истраживања у области која је интересује, док је индустрија аутомобилска такође установила један биро за истраживања. Биро-и који се баве тиме да остваре координацију транспорта извршили су различите студије и анализе. Мада је свака од ових студија корисна сама по себи, ипак не постоји општи и потпуни програм истраживања.

САОБРАЋАЈ И УНУТРАШЊИ ИЗГЛЕД ГРАДОВА

Поред тога што је саобраћај имао утицаја на урбанизацију земље, он је такође деловао и на унутрашњи изглед градова. Док су европски градови већ постојали у доба појаве железнице, већина америчких градова развила се тек у то време. Уопште, железничка мрежа створена је пре потпуног развоја наших градова и нови градови често су изграђени око железница, које чине центар. Када су нови начини саобраћаја омогућили беспримерну децентрализацију града, није вођено довољно рачуна о новим могућностима преноса приликом унутрашњег преуређења наших градова. Наш систем саобраћаја јако утиче на унутрашњи изглед града, услед тога што он захтева подизање станица, постављање колосека и скретница, индустријске колосеке, докове и кејове, путничке станице и помоћне инсталације. Треба истаћи да трошкови који опадају на инсталације и станице, претстављају више од 54% укупних трошкова експлоатације код транспортовања робе. Све до скоро станице су постављане што је могуће ближе центру града. Од пре кратког времена аутомобил и друга транспортна средства теже да измене ову праксу и врше у томе погледу свој утицај. Режим конкуренције који је био одлучујући у развоју железница и при подизању станица, био је основа развоја ових последњих.

Већина складишта које имају железнице стоје под управом и коришћењем једино оне компаније која је њихов сопственик. Тако у Менфису шест складишта једног поред другог припадају разним компанијама, а у 1934 подигнута су три складишта у Цинцинати. Док је у току већег дела историје саобраћаја у Сједињеним Државама конкуренција одлучујући фактор код подизања станица, у последње време владина интервенција и економске потребе почеле су да врше свој утицај, уједињујући станице, изазивајући њихово премештање и њихово постављање на местима где је терен јевтинији, доводећи до сарадње појединих органа саобраћаја и мењајући методе експлоатације помоћу организације, нарочито у погледу узимања и достављања робе кући.

У овом моменту различите железничке компаније сједињују станице и друге инсталације, напуштајући оне које су мање погодне. Када конкуренција није и сувише јака, две или три пруге заједно служе исте станице робом. У различитим градовима једна компанија, која има завршну станицу, контролише све скретнице и може управљати са неколико заједничких складишта и са неколико група железничких пруга. У неким варошима извесне радње које се односе на манипулацију робом предмет су сарадње између компанија и често пута практикује се реципроцитет скретница. Довожење и одвожење робе практикује се све више и више. Изгледа да ће ово у будућности имати огромног значаја, на спајање и измештање станица, пошто неће бити више потребно да станице за робни промет буду постављене сасвим близу пословнога краја. Нарочито је значајан развој друштава за одашиљање робе, која обављају велике послове на местима где је неколико станица спојено. Нови градови, који се налазе на воденим токовима, изградиле су општинске станице, које служе у исто време за саобраћај водом и железницом, мада су дуго година железнице одбијале да се служе овим станицама. Сада када су железнице већ изграђене, нема изгледа да ће бити изграђено још много нових. Вероватно је, дакле, да ће се број станица смањивати услед спајања и измештања, чак ако би се неки градови и даље развијали.

АУТОМОБИЛ

Међу чиниоцима који су допринели измени система саобраћаја у земљи, а тиме и измени изгледа градова, налази се аутомобил. Аутомобилски саобраћај смањивао је значај средњих градова, у колико су они били трговачки центри, омогућујући лакши приступ великим градовима, са свима преимућствима који они имају. У оквиру метрополитенских крајева он је довео до стварања значајних градова који служе за становање. Железнички саобраћај у самом граду скоро је ишчезнуо, изузев за превоз путника између централног града и његових предграђа у најзначајнијим метрополитенским крајевима.

Нарочито је теретни камион извршио знатан утицај на наш систем транспорта, а специјално на железнице. Исто као и за железнице, поставило се питање подизања гаража за камионе и аутобусе. У многим градовима постоје ауто-станице које се искоришћују заједнички. Такав је случај у Лос-Ангелосу, Чикагу, Линколну и т. д. С друге стране има многих градова који имају велики број ауто-станица. Цинцинати на пример има их 35. Мада железнице нису тако често тежиле да сједине своје станице за робу, често су сједињавале у једној великој станици целокупни промет путника. Исто тако заједничке аутобуске станице створене су у великом броју градова.

АВИОН

Средствима саобраћаја која већ постоје у земљи, додаје се једно ново, чије се дејство већ почело да осећа: то је авијон. У овом моменту његова се улога ограничава на транспортовање путника и поште и он служи само за саобраћај између великих градова, који су у већини случајева увидели колико је паметно да се олакша ваздушни саобраћај, изграђујући општинске аеродроме. У 1934 години било је у Сједињеним Државама 702 општинска аеродрома, према 618 трговачких. У 1936 број општинских аеродрома попео се на 750. У неким градовима предвиђен је на један паметан начин проблем координације аеродрома и станица. Инсталације Њу-Јорка веома су значајне у томе погледу. Филадельфија има у пројекту још пространију комбинацију у Хог Исланду, предвиђајући на истом месту долазне станице железницом, водом, ваздушним путем и аутомобилом. Нема изгледа да ће се овако сједињене станице, које служе свима врстама саобраћаја, показати рентабилне у великом броју градова.

ГРАДСКИ САОБРАЋАЈ

Једна од првокласних потреба градске индустрије и градског живота јесте постојање једног низа брзих саобраћајних средстава која служе масама, а која спајају различите делове града и метрополитенске крајеве. Прва саобраћајна средства створена су приватном иницијативом и имала су за основну тежњу профит. Тако, саобраћајне компаније нису тражиле концесије и нису подигле своје линије, нити приступиле њиховом проширењу, док нису могле да предвиде вероватне зараде. Битни принцип био је, да се они који употребљавају саобраћајна средства треба да доведу до самог центра града. То је изазвало потребу изградње саобраћајних линија у срцу града и њихово зрачно пружање од центра, идући улицама израђеним и живим. На тај начин тренутно је избегнута пренасељеност, јер радници, запослени у центру града, нису морали водити рачуна о путу, који су имали да пређу приликом избора свога стана. Становништво је тежило да се сконцентрише на једној пристопној даљини од путева којима су пролазила саобраћајна средства. Саобраћајна средства за масе становништва у почетку су олакшала центру града, отклањајући пренасељеност, али је ускоро та корист ишчезла услед јачине самог саобраћаја. Најзначајнији градови често су прибегавали систему подземног саобраћаја, да би лечили претрпаност улица, коју је појава аутомобила још више појачала. Улице у центру града постале су неспособне да одговоре свакодневном приливу градског становништва, чија је густина брзо раста, заједно са повећањем броја облакодера. Дужина времена, које је потребно да се оде

и да се врати од стана до пословног центра, изазвала је развој секундарних пословних центара и магацина и смањила је употребу особног аутомобила у највећим градовима. Ризик и преоптерећеност у саобраћају, прописи који ограничавају паркирање и трошкови гаражирања, спречавају широку употребу аутомобила у унутрашњем саобраћају у великим градовима. Од пре неког времена у великим градовима постоји тежња, да се електрични трамваји дублирају или сасвим замене аутобусима, док у малим градовима електрични трамваји уступају место аутомобилима и аутобусу.

Добити, које су доносила прва саобраћајна предузећа, привукле су финансиску спекулацију. Повећање броја малих друштава, слабих и конкурентских, довело је ускоро до тешкоћа. Банкарске групе узеле су у своје руке постојећа друштва и трудиле су се да их споје и реорганизују њихово финансирање. Ускоро је из тога произашла пренатрпаност капитала. Други резултат био је развој друштава, која су поседовала или контролисала многобројне различите мреже. Ове финансиске операције, које су искључиле конкуренцију, када се додаду политици транспортних компанија, које су пре свега тежиле да остваре зараду, учиниле су да се неизбежно установи контрола јавне власти. Тако су у већини држава донети закони, који су установили једну комисију јавне власти, а често пута су стваране и комисије са локалном надлежношћу. У извесним градовима, нарочито на страни, градски саобраћај био је експлоатисан у режији од стране општина, и то често пута са успехом, остварујући знатне добити, помоћу којих општине покривају трошкове администрације града.

ЕЛЕКТРИЧНА ЕНЕРГИЈА

Један од чинилаца који је недавно извршио један од најдубљих утицаја на национални живот и на градску заједницу, јесте откриће и примена електричне енергије. Могућности њеног дејства на преображај живота земље и изглед вароши могу се сагледати само при светлости најновијих чињеница. У прошлости електрична енергија привукла је индустрију и становништво у градове и омогућила је децентрализацију становништва по метрополитенским крајевима, олакшавајући тако стварања градова сателита. Али усавршавања технике и начина преношења енергије, заједно са регулисањем и званичном контролом, која има за циљ да осигура сарадњу система производње и преношења, дају све веће количине електричне енергије које стоје на расположењу пространим територијама, ван великих градских центара.

Прве електричне централе биле су постављене у великим градским центрима, који су били широка тржишта за продају електричне

енергије. Ове прве централе биле су мала предузећа која су напајала ограничене територије. Потрошња је била нередовна, а потребе које је требало задовољити рђаво расподеле. Да би се остварила боља расподела оптерећења, појединачне централе са исте градске територије спојиле су се и постале власништво неколицине. Употреба електричне енергије за вучу имала је такође дејство концентрацију производних централа у великим градским покрајинама, а нарочито по метрополитенским крајевима.

Пошто се електрична индустрија већ развила, велике производне инсталације омогућиле су електричним компанијама да врше пропаганду употребе електричне струје. У исто време омогућено је транспортовање електричне енергије на знатна одстојања. Са распрострањеном мреже за развођење струје изгледало је, да ће се спајањем централа и електричних мрежа различитих градова доћи до истих резултата, до којих се раније дошло спајањем малих градских централа. Међутим напредак је био спор, а спајање и сарадња још увек су испод могућности.

Чак и сада нема довољно Координације у системима произвођаче и развођења електричне струје. И поред тога што постоји неоспорна тежња трустова да имају под својом контролом огромне територије, ривалство које постоји између њих врло често онемогућује жељена спајања и сарадњу. Просечне потребе, којима треба да одговарају у овом моменту централе, још увек су релативно слабе и морају да имају високе тарифе да би могле да одрже осредњу производњу. Тарифе су и сувише високе да би се омогућила широка употреба од стране потрошача. Тамо где су тарифе биле снижене, потрошња се повећала. Уопште узевши, тарифе су за станове у обрнутој сразмери са величином града. Брза механизација индустрије и електрификација моторне снаге извршили су концентрацију тражње електричне енергије од стране индустрије у великим градским индустријским зонама. Две трећине потрошње електричне енергије од стране индустрије проистиче од градова са више од 25.000 становника.

Дошло се до тога да се производња и расподела електричне енергије сматра као јавна служба, нарочито због њеног монополског карактера. Финансиска контрола електричне енергије тежи у Сједињеним државама концентрацији у руке једног релативно ограниченог броја моћних трустова. У 1933 години 12 друштва контролисала су близу 50% целокупне електричне енергије, са преко 50.000.000 становника. Напротив, 50% централа за осветљење и електричну енергију припадаше су општинским заједницама, али су те општинске централе учествовале са свега 5% укупне годишње производње.

Чим се опазило да постоји проблем електричне индустрије, јавне власти потрудиле

су се да врше над њом контролу: у почетку у овој области појавили су се закони појединих држава, а у току последњих година дошле су и мере које предузима федерална влада. Постоји веома мало једнообразности у законодавству појединих држава, које се односи на производњу, преношење и развођење електричне енергије. Тек у последњим годинама федерална влада почела је да издаје правилнике који се тичу електричне индустрије.

ИСКОРИШЋАВАЊА ЗЕМЉИШТА, ВЛАСНИШТВО И КОНТРОЛА

Материјално и социјално градови Сједињених држава показују двоструку карактеристику: приватну сопственост земљишта и одсуство рационалне земљишне политике. Наш традиционални начин да оснивамо заједнице, раздељујући земљу онима који је желе и наш метод, освештан временом, који се састоји у томе да им дозволимо да та земљишта деле на мале парцеле које се продају појединцима, а што се користило у пуној слободи, према њиховим средствима, њиховим укусима и њиховим потребама, створили су американски тип града, са његовим стереотипним и монотоним изгледом. Пораст наших градова био је тако феноменалан, да први колонизатори, чак ни они који су били највећи оптимисти, не би могли замислити каква ће се употреба доцније чинити од њихове земље. Чак је и град, мада је имао обавезу наметнуту од стране владе да има резервисан један део терена за јавне потребе, био доведен до тла, када је колонија почела да се повећава, да распарча огромно богатство у земљишту, које је требало да буде сачувано за подизање школа, паркова, слободних простора, улица и јавних грађевина. Уопште, заједнице су биле неспособне да предвиде своје будуће потребе. Њихови управљачи са узаним видиком и надахнути духом зараде или духом појединца, дозволили су да општина располаже са знатним делом свога непокретног богатства, да би могла да одговори својим обавезама, када би њихов кредит био низак и да избегну опорезивање својих становника, чији су капитали могли корисно да буду употребљени на ризичне спекулације.

Амерички градови, бар у првим стадијумима своје историје, нису се ни толико старали о употреби својих земљишта и својих грађевина, колико то чине појединци са својим добрима. Само су по неки имали неки план и они су чак пуштали град да се развија по својој вољи. У току великог дела своје историје градови су се веома мало старали о површини терена коју ће сопственик да употреби за грађевину, о типу конструкције коју ће он подићи, о материјалу који ће употребити или о намени зграде коју подиже. Регулациона линија грађевина и ширина улица варираше су знатно и произвољно.

Врло се мало старало о реду, безбедности и лепоти. Чак када су првобитне грађевине одговарале циљу ради кога су биле подигнуте, развој града убрзо је захтевао њихову промену за друге употребе. Када се град развио и када су дошли други фактори техничке природе, постало је све теже и скупље прилагодити првобитне улице и грађевине новим условима. Последица тога је била, да је публика заузела резигнирано држање, претпостављајући уопште да је то било неизбежно. Чак кад су пожари или земљотреси претворили у рушевине већи део града, као што је био случај у Чикагу и Сан Франциску, реконструкција тих места извршена је једино под утицајем повећаних спекулативних старања.

Док су у току колонијалне периоде постојала ограничења у погледу зидања и док је изгледало да се интересовало за уређење општине, неодољиви развој који је за њом дошао и дух приватне иницијативе уклонили су већину ових старања. Закони који су били одређени да коче алапљивост и необузданост сопственика и спекуланата, у интересу реда, здравља, безбедности и јавног добра, остали су непримењени и почели се примењивати тек када је било исувише доцкан да се поправе оне штете које је проузроковала немарност неколико генерација.

Са развојем градова развио се код њих осећај негостопримства. Регулисању грађевинских прописа прибегло се тек пошто се у великим градовима недостатак станова показао веома очигледно и после тешких кампања у корист друштвених реформи. Требало је чекати да љубитељи скандала путем штампе, путем друштвених студија и друштвених анкета пробуде пажњу публике на извесне срамне изгледе градског живота, да би се појавили закони који су били одређени да лече страховите последице апатије и небрижљивости грађана и да се ти закони почну примењивати.

Чудесни развој градова у току друге половине деветнаестог века, рушевине посејане од периодичних криза и ужасно пренесељавање нездравих градских крајева допринели су да се скрене пажња на то, шта кошта у погледу друштвеном и индивидуалном спекулација са земљиштем и одсуство друштвене контроле у погледу становања и материјалног развоја општине. Данас више од 1.500 општина имају утврђене грађевинске прописе. Законодавство које установљава одборе за изградњу градова постоји данас у 42 државе, а регулациони план за поједине округе, који је битан за отварање регулисаног плана метрополитенских крајева, постоји у 26 држава. Непостојање и непримењивање рационалне земљишне политике, спојено са претераним развојем приватне иницијативе и спекулације, неограничене могућности постизања зараде приликом развоја градова, јесу чиниоци који

се налазе у основи извесних најсложенијих проблема градског живота. Међу тим проблемима налазе се: претрпаност у саобраћају, нагомилавање сиромашног света у мрачним становима, без довољно ваздуха, појава загађених зона у близини центра града, расподела грађевина, антиекономична, опасна и неуређена, мали број слободних простора поред претерано великог броја неизграђених приватних терена, претерана концентрација земљишне ренте, неправична расподела локалних намета и неорганизоване јавне службе. У различитом облику све то постоји у сваком граду.

Нове методе саобраћаја омогућиле су децентрализацију града каквој нема примера. Унутрашње уређење наших градова није се ипак изменило у довољној мери да би се прилагодило новим приликама. Наш застарели систем улица довео је до озбиљних последица и био је узрок расипања. То је један од чинилаца који је довео до стварања нездравих насеља, до неправилних парцела земљишта и до рђаво саграђених станова који су праве јазбине. Чак и средства као што су регулациони план и подела града на зоне и контрола парцелисања, која су имала за циљ да заведу рационалнију политику, често су била онемогућена спекулативним духом, који је тежио непрестано ка скакању земљишне ренте. Тако су градови доведени да врше претерану поделу на зоне и да за њих заводе своје службе, много пре него што су оне биле довољно насељене да би оправдале такве издатке. Губитци, како финансиски тако и социјални, који из тога проистичу погађају исто толико приватног сопственика колико и јавну благајну и морају бити подношени од становништва.

Развој и напредак многобројних градова биће ускоро укључен демографским тенденцијама, променама метода производње, саобраћаја и расподеле и чак државном политиком у погледу трговине између држава, тарифа и међународних односа. Дакле, градска земљишна политика није само питање које зависи од јавног мњења и локалног законодавства, већ је она тесно везана са уставима и законима појединих држава и целе земље и са другим факторима које је теже контролисати. Сем ако се садашње тенденције не промене и ако се не уклоне нездраве зоне, вероватно је да ће се наставити повећање густине становништва на периферији, а смањивање у центру. Више је него вероватно да ће цена градилишта следовати исту еволуцију. Ипак успореност у развоју градова, која се има приписати стационарном становништву, пружиће прилику да се изврши ефикасна социјална контрола над употребом земљишта и развојем општине, који нема равна у историји Америке.

Све више градови могу да откупе терен само у општем циљу. Ово се ограничење примењује на све начине стицања земљишта:

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

експропријација, куповина, експропријација вишка, дојавоње, завештање, мада судови могу бити у тумачењима слободнији, када из тога не проистиче никакав издатак за јавну благајну. У том погледу закони намећу процедуру која је врло компликована, скупа и спора и пресуде су често веома необичне.

У погледу стицања нових терена од стране општина главни узроци садашње ситуације су: уско схватање онога шта је јавни интерес, нерасположење према повећању активности и издатака које показују државни органи и традиција, по којој општине не смеју да се појављују као спекуланти са непокретним имањима и, према томе, не смеју да стићу терене пре него што су им они стварно потребни. Као и увек, и ако се ова схватања полако шире, законодавна средства и поступак који се на то односе нису се прилагодили промени потреба и јавног мњења.

Тек од скоро влада је признала да постоји проблем становања грађана. Учињени су напори да се потпомогне приватна и самоуправна иницијатива, да се побољшају услови становања сиромашних породица: позајмице са ниским интересом сопственицима станова и онима који хоће да зидају, фискалне олакшице и у мањој мери изградња општинских станова, коју финансира федерална влада. Али до сада не изгледа да се израђује каква ефикасна програм у области градских станова да су предузете какве ефикасне мере, које треба да излече материјалну и социјалну ситуацију у којој се налазе градови, услед приватне спекулације са теренима и услед оскуца плану у области социјалној. У другим земљама већ у току модерног доба, а код нас тек од скоро и то делимично почело се радити на изради регулационих планова општина. Ту и тамо то је било дело индустрије, државних грађевина, организације власника некретнина и филантропских друштава. Мере које су предузете у току рата за побољшање становања донеле су знатан прилог регулисању проблема изградње станова.

Анкета коју је предузео наш комитет и која се односи на 144 уређених општина, показује неоспорни успех планирања. Заинтересоване индустрије признају вредност градског плана, а исто тако и сопственици непокретних добара. Ове општине тако рећи и незнају за претерану изградњу грађевина и за пренасељеност. Становници најбоље изграђених општина имају јачу производну моћ, већу сигурност и здравију средину и имају у широкој мери задовољавајуће услове живота. У тим општинама постоји очигледно већа друштвена кохезија и шири дух заједнице и може се констатовати да је човек у њима врло често довољан самом себи. Од плана се не отступа сем изузетно. Непредвиђене измене представљају највећу опасност за план једног града. Периферија једне општине, са утврђеним

планом, преставља најслабије њене тачке: она треба да буде заштићена од нежељених насеља материјалним препрекама, као што су „зелени појасеви” и куповина терена свуда око атара општине.

Несумњиво је да постоји директна веза између јасне и сталне владине политике и успеха урбанизације. Ако се обавља јединствена контрола у току дугог периода времена, можемо бити сигурни да ће регулациони план бити ефикасно оружје у рукама оних који раде на благостању заједнице, омогућавајући да се избегну многа зла и сукоби интереса, који се иначе морају појавити у току развоја и постојања будућих нових, проширених заједница. Такође је потпуно јасно, да су стална пажња и непрестано прилагођавање промене приликама битни елементи сваке друштвене контроле, која се обавља над структуром једног града, било да се жели постићи побољшање градског живота путем грађевинских прописа, поделом на зоне, израдом генералног плана, путем фискалних мера, рационалне земљишне политике, било да се желе комбиновати ова средства. Све док цела земља не буде дошла до сазнања да је земља јавно добро, а не предмет за спекулацију, нема много наде да ће се остварити пристојни услови за становање становништва, или да ће се вароши тако изградити да се прилагоде човеком животу.

ОПШТИНСКА УПРАВА

Градске управе у Сједињеним државама управљају саме својим главним јавним службама, без којих би био немогућ живот становника градске територије, на којој је концентрирана већина нашег народа и инсталиран највећи део индустрије наше земље. Градске управе имају мисију, да обезбеђују један низ служби, које су у тесној вези са животом градских становника. Оне се старају о води, канализацији, спречавају епидемије, старају се о јавној хигијени, штите животе и својину, контролишу саобраћај, регулишу и чине олакшице трговини и индустрији и врше функције у вези са наставом, као и мноштво других културних функција. Од како су се градски центри развили и цивилизација постала сложенија, јавне службе којима управља самоуправна власт знатно су се развиле. Од 1890 године број градова се удвостручио, а градско становништво утростручило, а исто тако од 1915 године утростручили су се и буџети.

Поред умножавања функција самоуправне власти, најважнија тежња која се испољила јесте, прелаз од активности која је била посвећена доношењу разних уредаба, на активност која има за циљ да обезбеди функционисање јавних служби. Тако су организација наставе, разоноде, благостања и здравља, градске јавне службе које се најбрже развијају. Само

настава апсорбује скоро једну трећину од у правних издатака у градовима са више од 30.000 становника, док функције које проистичу од њихових надлежности у погледу заштите и локалног законодавства апсорбују само једну шестину. Помоћ сиротињи, неорганизована и несавремена, претворила се у службе социјалног старања и помагања сиротиње, које су много шире и много хуманије. Званичне школе претвориле су се у велике модерне наставне установе, са опсежним наставним програмима, који се не односе само на наставу детета, већ такође садрже и програм више наставе и наставе за одрасле. Функције које су општинске управе узеле на себе у погледу организације разоноде, постале су многоструке и обављају се сваке године под управом специјализованих шефова и не односе се само на физичке игре, већ на разноврсне заједничке манифестације и појединачне уметничке манифестације. Чак су се и полицијским функцијама, које су биле тесно ограничене на одржавање реда и истраге, додале функције прехране и инспекције.

Општинске јавне службе спадају у најважније јавне службе. Општински системи снабдевања водом, у Сједињеним државама, који су, припадали појединцима, постали су брзо јавна служба. Од укупно 10.800 предузећа за снабдевање водом, која су постојала у Сједињеним државама у 1936 години, градске заједнице имале су у својим рукама 7.800. У свима градовима са више од пола милиона становника, као и у 84% градова са преко 30.000 становника ова предузећа припадају општинама. Данас, благодарећи зајмовима које даје федерална влада, осећа се један снажан покрет за преузимање у општинску режисију и осталих служби, као што је случај са електрицитетом. Тежња за проширењем самоуправних функција праћена је великим променама, које се истовремено врше у функционисању градске управе. У току последњих деценија градска управа увек је показивала више јединствености, благодарећи концентрацији власти у рукама једног извршиоца, кмета чија популарност постаје све већа и већа. Градско веће са једном комором заменило је систем већа са две коморе, који је некада постојао. Независни управни органи сједињени су под управом једног јединог шефа. Створене су градске библиотеке а исто тако и здравствени центри и општинске културне установе. Градске управе биле су пионири у области механике и најмодерније научне технике, као на пример: светлосна сигнализација, радио апарати у употреби полиције, прерада воде из канализација, машине за гласање, лабораторије и клинике одређене да се старају о здрављу грађанства. У погледу технике и у својој акцији да обезбеде благостање публике, градске управе имале су еволуцију која се у сваком погледу може упоредити са приватним

предузећима у земљи, мада публика о томе нема ни појма.

Већ од много година стручњак постепено замењује дилетанта на најважнијим местима градске самоуправе, и развија таленте који су неопходни да осигурају добро функционисање јавних служби, све више сложених. Сталност у административној служби и на истакнутим техничким положајима постала је већа. Ишчезла је неодговорност. Систем напредовања према заслугама почео је да замењује систем протекције, благодарећи стварању персоналних комисија у 38% градова са више од 10.000 становника, који у себи садрже 80% од укупног броја општинских службеника. Усавршене методе које се примењују на персонал као: класифицирање, одређивање пензија, испитивање степена ефикасности, формирање службеника после уласка у службу и бирање службеника без протекције налазе своју пуну примену.

Техничко усавршавање самоуправне власти и проширење њених функција нису били праћени ни одговарајућим повећањем њене легислативне власти, која се пре смањиле, нити одговарајућим ауторитетом у држави и федералној влади. Имајући у виду развој земље, у којој градови имају претежну већину, њима недостаје 13 преставника да би били довољно заступљени у Конгресу, ако се узме у обзир број становништва. У сваком Конгресу, од 66 до 74 више од половине важних претседничких места заузели су чланови изабрани на селу. Сеоски преставници у Конгресу задржавају опште дуже своје место него преставници градова. То важи како за Сенат тако и за Скупштину. Нема изгледа да ће градске државе икада достићи већину у Сенату. Он је сада у рукама сеоских држава, уместо да је у рукама малих држава-градова, што и јесте био у почетку. Ипак, чини се да велика већина сеоских преставника у Конгресу није водила политику која је имала за циљ да фаворизује село. Гласања у Конгресу показала су да су интереси политичких странака јачи, него подела на село и град, у законодавној активности земље.

Мада је град важна функционална јединица, он је још увек под туторством државе и као такав лишен је многих власти које су битне да се осигура добро управљање. Мада постоји уставна аутономија за самоуправне послове у 18 држава, њу су судови у својим тумачењима ограничавали, али је та тежња у опадању. Чињеница да су градске територије веома слабо заступљене, придодата духу цењкања, која је карактеристика града, и страху од одговорности у законодавним телима, која је карактеристика села, допринела је да се одбију напредни законодавни програми и спрече да се на одговарајући начин студирају градски проблеми. У извесним случајевима државе су се чак мешале у област градске адми-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

нистрације, одузимајући граду право издавања дозвола и присвајајући себи дужност контроле у областима у којима је град већ дејствовао са пуно успеха, као што је случај у области хигијене и безбедности. Устави и закони државни, који државама дају контролу над изборним и фискалним системом, често су сметња за успешну акцију градских управа. Градови су често били спречени у својим напорима да сарађују са другим градовима, нарочито са градовима суседних држава. Најзад, услед тога што државне власти одлучују о градовима, проблеми који се овима постављају често не добијају своје решење, јер су помешани са проблемима који интересују сеоске општине, одакле проистиче да су често непознате разлике у интересима између ова два типа општина. И поред свих ових сметњи, амерички градови почињу да излазе из своје усамљености, решавајући проблеме који им се постављају, у сарадњи са другим властима. Извесни напретци остварени су у погледу сарадње појединих општина, нарочито што се тиче организације заједничке службе за воду, канализацију, гашење пожара, здравствено старање и полицију. У изгледу је да се установи још активнија сарадња између градова, благодарећи добровољном груписању градова или градских чиновника у кругу Савеза градова и националних удружења. Већ више од једне генерације ова се удружења активно баве унапређењем градских техничких служби, побољшањем квалитета особља, усавршавањем његовим по уласку у службу и задружном куповином.

Тек у току последње кризе федерална влада, која догле у већини случајева није хтела ни да зна за постојање градова и разговарала је са њима само преко органа појединих држава, почела је да увиђа потребу да директно разговара са градовима као са политичким, економским и социјалним јединицама. Везе које постоје између федералне владе и града јесу у већини случајне и ванзаконите. Оне су произашле из просте административне потребе да се установи један ефикасан додир, или из лутања државних органа. Федерална влада званично признаје као политичке јединице само поједине државе. Недавни критични догађаји изазвали су потребу установљења контакта између федералне владе и градова. Стара административна хијерархија: федерална влада — државна влада — локална самоуправа постоји поред нове хијерархије и директног контакта између федералне владе и самоуправне власти. Изгледа да се дошло до раскрснице путева и да се ту налази зачетак важних промена за будући развој америчког облика владавине.

Из извесних недавних мера може се закључити да се дошло до сазнања, да градски живот поставља нарочите проблеме и показује нарочите карактеристике. Пошто у многим областима јавне делатности, а нарочито

у погледу програма социјалне заштите, градске заједнице изгледа да су много напредније него наше сеоске општине, како у погледу приватних тако и јавних установа, усвајање јединствених правила за целу земљу, не водећи рачуна о појединим разликама, имало би за дејство нивелисање на ниже онога што су вароши већ оствариле у овој области.

У њиховим битним формама односи између града и владе још увек су у зачетку. Мада је већина нашег становништва градска, ми продужујемо да живимо у политичком погледу, у једном сеоском друштву. Град је сматран као неизбежан споредни производ нагле индустријализације. Федерална влада увек је сматрала земљу као да је подељена на два дела: пољопривредни део с једне стране и индустријски део с друге. Али док је сеоски живот у својој скупности био синоним пољопривреде, град и градски живот никад се нису потпуно идентификовали са индустријом. Према томе, мере које је предузимала влада да помогне пољопривреду, доприносиле су благостању сеоског становништва, док су мере одређене да помогну индустрију, доносиле користи само једном делу градског живота па су чак и отежавале услове живота по градовима.

ПОЈЕДИНАЦ И ГРАД

Живот градског становништва и социјални живот у граду добили су извесне своје карактеристике од чинилаца који су побројани у претходним поглављима. Тако су личност становника града и типичне социјалне везе које карактеришу његов живот, различите од оних човека на селу. Покретљивост грађанина, површност, анонимност и ограничени карактер његових односа, објашњавају једним делом његову независност од традиције и рационализам његових схватања. Ситуација једног човека у граду зависи више од онога што он зна или има, него од његове крви или од његових предака. Становник града меша се са много друштвених група, а није стално везан ни за једну од њих. Тако су његове везе лабавије и он је склон да буде толерантнији, имајући у виду да он мора да живи међу суграђанима, који се тако јако разликују од њега по атавизму, интересима, веровањима и карактеру. Напротив, становник села живи специфично ван себе самог, он је саставни део једне шире групе и удружује се са другима више ради заједничког интереса, него из сентименталних разлога. Његови односи са његовим суграђанима теже да буду више спољни него интимни и он је склон да користи друге људе као оруђе за остварење својих властитих циљева, пре него да их сматра да су они циљ себи самима. Тако се може објаснити, зашто човек са села сматра односе градских становника као анормалне.

Град тежи новости и напретку и он може, благодарећи заједничкој снази великих маса,

да оствари битне измене у постојећем реду. Градови су увек били сматрани као колевка проналазака и револуције. Они профанишу веру и светиње, демократишу науку, проналаске и укусе и томе изазивају жеље и фаворизују живост. Живот у граду тежи да створи усамљене душе, да ослободи појединца његових навика, да га стави лице у лице са социјалном празнином и да га ослободи утицаја традиције која је деловала на његов став. То омогућује да се разуме дело које су извршили градови и неред који их карактерише. Величанственост града у стању је да узбуди душу људи и да надражи њихову машту. Не гоне човека у граду да мисли и ради и не дају укус градском животу само велике димензије грађевина, тутањ саобраћаја, излагање богатства поред беде, већ такође и велика и импозантна манифестација човечијег духа и осећај личне слободе сред једног разноврсног културног живота. У модерној цивилизацији финална борба између непријатељских сила започиње и завршава се у граду.

Живот појединца и друштвена солидарност изгледају у градским заједницама као да висе о концу. Лабавост односа између људи, заснована великим делом на интересу, приказује градски живот као врло трошан и склон да буде поремећен многобројним чиниоцима, који, делимично или у целини, измичу контроли појединца. То може да натера једне да испоље најплоднији таленат и храброст хероја, док су други обузети осећајем неодољиве слабости и очајања. Осцилирање становника града између крајњег индивидуализма и смишљене колективне акције са својим суграђанином, резултат су супротних сила које на њега делују. Али, баш због трошности основе на којој почива његова егзистенција, становник града склон је да има осећање веза које га спајају са другима, да има космополитске погледе и да се придружује више или мање другима ради постигнућа сличних, ако не заједничких циљева.

РАВНОТЕЖА ИЗМЕЂУ ГРАДА И СЕЛА

Чак и да градски и сеоски свет благодарећи развоју модерног саобраћаја и везама које спајају град и село, теже да се иден-

тификују, постоје и даље разлике и сукоби међу њима. Град засењује у тој мери становнике села да их често нагони да емигрирају. С друге стране, пошто грађанин није у граду нашао задовољавајући живот, он често осећа носталгију за животом који је ближе природи и бега на село. Услед тога што је град постао неопходни саставни део цивилизованог живота, а како у исто време он лишава човека остварења великог дела његових најдражијих жеља, појавила се, још од када постоје градови, идеја живљења које је између ове две крајности, идеалног начина живота. У наше време овај се идеал испољава у покрету који је назван „рурбанизација”. Он претставља напор да се оствари равнотежа између земљорадње и индустрије, између природног, неограниченог настањивања и претрпаности града. Узорна предграђа, градови у вртовима и становања у близини града јесу варијанте овог идеала и присталице широке индустријске децентрализације такође су одатле црпили аргуменат у корист свога програма у својим покушајима да у истој заједници комбинују преминућства градског и сеоског живота.

Ако се прихвати да свестан социјални напор може да игра важну улогу у формирању услова човекова живота, криза и данашње стање ствари изискују да се испитају брзо различити начини живота које можемо усвојити. Ако треба претпоставити живот на селу или у малим местима животу у малим или великим градовима, било у сваком или у извесном погледу, потребно је да се то испољи у нашој народној политици, у колико она потпомогне или кочи градске или сеоске тежње. Можда будућност наше цивилизације зависи у великој мери не од могућности за човека да се склони из града, већ од његове моћи да господари и користи снаге које њоме управљају. Сумњиво је да можемо очекивати да без постојања града уживамо у животу који нам пружа савремена цивилизација. Битни проблем који се у погледу града поставља јесте да остваримо неопходне услове да град учинимо подесним за становање људским бићима, у доба машине.

Н.

(Наставиће се)

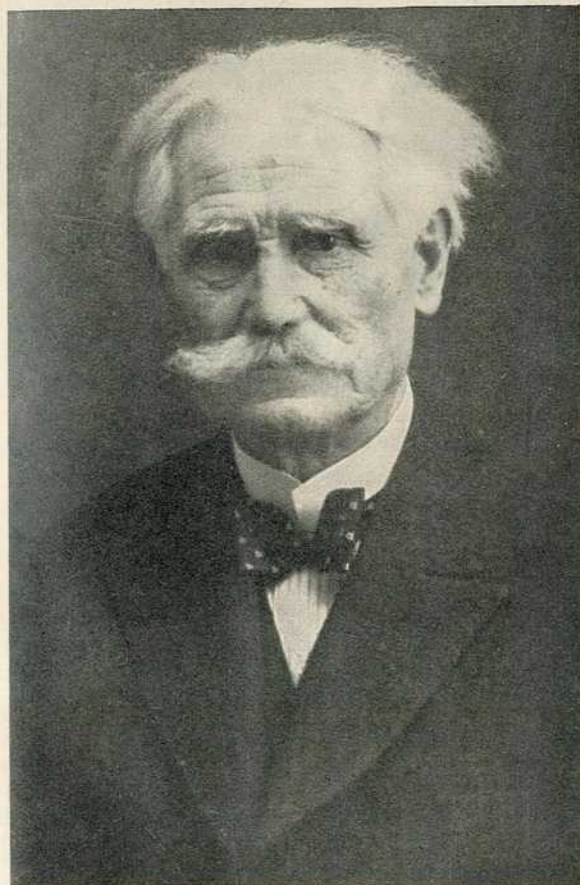

Разговори с београдским уметницима и књижевницима

ВАЈАР ЂОРЂЕ ЈОВАНОВИЋ

Код нас као да је ушло у обичај да се дужна пажња поклања људима, који су читаву нацију задужили својим јавним радом, тек после њихове смрти. На тај начин не само да се према њима чини неправда него се губе и многи важни подаци за историју. Београдске општинске новине, желећи да прекину ту лошу традицију, доносиће од сада у сваком свом броју по један разговор са нашим истакнутим уметницима и књижевницима, чија је делатност везана за Београд. На тај ће се начин, надамо се, сачувати од заборава многи важни подаци из живота наших заслужних људи и добити галерија оних културних прегалаца који живе међу нама.

Ђорђе Јовановић је, после Пере Убавкића, први наш вајар којим српско вајарство у-

Последњи снимак г. Ђорђа Јовановића, вајара-академика

лази у ред модерне европске уметности. Он је у свом преко педесетогодишњем раду израдио читав низ најпознатијих скулптура и монументалних споменика у разним српским градови-

За Отаџбину — дело претставља сина г. Јовановића, који је погинуо у Светском рату

ма, али највише у Београду. У Крушевцу се налази његов монументални споменик „Косовским јунацима”, у Пожаревцу споменик „Краљу Милошу Обреновићу”, у Крагујевцу споменик „Велика Србија”, у Сремским Карловцима споменици Бранку Радичевићу, Сави Текелији и Патријарху Бранковићу, у Руми Змају Јовану Јовановићу, у Параћину велика бронзана фигура „Победник”, у Бањој Луци мраморне бисте у надприродној величини Блаженочившег Краља Александра I и Краљице Марије... итд. Поједини Јовановићев радови налазе се у иностранству; у париском Општинском музеју: бронзана фигура „Црногорац на стражи”, а статуета „Играчица” и мермерна

биста „Гордост” у приватним колекцијама. У солунском Државном музеју се налази његова чувена „Туга” итд... Али Београд се може поносити да он има, не само највећи број, но и најзначајније Јовановићеве радове. У Универзитетском парку се налази његов споменик Д-р Јосипу Панчићу; на Калемегдану Јовану Суботићу и Кости Таушановићу; у парку на Топличином венцу споменик Војводи Вуку; у Студентском парку Вуку Стефановићу Караџићу; на Универзитету група „Историја српске књижевности”; у Министарству пољопривреде фигура Косачица; у Црвеном Крсту биста Д-р Владана Ђорђевића; у Министар-

Споменик Јосифу Панчићу, који се налази у београдском Универзитетском парку

ству финансија биста Краља Петра I Ослободилаца; у Народној банци Марка Стојановића итд... На београдском гробљу се налази читав низ његових радова. Ту пре свега, посетиоцу, упада у очи колосални мермерни споменик на гробу „Породице Јовановић”, који претставља самог Ђоку Јовановића с вајарским чекићем и длетом у руци, ослоњеног на његов најсуптилнији рад „Туга”. Ту су надаље попрсја или рељефи Војводе Мишића, Стојана Новаковића, Симе Матавуља, Андре Николића, Јована Жујевића, Гиге Гершића, глумца Гошића — и бар још двадесетак мање важних личности. У Музеју Кнеза Павла налазе се: мраморна фигура Напуштена, Одмор, студија за споменик Војводе Мишића и још

неки радови. У Уметничком одељењу Министарства просвете налази се његова чувена група „Жртве бомбардовања” (у мермеру) и Сироче, а у Општинском музеју: „Жртве рата” у бронзи. Поред набројаних радова, у Београду постоји још читав низ Јовановићевих дела на разним јавним местима и у приватним колекцијама; највећи број, дакако, у његовом атељеу.

Војвода Мишић — дело које се налази на београдском гробљу

Ђорђе Јовановић у читавом свом преко педесетогодишњем раду никада није лутао, никада није летео за неким помодним и коњунктуристичким правцима, ни за каквим „...измима”. Чак ни у својим почецима, он никада није имао амбиција да оснива некакве школе, да вануметничким или антиуметничким средствима постиже извесне ефекте и да свраћа на себе пажњу. Он је увек радио онако како је мислио и осећао да је добро. Ради тога сва његова дела чине једну хармоничну целину у којој свако поједино дело заузима своје одређено место. Како поједина његова дела, тако и сва узета уједно, одликују се оном класичном мирноћом линија и оним ненадмашивим складом, који се налази само у

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

дироди, а у уметности само код великих мајстора длета.

Ђорђе Јовановић је рођен 22 јануара 1861 год. у Новом Саду. Отац му, био је учитељ, који је, кад је малом Ђоки било три године, отишао у Пожаревац и ту остао до своје смрти 1905 год. Тако је Ђорђе Јовановић, иако родом Новосађанин, одгојем постао Пожаревљанин. Ту у Пожаревцу, он је свршио основну и прва четири разреда средње школе. По том прелази у Београд, где и матурира 1882 год. Иако је већ у то доба имао јаких наклоности према уметности, он се ипак, немајући сретства за уметничке студије на страни, уписује на технички факултет, где остаје четири семестра. По том, 1884 год. добија државну стипендију за вајарске студије у иностранству и одлази у Беч, по том у Минхен, да их заврши у Паризу. Још при крају студија у Паризу, он шаље на Светску изложбу 1889 свог „Гуслара“, што му доноси бронзану медаљу и пријем у „Салон“. Након тако успешно завршених студија он се враћа у Београд за наставника средњих школа. 1905 год. с Марком Муратом и с Ристом Вукановићем оснива у Београду „Уметничко-занатску школу“, на челу које је као управитељ био све до 1921 год., уз прекид за време рата, кад се налазио у Француској. 1921 год. је прешао у Министарство грађевина у својству инспектора и надгледао радове при грађењу нове Народне скупштине. 1926 год. је пензионисан. Од тада живи у Београду и, колико му године допуштају, ради. Поред многобројних осталих признања, 16-II-1920 Српска краљевска академија у Београду, изабрала га је за свог правог члана, а 1933 год. издала је репрезентативну збирку репродукција његових најважнијих радова с предговором његовог друга, сликара-академика Уроша Предића.

То су ето у најгрубљим потезима биографски подаци о вајару-академику Ђорђу Јовановићу — до данас несумњиво најзначајнијем српском вајару, и једној од најинтересантнијих фигура старог културног Београда; оног Београда који већ увелико изумире и који нестаје попут оних малих турских кућица око колодвора и на Варош-капији.

*

Кућа академика Ђорђа Јовановића налази се у Скерлићевој улици бр. 7. То је једнокатна вила, сва обрасла у зеленило; око ње руже и разно цвеће, а на фасади две декоративне фигуре које претстављају Сликаство и Вајарство — дела Ђорђа Јовановића. Ту се налази, дакако, и његов атеље, у којем он проводи своје последње дане у уметничком раду. То је простран, светао и крајем атеље у којем је постигнуто идеално осветљење: цела једна страна, и то северна, израђена је у стаклу. На многобројним сталцима, окачена и прислоњена на зид, ту се

налазе многобројна Јовановићева дела, макете и студије.

Поред многобројних макета и студија за велика и позната дела, ту се налазе и разна оригинална дела, позната по репродукцијама, као и многобројна јавности мање више позната и непозната дела. То су највећим делом плакете разних српских заслужних људи: Јована Цвијића, Слободана Јовановића, Јанка Веселиновића, Јована Суботића, Љубе Ненадовића, Доситеја, Уроша Предића, Пере Поповића, Пашића, Стевана Христића, Војводе Путника, и других. Између свих тих ра-

Црногорац на стражи — дело које се налази у париском Општинском музеју

дова који су тако присно и тесно везани уз цео његов живот, живи „чика Ђока“ и — ради. Унаточ тога што ускоро навршава 79 година, он свако преподне проведе најмање два часа у раду у свом атељеу. Кад сам га посетио пре кратког времена (почетком јула о. г.), он је имао већ завршену бисту Гаврила Принципа за „Принципов дом“ у Грахову, Принциповом родном месту, радио је плакету Павла Поповића и започињао један рад који није желео да ми показује:

— У послу је. Видећемо шта ће из њега да буде.

Јовановићев Гаврило Принцип претставља једног младог и полетног идеалисту, једну ин-

телигентну песничку душу, пуну поноса и вере. То није оно пафеничко, необријано и тамно лице с полициских фотографија; то је идеалиста, каквог нам га приказују његови другови, какав нам се показује из оних података који су нам познати из његовог живота, из његових речи на суду — а понајвише по свом делу.

— Ја сам га претставио у моменту кад је пуцао, објашњава ми г. Јовановић, док сам стајао дубоко импресиониран пред његовим најновијим завршеним делом.

По том седамо за сто у Јовановићевом атељеу и почињемо „службени део” нашег разговора.

Г. Ђока Јовановић, ослоњен на свој чувени рад „Туга”. Дело се налази на београдском гробљу, на породичној гробници Јовановића

Пре свега се интересујем за побуде које су Ђорђа Јовановића пре више од шездесет година, довеле у Београд.

— Ви сигурно мислите да су то биле уметничке побуде. Не, ја тада још нисам ни знао шта је то уметност. У Пожаревцу нисам имао шта да видим. У Београд сам дошао 1879 год. у школу; да учим, да се спремам за живот. Тада сам још мислио да постанем инжир. Ту је била сконцентрисана читава српска култура. Ко је тада хтео нешто да сврши, морао је доћи у Београд. Дакако, да сам још

у реалци веома заволео сликање и дрворез. Те предмете ми је предавао Стева Тодоровић и ја сам био његов најбољи ђак у целој реалци. Ту, у Београду, видео сам и прве радове Пере Убавкића и споменик Кнезу Михајлу. То је први споменик у Србији и прва већа скулптура коју сам ја видео. 1882 године сам матурирао и како сам желео посветити се уметности, отишао сам у Партенкирхен у Баварској, у школу за дрворезбарство. Међутим, убрзо сам се морао вратити, јер није било средстава да ту останем. Вратио сам се у Београд и уписао на технички факултет. Дакако да сам настојао свим силама да добијем стипендију — тада се то рекло „благодјаније” — за студије у иностранству. Али ја се нисам ослонио на то да ћу добити ту стипендију и нисам на њу чекао, него сам лепо учио и полагао испите. Коначно, након две године чекања, добио сам ту стипендију и, 1884 год. отишао сам у Беч код проф. Хелмера. Већ идуће године отишао сам у Минхен у школу проф. Видмана, а 1887 прешао сам у Париз у школу проф. Шапиоа, а по том у школу проф. Енжалберта. По завршеним студијама, као државни стипендиста, морао сам се вратити у домовину и ту преузети дужност наставника у средњој школи.

— Можете ли ми, прекидам г. Јовановића, нешто рећи о томе, каквоу сте ту средину затекли, какви су били услови за уметнички рад?

— Никакви, одговара он, без икаквог премишљања. Ни изложба, ни уметничких школа. Тек петнаест година иза тога, 1905, ја сам почео да стварам прву српску уметничку школу. Треба да знате да се у оно доба Београд уметнички изживљавао у многобројним певачким друштвима и у позоришту. Ту није било никаквих уметничких традиција ни потреба. Сликари су радили само портрете, славске слике и црквене иконе. Данашњи услови, који такође нису задовољавајући, према тадањима, могли би се успоредити са односом 1:1000.

— Кад сте дошли у Београд, ви сте имали већ неколико награђених радова, били сте први и једини српски академски вајар. Ваљда је то тада нешто значило?

— Ништа, пријатељу. Поставили су ме за учитеља цртања у Првој београдској гимназији. Исте године сам добио и прву награду на конкурс за Косовски споменик, на којем смо конкурисали само Убавкић и ја. Поред цртања морао сам да предајем и... математику, па чак се од мене захтевало да предајем и моралне науке. Уосталом ни данас није много боље у том погледу. Ето молим Вас, сада пригодом прославе петстоипедесетогодишњице Косовске битке говорило се о свему и свачему, а нигде нико није ни једном речи споменуо ни донео слику мог монументалног Косовског споменика у Крушевцу.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unilib.rs Кад смо већ код Косовског споменика, интересујем се за све оно што се око њега догађало. То су биле читаве десетогодишње афере.

— То је, пријатељу, преко десетогодишња болна историја. 1882 добио сам конкурс, 1884 потписан је уговор за израду макете, а тек три године по томе, уговор за израду самог споменика. 1900 г. је тај споменик добио златну медаљу на париској интернационалној изложби. Али, зашто да о томе говоримо. То је била велика борба у којој је требало издржати. Противу себе сам имао веома моћне противнике, међу њима и самог Краља Милана. Мене је та борба стајала пет година губитка службе. Али, оставимо мртве на миру. Блажени нишићи духом. Тек по доласку на српски престо Краља Петра, тај споменик је откривен 1905 г.

— Те године пада и оснивање ваше Уметничко-занатске школе?

— Да и ту је било „повуци-потегни“. И ту је требало издржати. Онда држава није давала као данас. Ми смо се онда морали задовољити са 3.000 дин. годишње субвенције. Истина та свота се пред ратове попела на 11.000, али шта је то све према оним милионима које данас држава даје за уметност. А ипак је та наша школа одгојила толике генерације српских уметника и наставника. Наши ђаци су данас већим делом већ у пензији.

Интересујем се за г. Јовановићеве сараднике из тог доба.

— Осим Марка Мурата и Ристе Вукановића који су са мном отворили Уметничко-занатску школу, никад нисам имао никаквих сарадника. Међутим, био сам члан „Ладе“ коју смо основали 1905 г. У оно доба није било могућности чак ни за излагање. Ми смо излагали по разним шупама и којекако. Али то што ви хоћете знати, то су већ читаве историје. То се не може испричати само тако, с пар речи...

Прекидам разговор о томе јер видим да г. Јовановић не жели да говори о тим стварима. Очито је да су му то неугодне успомене о којима више не мисли. Питам га за његове најмилије успомене.

— Најлепше моје успомене вежу ме уз Париз. Чекајте, показаћу Вам једну од ретких успомена из тог доба, која се још сачувала.

Г. Јовановић вади из своје библиотеке једну књигу и показује ми:

— Ето видите, поводом изложбе Роденовог „Балзака“, који ће се како сам то недавно читао, тек сада јавно открити, повела се у Француској 1898 жучна дебата и један од првих ликовних критичара тог времена Арман Силвестр написао је тим поводом ову књигу, у којој се, видите, налазе и репродукције најуспелијих дела с те изложбе. И ја сам ушао у ту књигу, и то је био, дакако, мој велики младеначки успех.

Узимам у руке ту књигу и прелиставам је. Папир је већ пожутео и местимице је отрцана, иако је већ реновирана. Некако у средини књиге, налази се слика Јовановићевог споменика „Милош Обреновић“. Пред њом је слика скулптуре славног француског вајара Бушеа а иза ње слика најбољег дела генијалног Родена — „Пољубац“. Остајем стварно изненађен. Наш скулптор између Бушеа и Родена. Интересујем се за остале његове успехе и признања. Ђока Јовановић иза неког вајарског алата, крпа и старог папира извлачи неке кутијице и стреса с њих прашину. Показује ми:

— Ето, видите: ово је бронзана медаља коју сам добио 1889 године, на великој париској Интернационалној изложби, за свог „Гуслара“. Ово је златна медаља што сам је добио 1900 године за „Косовски споменик“, на истој изложби. Али, много тога је изгубљено. Године 1903 добио сам од париске општине сребрну медаљу, а исте године сам добио медаљу и у Петрограду.

Током разговора господин Јовановић ми саопштава да је своје прве радове изложио 1889 године у париском Салону, и од тог доба да је суделовао пуних двадесет и пет година на свим изложбама Салона. То је било до краја великог Светског Рата. Поред Београда, Загреба и Новог Сада излагао је још у Лијону, Риму, Женеви, Петрограду и још неким европским велеградовима.

Разговор скреће на нашу савремену ликовну уметност. Питам господина Јовановића да ли наши савремени ликовни уметници иду правим путем.

Он се насмејао и одговорио:

— Још не. Они много лутају, а требали би већ једном да нађу свој пут. Видите, многи од њих мисле да је у уметности најважније, да је сама уметност, само оно што је најновије, последња мода, па био то ма какав екстрем. А у уметности нема новог и старог; постоји само добро — уметност, и рђаво — неуметност. Правци, школе и разни „...изми“, то је све споредно. Ето молим вас причекајте...

Господин Јовановић устаје и одлази у собу до атељеа одакле се ускоро враћа и доноси две фотографије. Једна од њих приказује тело младића а друга женску главу.

— Ето, видите, молим вас, ово су први светски модернисти. Ево, Деспио, ево Мајол. Погледајте ово. Ту видите живог човека, покрет. И сад, молим вас, успоредите ове прве светске модернисте с нашим т.зв. модернистима. Ти наши „модернисти“ требали би отићи у Париз и видети шта је то модерна уметност. Тамо воде главну реч њих двоје и њима слични. И ви, ви сте млад човек, требали би отићи тамо и погледати. Не стаје то данас тако много. Требали би то једном жртвовати. И онда, ти наши модернисти се често позивају: видите овог, видите оног. Погледајте како је радио Роден погледајте Мајола, Де-

спеоа. А кад тамо, они њихове радове уопште нису ни видели. Ако су и видели по где који, нису га разумели. И онда, знајте, искрено речено, наши уметници имају веома мало аутокритике. А кад би нашли само себе критиковати они би већ нашли свој пут. Па наши жири-и. Наше јавне споменике су радили већином слабији људи, јер су скице код нас оцењивали увек људи који се не разумеју у вајарство, који уопште нису могли видети што ће из дане скице изићи. И тако, наравно, млади код нас ни немају шта да виде. Наши уметници само онда могу нешто да виде ако оду у стране велике уметничке центре. А како ће тамо ићи када их у томе опет спречавају материјалне немогућности. А и наши уметници су чудни, тек што изиђу из школе већ би правили читаве изложбе, оснивали школе, правце. Тога нисам видео у страном свету. Тамо су млади срећни ако им који успели рад буде примљен на изложбу.

— А шта мислите да ли наш амбијенат пружа довољно потицања за стваралачки ликовни рад?

— Изгледа врло мало. Културни људи који разумеју шта је уметност, професори, учитељи — ти немају новаца, а они који код нас имају новаца ти се више интересују за аутомобиле.

— Шта би у томе погледу могли учинити, како се каже „позвани“?

— Али молим, вас, одмахнуо је руком господин Јовановић. Позвани — Ништа. Они терају политику и хватају што лукративније полагаје. Шта се њих тиче уметност? А и иначе свет код нас врло мало мисли, и уопште се врло слабо интересује за уметност. Ето ја имам бар десет хиљада познаника од којих многи кад ме сусретну, питају: „Шта радиш? Шта намераваш да радиш?“ Као да се стварно интересују за мој рад. Међутим, не само да нису никад дошли овамо у мој атеље да виде шта радим, него не долазе чак ни на моје изложбе, као што ни иначе не посећују било чије изложбе. Накнадно се извињавају: Знаш, изложба ти је трајала само десет дана, а колико би хтели да траје? Па изложба сваки дан кошта. Није то само тако. Што се тиче државе, истина имамо „Музеј Кнеза Павла“, али тај опет има релативно мали кредит. Општине и остала самоуправни тела исто тако.

— На којој се висини налази наша критика ликовне уметности?

— Ни на којој, одговара без икаквог премишљања господин Јовановић. Ми праве уметничке критике уопште немамо. Код нас дође пријатељ пријатељу и каже му: напиши о мени то и то... И ето, тако се код нас пишу критике. Код нас пишу критике људи, који су прочитали две, три брошуре, онако успут, с брда с дола. Код нас се пишу ма какве глупости под фирмом критика. У стра-

ном свету људи који пишу критике и те како се спремају за тај посао, и те колику културу поседују. Молим вас, код нас чим неко нешто добро учини одмах скоче наши критичари и ударе у дреку: то су застареле и преживеле форме; то је ларпурлартизам... Уосталом, наши критичари су исти као и наши илустратори и графичари. Узмимо, рецимо, божићне бројеве дневних листова. Од онолико великог броја уметничких цртежа, једва да нешто уметнички вреде два три. Немамо ми ни графичара, ни критичара. А то ће опет бити у првом реду зато, што наши уметници сувише лутају. Они само траже нове путеве, нове правце, школе. Сваку, и највећу глупост, само ако је нова, они најодушевљеније прихватају.

— Да, упадам у реч, господине Јовановићу, ја сам млад и несумњиво напредан човек, али верујте ми, ни уз најбољу вољу не могу да схватим шта хоће ти модернисти с оним унакажавањем људског тела, на пример.

— Па ево у чему је ствар. Данас је у моди т.зв. експресивна уметност. Ти експресионисти мисле да ће истицањем овог или оног детаља гледаоца просто пренерозити, па у том претерају до комике. Они, на пр. кажу: Зашто би нос био баш у средини, или: зашто би човек имао баш два ока? Нека има само једно, или, нека има три. Тако исто кажу: зашто руку не би начинили два пута дужом, него што она стварно, у природи, јесте, а трбух три пута већим, док ћемо главу начинити у нормалним пропорцијама. Није важно, кажу они, како је то у природи. Важно је како ја то видим, односно, како ја то уметнички обликујем. Али, оставимо то. Нисам ја пуно о томе размишљао. Него, верујте ми: био сам пре четири године у Паризу и међу 7000 изложених објеката нисам нашао ни седам који би онако изгледали, као што изгледају они који се појављују на нашим изложбама.

Ту се г. Јовановић маши џепа и вади свој часовник:

— Е, опростите. Ја вам рекох да вам стоим на услузи само између два и три часа, а сада је ето већ три и тридесет. Морам ићи.

Било ми је стварно жао, јер је било још неколико питања о којима сам хтео да разговарам с г. Јовановићем, али шта сам могао. Спаковао сам своју „актенташку“ и поставио сам још једно питање:

— Који Вам је ваш рад најмилији?

— Оно што бих још хтео да довршим, одговара он смешећи се, а што ће остати недовршено. Године су ту.

Док ме је г. Ђорђе Јовановић испраћао из свог атељеа кроз цветну алеју, замислио се и рекао:

— Е моје дете. Ту је преко педесет година рада. Пола века...

Три виђења Свете Петке

— Фрагменти хронике једне београдске породице —

— Наставак —

ТРЕЋЕ ВИЂЕЊЕ

Док сам ја лежећи на слами у мрачноме сутерену, грчевито стиснутих трепавица, преживљавао она два догађаја, ноћ је над Расином пролазила. Па да ли су та два сна и доживљаја, које сам те ноћи, без предаха, напрегнутих нерава, гледао пред собом живе, брзе, рељефне; да ли су они утицали, да се преда мном, или још боље, у мени, одједном, неочекивано, догоди нешто, неко чудо од неоцењивог значаја по мене, а то сам увидео тек доцније; и да ми се оно није догодило, ја управо не знам шта би данас било од мене, и да ли бих још био у животу? Дакле, догодило ми се нешто о чему никоме не рекох до данас ни речи.

Баш некако у тренутку, док сам у својим унутарњим, душевним очима још гледао онај тајни испраћај последњих редова деце, жена и немоћних стараца, премрлих од страха, и погнутих под теретом дењкова и бошча, из цамије ка обали Саве и кајицима који ће их спасти од сигурне смрти, уз далеку вику гомили избезумљених људи, — тргох се иза сна.

Био сам одмах свестан да сам у сутерену зграде оног народног трибуна, недалеко од Крушевца, на путу кроз кршевиту Расину. И знао сам јасно да сам био сам те ноћи у огромној и пустој згради.

Па ипак, када сам отворио очи и погледао око себе, неко је стајао преда мном и гледао ме право, оштро у очи, а златни крст му је блистао на грудима.

Да, сетио сам се, била је то жена, она иста из виђења мојих предака, од пре сто и од пре педесет година! Да, та иста жена!

Био сам још дете, иако већ војник, и зато не кријем, крикнух од страха! Чуо сам одјек свог сопственог гласа под сводовима кућерине. Крикнуо сам од страха, истина је, али не из бојазни од те свете жене са оштрим погледом, већ што ми једна муњевита мисао прострели мозак: та жена долази само онда када се спрема, када је на прагу неки велики, важни, судбоносни тренутак!

— Дете моје, чух један необични глас; устани и иди, иди одмах одавде! Остави своје хлебове; устани и иди за својим друговима. Иди одмах!

И та прилика, док је већ нестајала у мраку, још ми је увек руком непрестано давала знак да устанем, да идем и показивала правац којим је ваљало поћи.

Скочих на ноге! Сећам се само да сам зграбио шајкачу, која ми се у спавању смакла с главе, и да, не окрећући се за собом, излетех на терасу куће.

Зора је свитала, још сувише слаба. Бледа пруга осветљавала је исток, а гране које су се савијале испод терасе, чиниле су ми се као нечије мрачне руке, испружене према мени. И у тим испруженим рукама било је нечега злокобног, застрашујућег, нечега као да ме вреба, да хоће да ме зграби, стегне, згњечи... Погледах на друм, тамо доле испод кућерине, и тада видех нешто што ми следи крв у жилама, и што ме у часу измени свега, вероватно и за свагда!

На друму, под самом зградетином, баш на једном савијутку, видео сам први и последњи пут непријатељске војнике! Није их било много: можда само десетак. Нешто су батргали по путу, погнути не обраћајући пажњу на кућу више друма, још мање на мене. Напрегнух очи, а у то се и мало боље разданило. Непријатељи су расклапали митраљез и утврђивали се поред пута који је доминирао једном малом чистином, и иза које је почињао кланац. Аустриски војници су погнути радили; с времена на време неко би се од њих исправио, и ја бих видео оно светлуцаво дугме како тек бљесне на њиховој војничкој капи. У том један од њих погледа и управи руку ка згради у којој сам био, и неколико војника с пушкама у рукама лагано, обазриво, један за другим кретоше к мени.

Они сигурно нису имали појма да сам ја ту, на непуну стотину метара од њих, сакривен иза ониске оgrade терасе. Кретао сам се ка мојој зградетини вероватно само зато да се сместе у њу, и не слугећи да је у њој један усамљени, збуњени, немоћни непријатељски војник. У том њиховом лаганом, тешком, клатећем ходу, у оним гломазним чизмама, ја сам видео нешто неумитно, страшно, ужасавајуће! Било је у том њиховом ходу нечега као потоп, нешто као јуриш прљавих таласа који наилазе, ломе и носе све пред собом.

За многа осећања нисам дотле знао, тада сам их тек упознао. Прави, онај велики, болни, оштри као јатаган, страх, страх који кочи удове и леди крв у жилама, од кога стаје дах у грудима, захвати ме! Затим, очајна жеља за слободом зграби ме као вихор и понесе кроз моју свест: само не у ропство, не непријатељу у руке, и то не из бојазни за живот, већ из навикнуте, насушне потребе за оно парче слободног кретања, слободне воље. Данас мени више није јасно шта сам ја тога тренутка, подразумевао под појмом слободе; био сам млад, понављам. Али и слика свакодневна, већ банална, оних бескрајних редова бедних и изгладнелих заробљеника, које сам у то време тако често гледао око себе, избежуми ме на помисао да и ја имам исто тако бити вучен, теран по лагерима непријатељским, као заробљеник, између жица и бајонета, о којима је жалосна прича већ почела да се шири. Па и не толико то физичко понижење, колико сама помисао да будем заробљен, доводила ме је до ужаса, готово до лудила!

А можда је ту било и нечега даљег, атактичког, потсвесног, нечега чисто у крви, крви предака, оних из Устанка, од пре Устанка, од оних са јатаганима, са оним крупним и црним брцима, који су имали нечега од лика Илије Бирчанина или Хајдук-Вељка. То су они динарски дивови који су остављали у варошима и чаршијама своје чардаке и магаче, у селима својим знојем раскрчене њиве и ливаде, и бежали у гору и стење, да живе са орловима и облацима, само да би били слободни. Носимо ми то у нама, ма шта рекли о томе, ма се и потсмевали томе јавно, али у себи, пред самима собом увек би имали јасан њихов лик и осећали снажно њихов морал, и кад год би га прекршили у савременом, данашњем животу, ми би се увек као некако саплели о њега, морали га обићи, прескакати; дакле, он је, значи, био у нама још увек, и данас је јак, и вероватно и у нашим потомцима ће бити, вечно бити, јер га носимо дубоко у крви, у нашим душама, у нама. И један добар део те друге природе наше, тога што ничега нема заједничког са нама из данашњице, а можда је често данас и у опреци са нама, било је ово осећање слободе, боље рећи она огромна, праисконска, пустињска жеђ за слободом, која се код мене баш тога тренутка тако јако испољавала, гушила у мени све остало, наметала као главно, једино, животодавно, битно! И тада ми је као нешто пукло пред очима, створило се јасно: шта је то слобода, а шта ропство непријатељу; и то се збило тако, у једноме тренутку, у стотом делу тренутка, на оној тераси, у још мутно праскорје, гледајући недалеко пред собом непријатеља, који мислећи да нема никог у близини, слободно, не кријући се, расклапа свој митраљез.

Али и у мојој потсвести још свеже сећање на онај сан, на оне приче о мојим претцима, на ону упорну вољу жене, моје прабабе, Тодоре Бранковић, далеко тамо у пашином двору у Једрену, да се спасе ропства и врати својој деци и дому, и још јачу потребу старца, чича Николе Јосифовића, мога деде, да избегне један неизгладиви грех који би за свагда окаљао калдрму града на којој ће живети његови потомци, учврстише ме у мојој помисли да се слобода има сачувати по сваку цену, и по цену живота, па покушати чак и кад је непријатељ већ око мене. И тада у последњем тренутку, пре но што ћу се бацити у шуму да се бегством спасем, сину ми помисао да виђења оне свете жене мојим претцима, и малочас мени, нису у ствари ни била ништа друго, до крик крви у човеку за слободом тела и душе: бежи, чувај се, свеједно чега, робовања физичког у пашином двору или у прљавим лагерима, или робовања душе ужасном греху који је из нехата био остављен да се изврши, а могао да се спречи.

— То су била та виђења и — ништа друго! помислио сам тога тренутка.

Али одмах затим, убрзо, осетио сам у себи један нови преокрет. Трчећи кроз шуму и најгушћи честар, дерући своје одело, крвавећи руке и образе кроз изукрштано шибље младе храстовине и купина, ја се сетих једног светог места у београдској старој тврђави, оне капелице недалеко од цркве „Ружице“, посвећене баш светој Петки, овој истој, која ме је пробудила иза сна.

Београдска тврђава имала је нарочити значај у мојој свести, у свести предатног београдског дечака, чије су детињство и прва младост проведени на њеним бедемима. Готово сваки кутак њених капија, зидова, караула и опкопа био ми је познат и присан, и у мојој души лагано се стварао нарочити утисак и једна готово материјализована слика прошлости и предака који су гинули баш на тим местима, освајајући их као хероји Устанка, или издесали као робље на кољу и под целатским мачевима. Готово сваки кутак те старе и оронеле тврђаве био је саставни део моје прве младости. Па и са самог прага мога родног дома, на Косанчићевом венцу, тај вечни и увек исти завршни пејзаж, са само мењаним бојама неба према добу дана, пратио ме је кроз цело моје детињство. Дивни, горди и оштри профил бедема тврђаве, оних бедема који се нагло један за другим стрпоштавају са Калимегданске висине, баш право у увиру Саве у Дунав, зарезао се дубоко у моју душу. Оно неколико завршних караула на ивицама бедема били су најоштрији потези на увек јасном небу, било под јаким балканским сунцем, било на топлој месечини, или под суровим налетом ледене панонске кошаве.

Па како да се тада не сетим два најизразитија, најсугестивнија и најтајанственија ме-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ста београдске тврђаве, оног малог пропланка у каменој литици према широком Дунаву и још пространијој, бескрајној банатској равници? Ту су била готово упола скривена у земљи, под ниским сиромашним кровом два света места: црква „Ружица” и манастир свете Петке.

Сетих се и оних, у „Св. Петки”, многобројних икона и иконица, испред којих су у полућанима увек о празницима горела нека тајанствена кандила, која су ми се чинила као да лебде у ваздуху, ничим не придржавана, а доле, под иконама, бокори свећа светлукали као какве благе, племените, пламене круне. Ту, испод тог чудног иконостаса, из стене извирала је лековита „жива водица”, која је мирисала на босиљак и имала нарочити укус. На неколико корачаји од те капелице, била је и црква „Ружица”; сетих се и њене мрачне и тескобне певнице, за којом сам давно пре рата, као ђачић, певао и прелиставао велике, тешке црквене књиге, увек влажних листова и нарочита мириса. Прелиставајући их имао сам утисак као да додирујем оно старо и свето оружје својих предака, сачувано још увек у кући мога оца.

И ту сам, у тој нарочитој атмосфери, испод ниских, мрачних сводова, очигледно делова

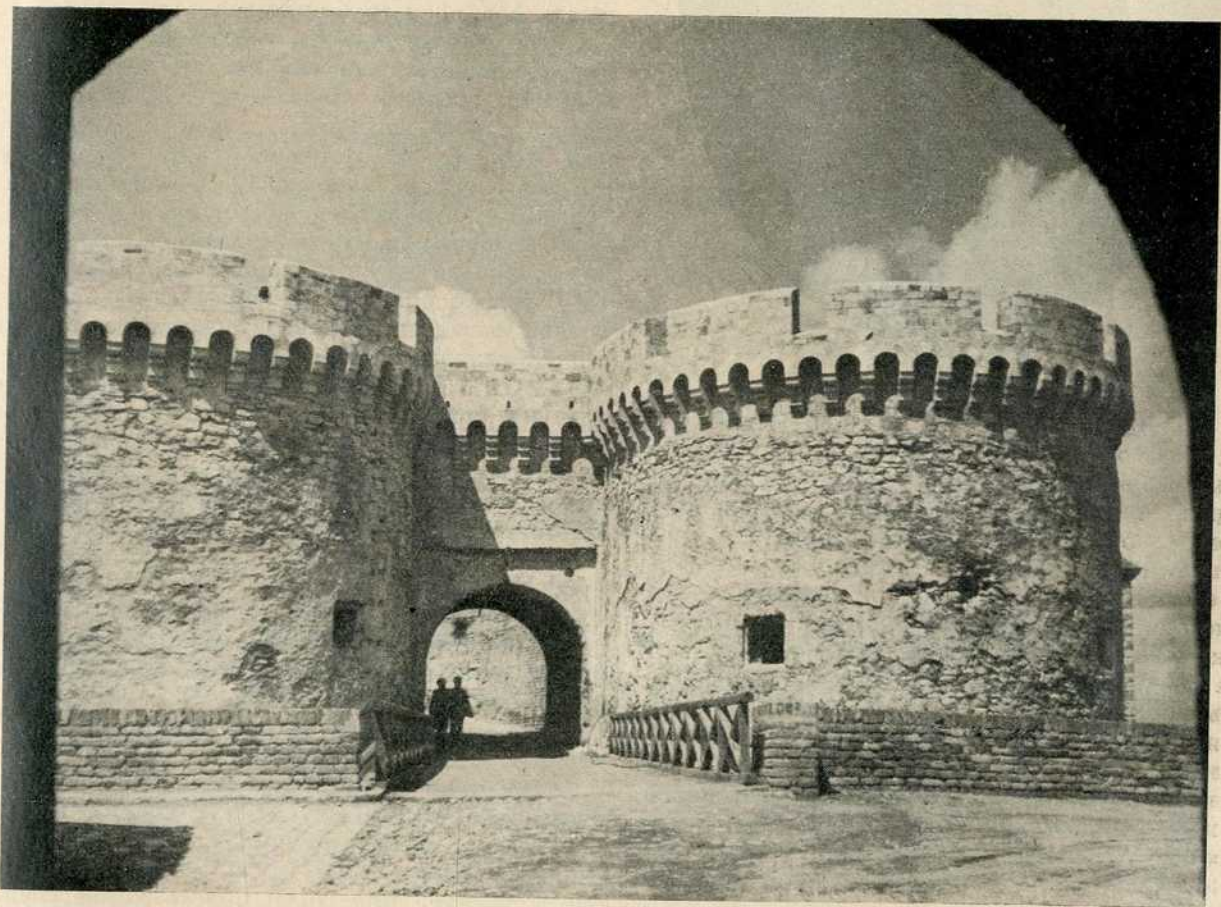
некадашњих старих бедема београдске тврђаве, на прастарим, огромним каменим плочама, под погледима избледелих, потамнелих, али још увек тајанствених очију са иконостаса, у мирису тамњана и воска, осетио у себи свој први занос Православља, просањао први сан старе и никад непоколебане вере својих праотаца...

Усред те мирне шуме, густе и дивље, недалеко од бучне и брзе Расине, ма да у себи потискиван да бежим што брже, што даље од непријатеља кога сам видео недалеко под брегом на друму, ја се одједном зауставих, спутаван нечим другим, много јачим, огромном сумњом у себе, и рекох:

— Опрости ми светитељко, мученице и чудотворко, ако учиних грех што онако и помислих само! Али данас, за савремена човека, свако чудо има своје решење у његовим страстима, у његовој вољи и у његовим најскривенијим, али зато највишим и најдубљим потребама живота... Опрости светитељко и чудотворко! Опрости...

К Р А Ј

Никола Трајковић

Бастион у старој београдској тврђави

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Београдско позориште у почетку свога рада

Јован Ђорђевић о Ђорђу Малетићу

За релативно кратко време, — 40 година након Хатишерифа, а непуне 3 године иза предаје кључева старог Београдског града кнез Михајлу, — Београд је, — после неколико дилетантских и путујућих позоришних трупа из Новог Сада и Загреба, — добио не само сталну позоришну трупу, већ и нову позоришну зграду, која је 30-X-1869 г. отворена свечаном позоришном претставом посвећеном Кнез Михајлу.

Ђорђе Малетић

Народно позориште у почетку његовог рада, — његове тегобе и невоље, лутање управе у налажењу правог пута у вођењу ове институције, — описује нам стручно и опширно у свом меморандуму, — који је доцније предао Министарству просвете, — један од неимара не само Београдског народног позоришта, већ српског позоришта уопште, Јован Ђорђевић. Рукопис овог меморандума набавила је Градска библиотека недавно за своје рукописно одељење од г. Мил. Павловића, проф. у пензији, заједно са рукописним делима најзначајнијих наших писаца из друге половине XIX и почетка XX века: Стевана Сремца, Јанка Веселиновића, Радоја Домановића, Боре Станковића, Војислава и Драгутина Илића, Тресић-Павичића, Ристе Одавића, Скерлића, Нушића и др.

Пре него што пређемо на сам меморандум задржаћемо се мало и на његовом писцу.

Ако би данас неког упитали, — па чак и интелектуалца, изузев књижевника и професора, — ко је био Јован Ђорђевић, тешко да бисмо на ово питање добили одговора. А Јован Ђорђевић је, међутим, био национални, културни, књижевни и позоришни радник *par excellence*, и свуда је на овим пољима оставио за собом видна трага. — Јован Ђорђевић се родио 13 новембра 1826 год. у Сенти. После свршене гимназије студирао је у Пешти философију, а 1845 уписао се на медицински факултет. За време овог пештанског ђаковања, водио је дневник од 1845—1847 (рукопис у Градској библиотеци), у ком је изнео и неке биографске податке о себи, али даље од дечаштва није отишао. На једном месту у тој својој започетој аутобиографији каже, да је још као дете радо играо позориште, да је био не само актер, него и директор па чак и писац њиховог дечјег позоришта. — После прекинутих студија, био је неко време професор гимназије, секретар Матице српске, уредник новосадског „Српског дневника“, да се затим сав посвети позоришту.

Својим занимљивим чланцима о позоришту, доприноси оснивању сталног српског позоришта у Новом Саду 1861 год. Ђорђевић одлази с њим на турнеје, а 1867 год. доводи и у Београд на гостовање своју позоришну дружину, која је, како наводи у меморандуму, београдску публику и покојног кнеза у великој мери задовољила. Кнез Михајло је био толико задовољан да је на самој претстави 5-XI-1867 год. обећао Ђорђевићу да ће о свом трошку сазидати зграду за позориште. Кад је зграда сазидана и Народно позориште отпочело рад, Ђорђевић је био први управитељ, односно вршилац дужности управитеља, док није јануара 1871 за управитеља дошао Ђорђе Малетић, о коме ће бити много речи у овом меморандуму. Тада Ђорђевић остаје као драматург позоришта, и у том звању, исте године, децембра 1871, пише овај свој меморандум. Кад је 1873 год. позориште привремено затворено, Ђорђевић је постављен за наставника гимназије, затим учитељске школе и најзад Велике школе, а кратко време био је и министар просвете.

Поред тога што је био позоришни, културни и национални радник, из његовог дневника види се да је и као студент у Пешти учествовао у оснивању неких националних удружења, а његов доцнији рад у Војводини сав је у националном духу, — Ђорђевић је био и песник. Лепе речи српске химне, пуне побожне молитве, његове су. Искрена је, тужна и пуна осећања песма посвећена „Љубез-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ној сестри Милици, у 18 години живота свог, на величаишу тугу Родитеља, заручника, Браће, Сестара и Сродника свои преминувшом у Сенти 16 новембра 1841 године". Песму је написао 1842 год. у Новом Саду са примедбом: „печатано за себе” (рукопис у Градској библиотеци). Даље су му песме: „Српској браћи”, „Суза матерна”, „Вила на гробу Симе Милутиновића-Сарајлије” (рукописи у Градској библиотеци) и др. Скупљао је и грађу за песмарицу, махом сватовске песме (рукопис у Гр. библиотеци), радио на преводној књижевности, написао Општу историју итд. Умро је 9 априла 1900 у Београду.

А сад кад смо се мало упознали са самим писцем, видели његов рад и значај за позориште опште, прећићемо на меморандум, у коме он са много искуства, стручности, знања, неумитне логике али и оштрине говори о приликама у Народном позоришту у почетку његовог рада а под управом Ђорђа Малетића. Пошто је овај меморандум читава књига, 51 страна, писана читким скоро калиграфским рукописом, ми ћемо овде изнети само оне проблеме и питања који и данас могу занимати свакога љубитеља позоришта.

Ђорђевић почиње меморандум оваквом лаконском констатацијом: „Наше позориште није у нормалном стању; оно болује”. И затим кроз цео меморандум износи опширно и документовано узроке болести, симптоме, изазиваче и лек за ову бољку.

Зашто је позориште болесно? Зато, одговара писац, јер је грешено против оних начела, којима се позориште подиже и одржава. — Погрешке учињене у том правцу дели писац на погрешке које датирају још од Позоришног одбора (од 16-VII-1868 до 8-X-1870), и на погрешке учињене под управом Ђорђа Малетића.

Одбор је, каже писац, погрешно што није примио понуду новосадског и загребачког позоришта да договорно раде у погледу примања чланова из једног позоришта у друго, те уместо заједнице и тесне везе између ова три позоришта постоји неспоразум и ривалство, које штети свима. Тако се, каже, догађало да су чланови загребачког позоришта примани овде пошто су прекршили уговор склопљен у Загребу; а исто тако Загребачко позориште мари к себи чланове Београдског позоришта не обзирајући се на уговоре који они имају са управом; а ово све негативно делује и на глумца. Он постаје равнодушан према светињи уговора, примањивањем на већу плату постаје користољубив, од патриоте постаје космополит, од уметника шпекулант, трговац, роба која се оном купцу продаје који је новцем преплати.

Одбор је даље погрешно, наставља писац, што је с позоришним питомцима, као са редовним глумцима, склапао уговор на годину

дана, а требало их је, по његовом мишљењу, узети прво на оглед, па ако се покажу неспособни заменити их другим снагама. Међутим, Одбор је од 6 питомаца пет отпустио после 4 месеца, и поред постојећег уговора. Оваквим поступком, каже писац, био је пресечен даљи прираштај нових снага за позориште и прекинут природан и постепен развој самог позоришта, а рок од 4 месеца никако није довољан да се оцени да ли у отпуштеним питомцима није било и таквих снага које би се тек доцније испојиле. Овако без нових снага нема довољно глумаца за три наша позоришта: београдско, загребачко и новосадско.

Зато је београдско позориште, каже писац, било принуђено готове глумце код других позоришта тражити и преплаћивати их, и том се приликом увукла у обичај и та несретна пракса, да је сваком са стране примљеном члану обично давана већа плата, него што су је овдашњи, често и бољи чланови, имали. То изазива огорчење глумаца, а понижава и сам институт.

Писац сматра да је Одбор даље погрешно што је одмах прве године укинуо хонораре, који су давани бољим члановима поред плате за сваку претставу, а уместо ових хонорара давао сваком бољем члану стални неки додаток уз његову редовну месечну плату.

Писац је за давање хонорара из следећих разлога: пошто глумац добија хонорар одмах после сваке претставе у којој је суделовао, има увек уза се новаца за ситне потребе, не досађује благајнику тражењем новаца унапред, постаје штедљив и чуваран и брине се да не окрњи своју сталну плату. Даље, наводи писац, престаје од стране глумаца враћање и непримање рола, симулирање болести, тужбе због претрпаности и учесталог суделовања, већ онда и бољи глумац прима и незнатнију ролу, у дружини се буди племенита утакмица, воља к раду и послушност. А осим тога за позоришну касу боље је, каже писац, глумац с мањом платом, нарочито у случају болести, дужег отсуства, пензионисања итд. — У почетку су сви разлози које писац наводи да поткрепи свој став у прилог хонорара, ишли и у прилог глумаца, међутим последњи став то већ није.

Не верујемо да је он тако мислио и писао из нетрпељивости према глумцима; напротив увек их је доцније у меморандуму узимао у заштиту; већ је наш писац био до крајности објективан и свако је питање желео да рашчлани и расветли до танчина.

Новим позоришним законом, наставља даље писац, позоришту је дата могућност да све погрешке учињене под Одбором постепено исправи. Како је после Позоришног одбора за привременог управитеља Народного позоришта дошао писац, он даје разлоге зашто у том правцу није могао ништа учинити. На зближењу са новосадском и загребачком позори-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unilid.rs

шном управом није могао, каже, радити пошто је био само заступник управитељев и није могао знати хоће ли нови управитељ наставити рад започет у овом правцу, а примање питомаца и увођење хонорара није било могуће услед исцрпљеног буџета. Међутим, положај новог управитеља Ђорђа Малетића, који је после 3 месеца постављен, био је, према писацу, много повољнији из следећих разлога: Малетић је био стварно управитељ а не заступник, није био сам као што је то био случај Пишчев, већ је имао њега поред себе, а главни позоришни послови као: почетак сезоне, распуштање Одбора, примање по-

Александар Бачвански, редитељ и глумац

зоришних ствари од одбора издавање ложа, закључак старе рачунске године били су посвршавани. Од главнијих послова нови управитељ имао је да потпуно у живот приведе нови позоришни закон, да погрешке, учињене под одборском управом, исправи и да у позоришту заведе ред и штедњу.

Писац одмах признаје да је нови управитељ желео од срца да свој задатак постигне, али да је погрешно у начину и сретствима које је за остварење свог задатка употребио, а последице таквог рада, каже писац, следеће су: „позоришни закон још није извршен; ниједна од одборских грешака није исправљена; шта више оне су још увећане и новим погрешкама умножене, тако да је сад у позоришту већи неред и трошак него што је икад био”.

Од позоришног закона споменућемо овде само најважније тачке, које је требало извршити: 1) да се постави књижевно-уметнички одбор, 2) да се Министру просвете предложи редитељ ради наименовања, 3) да се одреди који су редовни чланови позоришни (ову тачку писац сматра врло важном и треба јој приступити с највећом обазривошћу, да не би у редовне чланове ушли и такви који то не заслужују), 5) да се изда статут за пензиони фонд и за пензије. Писац сматра да је крајње време да се ова тачка приведе у дело, пошто, ма да је прошло већ годину дана како је закон изашао, глумци су, још увек необезбеђени у случају болести. Писац даље замере управитељу да ниједну од одборских погрешака није ни покушао да исправи. Уместо тога, каже писац, Малетић је провео скоро цело време свог управитељовања на раду око доношења позоришних правила, која су позоришту место користи донела само штете и побуне међу глумцима.

Писац сматра да главни узрок свију погрешака чињених под Малетићевом управом лежи у томе што овај није добро схватио свој положај у позоришту. Управитељ, каже писац, мора бити у позоришту, а не изван њега, или само над њим. Он није само начелник и контролор драматургов, редитељев и благајников, него је виша потенција ове тројице; он је уједно особи и наддраматург и надредитељ и надблагајник. Истина, додаје одмах писац, да то не значи да управитељ мора више знати него сваки од ове тројице у свом делокругу, већ он мора да суделује с њима или бар да буде сведок њиховог рада у главном као и у свима појединостима; да добије јасан појам о целокупном раду, да би у свако доба могао имати на основу личног искуства и знања, објективно и поуздано мерило за оцену сваког рада, ваљаности и употребљивости сваког ма и најмањег фактора овог рада. — Међутим, Малетић је, каже писац, остао изнад и изван позоришта и његов положај према позоришту више је налик на положај каквог владиног комесара, него врховног позоришног чиновника. Он је себи задржао само канцеларију и у њу је пренео целокупну управу, а драматурга, редитеља и благајника сматра као своје канцелариске референте, и оставља их да у својим струкама раде независно не само један од другог, него и од њега самог.

Последице овог изолираног положаја управитељевог следеће су: губи се преглед целине; јединство управе и заједница позоришних органа попушта; наступају неспоразуми, сукоби, злоупотребе; губи се мерило за оцену појединих особа и појединог рада; поједини послови се незгодно деле; и не предузимају по напред смишљеном плану; управитељ губи сваку иницијативу и постаје играчком случаја итд. итд. Још цео низ последица оваквог

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

управитељевог држања наводи писац и поткрепљује их са више примера. — Оваквим својим ставом управитељ, каже писац, није могао добро да схвати и оцени ни дужности и послове осталих позоришних чиновника. Писац даље говори о њиховом положају и раду.

За драматурга каже да је више изолиран од рада осталих позоришних чиновника и да ту још и може да се управитељ ограничи само на надзор и контролу, али ипак мора да се и с овим радом што више упозна. Малетићу је, каже, ово било тим лакше што је и он књижевник, а драматургов рад је већином књижевни. Да је упознао драматургов рад, управитељ не би, наставља писац, сматрао да је лак посао удешавати позоришне комаде за претставу, и онда би веровао да дотеривати језик у преводима као што су: „Гроф Есекс“, Шилерови „Ајдуци“, „Стари шеширџија“, „Вилински прсти“, значи скоро исто као и цео комад изнова преводити. Да је себи дао труда да се лично увери колико муке имају глумци кад је језик у њиховим улогама неправилан, тежак или неразумљив, схватио би да драматург мора и најбољи туђи превод да пређе, као коректор у штампарији, од слова до слова, пре него што га да на преписивање. Драматург још општи и кореспондира с писцима и преводиоцима, врши и библиотекарску дужност, присуствује свакој читаћој проби и свима претставама и обавља још многе друге ситне послове; али то све не смета управитељу да му наметне још и послове које он, управитељ, мора да врши.

У ништа бољем положају није ни редитељ (Бачвански), каже писац. С једне стране дато му је и сувише права, а с друге стране одузима му се и оно што му по закону припада. Писац нарочито замера управитељу што је делење улога пребацио са себе на редитеља и ово Министарству овако образложио: „Редитељ је у непрекидном додиру са глумцима, он их упућује, поправља, укорава, он је њихов учитељ, он их најбоље познаје, у њега ће глумци имати највећег поверења, пак би поделу улога од њега увек радије примили него од управитеља. Осим тога нужно је да тај редитељ има такву власт над глумцима и због тога, што га иначе као себи равна не би слушали. Тај управитељ даље, треба и иначе да стоји над свима узвишен, дакле да не долази у свакидашњи додир са глумцима, већ да средством своји придани му органа закон врши, и само у случају жалбе да испитује, да ли је каква злоупотреба у даној власти чињена“.

Писац оповргава ово образложење и каже да је навод „да ће глумци више поверења имати у редитеља него у управитеља и од редитеља радије примати улоге него од управитеља“ највећа увреда управитељског кредита и достојанства, а свакидашњи додир с глумцима не би ништа шкодио његовом ауторитету као што не шкоди ни редитељевог, него га

још утврђује, а делење рола могао би управитељ вршити и преко редитеља.

Да делење улога није маленкост, споредна ствар, писац се позива на књигу барона Тингена „Anweisung zur zweckmässigen Bühnenleitung“ (упуство за сходно управљање позориштем*) и цитира следећи став на страни 52: „И подела рола и улога је једна од главних дужности управитељевих, који мора утолико чвршће да је држи у својим рукама јер је он тај који мора да познаје не само све снаге свог позоришта, већ је у стању и да личном констатацијом отстрани по могућству све ривалитете и суревњивости међу уметницима, пошто се мора претпоставити да ће ови (уметници) поред увиђавности поклонити своје шефу и пуно поверење потпуне непристрасности, које ће му, несметано од свих интрига, дати могућност чисто објективног рада. Предлози режисера морају се при томе саслушати и достојно проценити“.

Док делење улога оставља једино и искључиво редитељу, узима од њега, каже писац, оно што му је законом дато: приманье привремених чланова, а требало би и при ангажовању редовних чланова да буде редитељ питан за мишљење, јер он ће са њима и највише посла да има.

Што се благајника тиче, наставља писац, тај је још у незавиднијем положају, јер управитељ врло брижљиво и врло доследно избегава сваку прилику да учествује тамо где се о новцу ради. Тиме се, каже писац, истина избегне свака одговорност, али то није пробитачно за завод. Од примера које писац наводи да ово докаже навешћемо само најинтересантнији.

Под одбором и до Малетића није благајник, каже писац, ништа из касе издавао, док није за то добио наредбу. Сад издаје благајник и с наредбом и без наредбе, па тако и позајмице глумцима. Позајмице се, каже, дају врло лако и врло често, јер управитељ не сме да одбије важније глумце, бојећи се да их не озлоједи, а не сме да прими на себе ни одговорност ако им позајмицу одобри, стога све глумце упућује благајнику, с препоруком а не налогом, да им он нађе новаца. Пошто писац сматра да су позајмице „нужно зло“ код свију позоришта, он предлаже да се од позоришне касе одвоји извесна сума као каса за позајмице, и да се одатле чине позајмице члановима са умереним интересом. Од овог би се интереса мало по мало вратила позоришној каси позајмљена сума, и тако би се спасло начело да се у позоришну касу не сме дирати; сви би чланови имали једнака права, а не да неко добије по сто и више дуката на прву реч, а други за дукат два морају по више пута да долазе и најпосле да буду одбијени.

*) Овде реч die Bühne има значење позоришта.

Писац затим прелази на однос управитељев према осталом позоришном особљу и глумцима и каже: „Газног инспектора, капелника, учитеља певања, наше прве глумце и глумице, шта више и саме стране уметнике и уметнице, кад га у канцеларији потраже, дочекује он обично седећи, а њих неће понудити да седну. То би била само ситница кад би се могла приписати случајном забору, што никако није. Ово је само резултат његовог погледа на ствар и његове оцене ових људи. Он се боји за свој ауторитет, ако испуни према њима и најнижи захтев грађанске уљудности и учтивости.”

Писац иде дотле да тврди да управитељ Малетић о глумачком сталежу не мисли најповољније, да га презире и да је чак једном приватно рекао да их сматра „као блато на чизми”. Он међу глумцима не прави разлике, осим што их дели по годинама службе, држи их све за једнаке. И такво механичко схватање, каже писац, извор је многим неправдама: „Таленат, труд, заслуге стварају и овде неједнакости. Управа која све то хоће да нивелира, руши сама онај једини темељ, на ком почива сав развитак и сва будућност позоришта. Јер изједначити медиокритет са талентом, рад са нерадом, ревност са индоленцијом, незнање са знањем, то не значи више делити правду него казнити врлину, а награђивати порок.”

Да докаже да управитељ не прави разлику између дужности и заслуге, не води никакве белешке о раду појединих чланова, да плате и повишице даје по својој субјективној оцени, да су исте неправичне, писац даје табеларни преглед где је назначен рад глумаца у претходној позоришној сезони, њихове плате под Одбором и нове плате које им је Малетић за идућу годину одредио.

	Рад у прошлој позоришној сезони по учешћу у представама	Плата под Одбором	Нова плата	Цифра повишице
Бачвански	99 пута	900 тал.	1.000 тал.	100 тал.
Мандровић	88 "	700 "	700 "	— "
Јовановић	105 "	480 "	500 "	20 "
Цветић	34 "	480 "	500 "	20 "
Савић	94 "	380 "	400 "	20 "
Коларовић	79 "	380 "	380 "	— "
Станишић	73 "	360 "	380 "	20 "
Бошњакковић (шаптах)		300 "	380 "	80 "
Ђ. Рајковић	87 пута	{300 "	{400 "	{100 "
и жена му	— "	— "	{200 "	{200 "
Мил. Гргурова	74 "	550 "	550 "	— "
Коларовићка	53 "	500 "	550 "	50 "
Јеленска (место ње Бајзл)	51 "	550 "	600 "	50 "
Јовановићка	64 "	400 "	400 "	— "
М. Голубовићева (Цветићка)	30 "	450 "	450 "	— "
Мар. Гргурова (Ђорђевићка)	81 "	350 "	350 "	— "

мери, по ком плану и из ког разлога су дате повишице само овим члановима и зашто појединим у толикој мери. Јер ако је, каже, повишена плата Бачванском, нема никаквог разлога да се не повиси и Мандровићу, ако је повишена плата Коларовићки да се изједначи са Јеленском и Милком Гргуровом, нема разлога да се повишава Бајзвовој, новој глумици. Зашто да се поред Јовановића одмах повишује и Цветићу, кад је исти скоро корисницу добио и пуних 8 месеци плату без службе уживао. У чему се Станишић тако одликовао да се и њему повишица одреди.

Писац претпоставља да је Коларовићки повећана плата да би се изједначила са Милком Гргуровом, а не пита се и не чуди се да ли је требало те две глумице изједначити, мерити једним мерилом једну Милку Гргурову и Коларовићку. Исто тако не види несразмеру између Цветићеве или Јовановићеве и Мандровићеве плате. Али пустимо писца да излаже даље.

Да би се имало правилно мерило за оцену глумчева рада, писац предлаже да се код позоришта заведе књига за заслуге и кривице (Verdienst und Schuldbuch), и да у њу управитељ заводи све што је који глумац више или мање од своје дужности учинио. Кривице би се још могле понекад и опростити, али заслугу треба увек наградити.

У заслугу треба рачунати глумцу:

- ако је преко године више пута претстављао него његови другови с истом платом;
- ако је у случају потребе суделовао и онда, кад би с правом могао тражити да буде поштеђен — у случају слабости;
- ако је туђу ролу пред саму представу примио и научио;
- ако је ког другог члана дуже време у претставама заступао.

Све ово, каже писац, управитељ Малетић просто броји у дужност и не сматра да о томе треба водити рачуна и дати глумцу награду, или бар показати захвалност. Каже да управитељ пре учињене услуге и док иста траје признаје заслугу и обећава награду, али доцније то своје обећање не испуњава. Писац осуђује овако дволично држање управитељево и тврди да оно убија поверење глумца у реч управитељево, а убија и његово одушевљење и пожртвовање.

Да докаже како управитељ нема доследности, нити каквог плана у свом раду, писац наводи више примера. Тако је каже, редовним женским члановима једва и с тешком муком одобрио корисницу ма да оне на то имају права и по уговору и по пракси ради своје гардеробе, а техничком особљу, свирачима и презадуженом глумцу Недељковићу одобрио је корисницу одмах и на прву реч.

Писац се осврће и на неједнакост која постоји у платама мушког и женског особља на штету овог последњег, па каже да је и у

Писац се пита одакле та великодушност и издашност управитељева, и по каквој раз-

случају једнакости женски члан у неповољнијем положају због набавке гардеробе. Стога су, каже писац, „наше и сувише чуварне и штедљиве глумице презадужене, ето зашто им требају кориснице или нека и њима набавља одело позориште као и мушкима”.

Писац пребацује управитељу да није знао кад извесне предмете треба да решава и набавља сам, а кад колегијално са другим позоришним факторима. Тако је ангажовање глумаца вршио сам без договора са редитељем; о устројству оркестра конферисао је са благајником, без договора са капелником; позоришне комаде набављао је на предлог појединих глумаца, без договора са писцем, као драматургом; а за економске предмете, које је требало да решава сам или са благајником, тражио је мишљење драматурга и редитеља.

Писац овако резимира последице оваквог рада управитељевог: „Управа позоришта у завади је, или бар није у искреном споразуму нити са управама оба друга народна позоришта, нити са својим сопственим члановима; дакле нити је безбедна споља нити изнутра. Чланове своје, једне је сувише осмелила, друге сувише огорчила. Нестало је уважања управитељевог; нестало је вере и поверења у његову увиђавност и правичност. Нестало је реда, праве воље, полета и одушевљења; а то је душа вештачком заводу. Ледени дах управе смрзава глумца, а глумац смрзава публику. Наступила је у последње доба и светска новчана криза, од које се највише бојати; јер позориште је свагда мора прво осетити. Нашем свету позориште још није постало потребом вишег духовног живота, оно му је још нека врста луксуза. Противници и непоуздани пријатељи позоришта употребиће ову прилику да докажу, да позориште није за нас. За рушење има код нас на жалост и сувише руку: мало их има за зидање.”

Напоследку писац каже да би радикални лек за оздрављење позоришта био не толико у промени особе управитељеве, колико у промени начина којим је управа до сада вођена. Нова управа, да би била јака, мора да има: савршено поверење владе; ванредну помоћ за попуњавање дефицита, који је неизбежан и довољно времена за нужни преображај позоришта.

Нова управа мора, каже писац, даљу своју снагу да тражи: у лојалном и отвореном понашању према загребачком и новосадском позоришту; у отвореном и лојалном понашању према позоришним члановима; да приступи ревизији особља; редукцији позоришне капеле; да изрази статут за пензије; да уместо повишавања плате заведе систем хонорара; да

заведе књигу за заслуге и кривице; да уведе бољи ред и надзор у новчаној струци. Најзад, завршава писац, управа ће заиста да буде јака онда, када буде: „озбиљна, усталачка, себи доследна, лојална, увиђавна, праведна, непристрасна; кад буде и сама тврдо веровала у будућност народа и у будућност позоришта.”

*

Из излагања писца овог меморандума, Јована Ђорђевића, види се да је Народно позориште у Београду одмах у почетку свога рада наишло на тешкоће, дошло у врло тежак положај, и да за овакво стање кривица лежи највише до управитеља Ђорђа Малетића. Верујемо да је писац, као човек који је толико радио за позориште, био објективан, да је овако строго и неумољиво осудио рад Малетићев само зато да би спасао установу која му лежи на срцу и помогао да изађе на прави пут; али верујемо исто тако да ни сва кривица не пада на Малетића. И сам писац признаје, на једном месту у меморандуму, да је Малетић имао најбољу вољу да одговори задатку који му положај намеће, али у томе и јесте ствар да он није био дорастао томе задатку. Јер није довољно бити песник и естетичар, као што је био Малетић, који се тек доцније афирмирао као позоришни писац, па бити способан за вођење овакве институције, која је тек у почетку свог развоја, и где треба не само знања већ искуства и умешности да се све радне силе и снаге, — од којих зависи успех позоришта, а које су често тако хетерогене и дивергентне, — доведу у хармонију, да сваки точак ове компликоване позоришне машине функционише као подмазан.

Малетић је то могао утолико мање што је имао да врши и другу једну дужност, дужност управитеља гимназије, а по Ђорђевићу њему је била милија ова последња дужност. Зато сматрамо да највећа кривица лежи до оних који су овакав избор учинили и пропустили да Јована Ђорђевића као искусног позоришног човека и који је дужност управитељску већ вршио, утврде у том положају, и даду му могућности и времена да ову младу установу постави на чврсте темеље и да јој директиве за сличан рад у будућности.

Али, *Errare humanum est*. То нека буде оправдање и за Малетића и за оне који су га довели у такав положај, као и за све оне који су на том положају гршили, а таквих је било, на жалост, још дуго и дуго после Малетића.

Боса Радовановић

Српско гробље у Београду

Историјат Новог Гробља

Прво српско гробље у Београду, о коме постоје тачни подаци, налазило се је до 1826 г. на простору који данас обухвата доњи део Космајске улице и Бранкове. Оно се је налазило одмах иза Шанца и било је ван реона вароши Београда, у селу Савамали. То гробље је ту постављено пре 170–180 г. Едвард Браун, енглески лекар који се бавио у Београду 1668 писао је:

„У Београду сам нашао гробља у врло великом броју, јер у овој вароши има врло много народа, а недавно је и куга ту беснела.”¹⁾

Једно српско гробље постојало је преко пута Саборне цркве, на месту данашње Патријаршије. На једној крстачи у Раковичком гробљу пише да је 270 умрлих пренето са гробља Саборне цркве у Раковицу. Зашто и кад је то било, не зна се. По причању старих, то је било пре 180 год.

Иако су Турци имали гробља поред сваке џамије, морали су и Хришћани негде имати своје гробље. Предање каже да се је пре 270 г. једно хришћанско гробље налазило на простору који заузимају општински станови у ул. Кнегиње Олге. Приликом грађења тих станова налажени су костури, па су они 16 јула ове године нађени и у непосредној близини тих станова, у Француској бр. 63 на имању Светозара Влајковића, индустријалца, кад је увођена канализација. Нађено је пет костура и сви су пренети у костурницу на Новом Гробљу.

У доба пре 270 г. крај поред Дунава био је Немцима насељен и вероватно је то гробље било њихово.

Гробље у ул. Космајској и Бранковој пре-сељено је 1826 г. по наредби кнеза Милоша на простор код Маркове цркве. Још онда се увидело да ће се Београд ширити на ту страну и да том ширењу смета гробље. Београд је онда био слабо насељен, али се предвиђало јачање популације а с тим у вези и потреба за простором за насељавање.

Маркова црква 1826 г. није постојала. Она је, као што се види из мермерне плоче на њој, подигнута 1835 г. Откуда да се баш на том месту инсталише гробље? По причању ста-

рих људи ту је већ постојало гробље села Палилуле. У близини, код Батал џамије, постојало је турско гробље. Кнезу Милошу било је zgodно да Београдско гробље споји са Палилулским а да простор, где је до 1826 гробље било, искористи за ширење вароши.

Пут до Гробља код Маркове цркве, познатог под именом „Старо гробље”, није био угодан. То је био обичан сељачки пут, пун прашине кад је суво, и блага, за које су се лепиле ноге, кад је било време кишовито. Српске власти увиделе су одмах незгоде тог пута и Магистрат (Окружни суд) писао је кнезу Милошу 13 јула 1827:

„Представили смо везиру данас за калдрму од Варош капије идући српском гробљу да би је везир оправдио, или дозвољеније за то Обшчеству учинио. Везир нам је одговорио да ће свога човека послати да провиди како то место за калдрму стоји и потом решеније учиниће нам.”

Решење је брзо дошло. Суд је 27 јула 1827 известио кнеза Милоша да је везир одговорио како то није његов посао и одобрио да калдрму изради Обшчество.

Пут који је требало калдрмисати, то су данас улице: Космајска, Теразије и Краља Александра.

Међутим, изгледа, од тога није било ништа. То се види из акта који је Државни Савет упутио Магистрату београдском 5-Х-1838 год. бр. 3170:

„Из рапорта Магистрата од 29 септембра т. г. Н 4690 увидио је Совјет да су варошани од Варош капије па до Теразија сваки пред својом кућом калдрму направили, а онамо где кућа нема, иза Правителственог зграднија, да је остала недовршена, но да је Магистрат учинио наредбу на Полицију да она наредбу изда да варошани и остатак ове калдрме направе о своме трошку, на које су се Устабаше свију Еснафа са кметом варошким, у Магистрату изјаснили да нису у состојанију исту продужити због други трошкова. По чему Совјет препоручује Магистрату да наредбу учини да се камен и песак на правителствени рачун за довршење исте калдрме довуче. Но сад, будући да је доцкан, то нека се зимус песак и камен приутови, па на пролеће да

1) „Српске новине“ од 3 јануара 1857.

се посао настави. Но при свем том, ако има припремљеног камена и песка и ако лепо време буде, нека се ове јесени сврши.” Ово се односило на ул. Космајску.

„Простор који је Старо Гробље заузимао постајао је недовољан за потребе вароши, која се је нагло ширила и људством умножавала. И сам терен био је такав да је ширење гробља било немогуће. Са три стране била су насеља, а са четврте према Ташмајдану — сметале су дубоке јаме, из којих се вадио камен. Са те стране Гробље је било ограђено местимице шанцем, а местимично оградом од прошћа. Та ограда ударена је тек 1872, на основу одлуке општинског одбора од 12 априла исте године.

Колико је данас познато, идеју о измештању Старог Гробља на друго место први је део Митрополит Михаило, који се ради тога обратио министарству Унутрашњих дела октобра месеца 1871 г. Министарство је одредило комисију која је имала да испита камо би се Гробље могло изместити — и у том проучавању дошло се до закључка да то питање спада у надлежност општине. Зато је њој стављено у дужност да по тој ствари донесе решење. На одборској седници од 2 новембра 1871 одлучено је:

1) Да се Гробље негде даље измести и боље уреди; и

2) Одређује се комисија од чланова: Д-р Јанка Шафарика, Јована Т. Бабића, Драгутина Плајела и Андреје Стевановића, који ће о тој ствари промислити и своје мишљење дати.

Комисија је поднела извештај одбору тек 6 јула 1872. Вођена је дискусија „и пошто се појавило мишљење да не треба опште гробље усредсредити за целу варош, него да би боље било да се за један крај вароши нађе једно а за други друго место, како би житељству на средокраћји било, па како је кратко време остало за расправу овог питања, то се исто одлаже за други пут.”

Митрополит Михаило није успео да се то питање тада реши. Главна сметња била је у томе што је требало купити земљиште за ново гробље, а Општина се налазила у рђавим финансијским приликама. Писмо Митрополита Михаила није сачувано, те тако не знамо разлоге који су Митрополита руководили да тражи измештање Старог Гробља. Свакако су два разлога била пресудна: 1) Гробље по свом простору било је већ недовољно да задовољава потребе вароши, и 2) земљиште, на коме се је гробље налазило, било је својина цркве Св. Марка и Митрополит Михаило желео је да се исто врати цркви на слободно располагање и материјално искоришћавање. Можда је још онда Митрополит предвиђао парцелацију и продају једног дела гробљанског земљишта ради увећавања црквених прихода, до чега је заиста и дошло после пресељења гроб-

ља, када је с лица улица Краља Александра и Таковске био сазидан низ дућана, од којих је црква вукла лепу ренту а који су тек пре 7 г. срушени.

Предмет о измештању гробља често је изношен пред општински одбор, али до дефинитивне одлуке дуго није долазило. Општина је очекивала боље финансијске прилике па да то питање скине с дневног реда. Ипак је предузимала извесне предострожности. На седници од 29 марта 1873 Одбор је решио:

Сваки може на Гробљу подизати гробнице, али под условом:

- 1) Да плати општини за место пет дуката;
- 2) Кад се Гробље премести, у те гробнице више се не сме сахрањивати; и
- 3) Пошто истекне 10 г. од премештаја гробља, сваки мора гробницу да уклони.

После ове одлуке настао је застој. Рад на спровођењу данашњег Новог Гробља почиње 1881. Општина је покушавала да до потребног земљишта дође путем експропријације, али у томе није успела. На одборској седници од 3 децембра 1881 претседник Живко Карабиберовић саопштио је објашњење министра унутрашњих дела да се земљиште за гробље не може узети путем експропријације. Зато је изабрато земљиште више Божићеве воденице, за које сопственици траже пола динара за квадратни метар. Пошто највећи део тога земљишта припада Вшетечком, то са њим треба ступити у преговоре. Саслушавши ово излагање свога претседника, Одбор је решио:

Да претседник и одборник Светомир Николајевић покушају код Вшетечког да цену смањи, па ако он то учини, да се купи 100.000 кв. метара и земљиште одмах премери.

Карабиберовић и Николајевић обавестили су Одбор 15 децембра 1881 да је Вшетечки спустио цену на 37½ пара. Одбор је тим био задовољан и на предлог Томе Мрцајловића решио да се Вшетечком изјави захвалност на предусретљивости.

Опет је настао застој и тек 7 јула 1882 комисија подноси извештај да је земљиште погодно за гробље. У тој комисији били су: кмет Мика Антоновић; одборник, д-р Лаза Пачу; деловођа одбора Драгољуб Стојиљковић и физикус д-р Јован Стејић.

Друга комисија, одређена решењем одбора од 10 јула 1882, прегледала је земљиште више циглане Куртовића и нашла да је оно погодно за гробље. Сопственици су тражили сто дуката за дан орања.

На седници одборској од 15 јула 1882 саопштено је да је санитетска комисија Министарства унутрашњих дела прегледала земљиште и дала повољно мишљење, с тим да се Булбулдерски водовод, који би био близу новог гробља, делимично преправи и да се у делу његовом испод гробља циви земљане

замене гвозденим. Одлучено да се купи 100.000 кв. метара.

Иако је земљиште набављено, припремни радови за уређење гробља ишли су споро. Министар унутрашњих дела Никола Христић вршио је притисак на општину и 1 јула 1883 наредио да се од 14 јула исте године не сме вршити сахрањивање у Старом Гробљу, сем оних који имају зидане гробнице.

Општински одбор је 2 јула 1883 тражио да се тај рок продужи из разлога: 1) Земљиште још није нивелисано; 2) План за капелу није израђен; и 3) Пут до Гробља није начињен.

Продужење се само собом наметало. Општина је била у апсолутној немогућности да изврши наредбу министрову. Ипак, чинила је све што је могла. Лицитација за насипање друма одобрена је 31 маја 1884 по 4.50 дин. од кв. метра. Даље 16 августа 1884 Одбор је решио:

Да се на Гробљу направи привремена капела и кућица за чувара.

Да се између парцела за сахрањивање направе путеви и путање; и

Да се гробље огради шанцем са стране где је терен низак, а живом оградом где је терен висок.

Пуне две године трајали су радови око уређења гробља. Земљиште је још докупљивано. На седници одбора од 24 априла 1886 одобрена је куповина земљишта и то:

Од масе Коце Коцића 1144.80 мет. за 318 дин.; од Мике Антоновића 4480.50 м. за 1244.76 дин.; и од Исе Исаковића, свештеника, 6480 м. за 1800 дин.

Правила за службу на гробљу усвојена су на седници од 4 јула 1885.

Гробље је било дефинитивно уређено 16 августа 1886.

На гробљанском питању радили су председници општине: Живко Карабиберовић, Владан Ђорђевић и Мијаило Богићевић. У оно време, Београђани су дали гробљу име „Владановац“ и нападали Владана Ђорђевића што је гробље толико „далеко“ од вароши. Међутим, највећа заслуга за инсталацију гробља на том месту припада Живку Карабиберовићу, под чијом је управом општина највеће финансијске напоре учинила да гробљанско питање приведе крају.

Гробље је почело да функционише 17 августа 1886. Тога дана сахрањена су четири

лица, и то: Милутин Данковић, дете; Момчило Т. Стојковић, дете; Драга Стевановић, пиљарица из Панчева; и Марија М. Павловић, надничарка. До краја године свега је било сахрањено 486 лица.

Све општинске управе трудиле су се да Ново Гробље уреде и требало је много времена и новаца док је Гробље добило данашњи изглед да заиста претставља украс Београда. До 1928 г. грађани су се с правом много жалили на стање у коме се је налазила улица Гетеова (Гробљанска). У мочварно време та улица је била скоро непроходна. Те и следеће године извршене су многе експропријације, улица је добила данашњу ширину и израђена је модерна калдрма. На раскрсници Гетеове и Цвијићеве улице довршен је 1929 г. бетонски мост са подвожњаком испод њега.

Ново Гробље служи својој сврси пуне 53 г. и сада, када је потпуно уређено, озбиљно се мисли на стварање другог гробља, јер садање може да служи још највише две године. У изгледу је да ће четврто по реду београдско гробље бити у Маринковој шуми. Пошто се Београд нагло шири и становништво му се умножава, то би се после 50—60 г. морало мислити и на стварање петог гробља. Али, тада ће бити и друге прилике. Прекопавања и Крематоријум ослободиће наше потомке после 60 г. те бриге и гробље у Маринковој шуми, ако тамо буде измештено, остаће можда за вечита времена.

Садање Ново Гробље, када се буде створило ново — четврто — може једним делом да служи за сахрану великана, а остатак терена да се постепено претвара у парк.

То би било најдеалније и најлешше решење и не би био први случај да се парк налази на месту где је некад било гробље. Парк на Топличином венцу, и Академски парк пред Старим Универзитетом налазе се на некадашњим турским гробљима. Зграда Народне позоришта саграђена је на месту где је раније било турско гробље. Старо Гробље код Маркове цркве у блиској будућности такође ће бити претворено у парк. И ништа неће бити необично кад и од Новог Гробља постане парк. Живот иде својим током. Трагови прошлости нестају и за будуће генерације они ће бити само сећања од историског значаја.

Д. Ј. Ранковић

Београд је са дубоким узбуђењем дочекао и искреном поштом поздравио старе, ратне заставе пукова — учесника у Церској битци

Београд, престоница велике и снажне Југославије, деветнаестог августа пробудио се у лепршању државних застава. После двадесет и пет година од церске битке кроз улице новог Београда продефиловале су старе српске заставе оних јуначких пукова, који у силном налету смрвише многобројне аустроугарске пукове и донесоше прву победу нама и нашим савезницима.

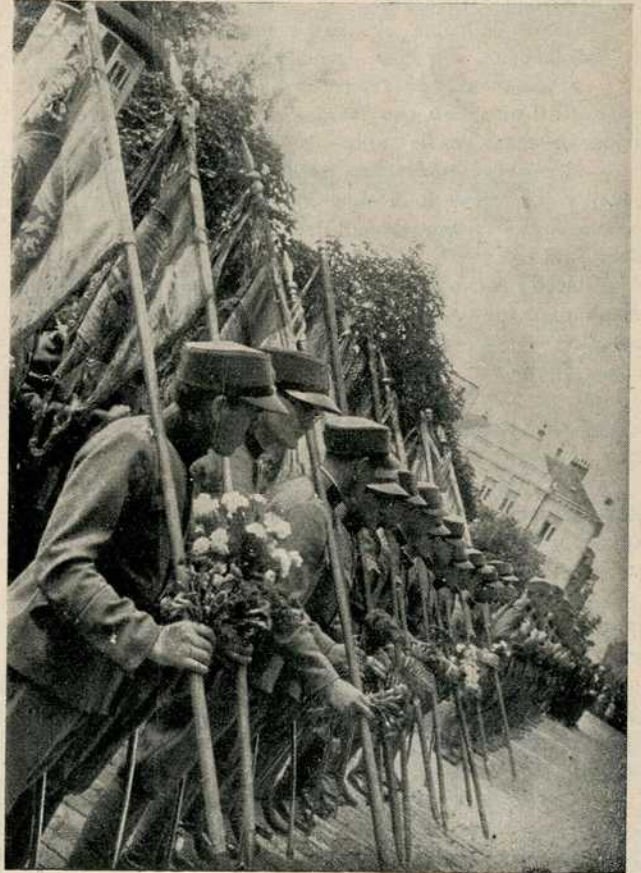
Подигнуте из храма на Опленцу, где у миру и тишини почиваху четвртину века, старе, крвљу својих бранилаца упрскане заставе прошле су кроз уздрхтали Београд на свом путу за Шабац, да би се, после двадесет и пет година, састале на Церу са својим ранијим носиоцима и са младом, пуном живота и снаге храбром војском слободне Југославије. Прошле су старе заставе испод нових Југословенских застава, које су лепршале по зградама, испред грађана који су их са сузама у очима дочекивали и омладине свесне великог задатка који пред њом стоји, а за који падоше њихови очеви и њихова браћа.

Још пре 11 часова све улице, којима су требале да прођу наше старе заставе, биле су притиснуте светом. На „Славији” где је обављен дочек застава са Опленца, налазила се постројена почасна чета II пешадиског пука „Гвозденог” са пуковском музиком на челу. Тачно у 11,40 часова стигла су два велика војна камиона са Опленца. Дванаест подофицира из београдских војних јединица пратили су заставе на путу до Београда.

Уз звуке музике, која свира поздрав, развило се дванаест старих, извешталих, поцепаних застава и полако су почеле да се крећу, праћене од оба почасна вода, од „Славије” — места на коме је Београд дочекао и поздравио улазак српске војске после светског рата — улицом Краља Милана ка Ратничком дому. Маса света у дубокој тишини, гологлава, узбуђена упира своје погледе у њих и у њихова изломљена копча. И одједном проломио се узвик узбуђеног народа: „Живеле српске заставе!” Дванаест заставника, чврста корака иду и носе заставе Церске победе, праћени погледима десетине хиљада грађана.

Стари борци нису могли да одоле својим осећањима и истрчавали су из густих редова грађанства и са сузама у очима љубили крвљу пошкропљене заставе. Док су остали, — деца, жене и људи заспали цвештем остатке једне велике победе. Плакали су сродници палих јунака и поздрављали неме сведоке погибије њихових драгих.

Пред Ратничким домом старе пуковске заставе са Церу свечано су предате од стране активне војске резервним официрима и ратницима.

Заставници са заставама српских пукова који су учествовали у Церској битци — пред Ратничким домом у Београду

Пред великим скупом носилаца Карађорђевог звезде, Белог Орла и Албанске споменице, ратних добровољаца и резервних официра, у присуству председника Београдске општине господина Владе Илића и свих градских већника, Управника града Београда г. Лазића и огромне масе народа, председник Средишне управе удружења резервних официра и ратника, резервни потпуковник г. Никодије Богдановић, пошто је примио

рапорт и извршио смотру почасне чете, у највећој тишини почео је свој говор у коме је између осталог рекао:

„Ове заставе ободравају нас на љубав према Краљу, на љубав према Отаџбини, према ближњима, и дају нам снагу и силу, ободравајући нас, да чувамо нашу груду земље натопљену нашом крвљу, потсећајући нас на нашу заклетву да смо дужни чувати границе Југославије — као што смо то некада чинили у малој али нашој драгој Србији, јер су оне биле носиоци југословенске мисли и јединства.

Они су носиоци наше историје, наше заклетве и траже и данас од нас да јој останемо верни. А ми овако окупљени око њих, гологлави са подигнута три прста к небу, заклињемо се да ћемо ту верност очувати, да ћемо границе које су нам оне донеле преко крви и лешева наше браће, бранити, тако нам Бог помогао.

Поздравимо их још једном са узвиком: да живи Његово Величанство Краљ Петар II, да живи вечна и нераздељива Југославија.

Пошто је војна музика отсвирала државну химну, г. Богдановић, дубоко узбуђен, узвикнуо је:

У име свих присутних, ја ћу у овом тренутку да загрлим и пољубим ове заставе са којима смо ратовали, пронели славу наше војске и нашег оружја.

И док су присутнима сузе навирале на очи — уз јецај мајки, жена и сестара палих победника на Церу — почео је г. Богдановић да љуби једну за другом заставу.

Потом је председник Београдске општине г. **Влада Илић** одржао следећи говор, саслушан са дубоком пажњом:

Господо и браћо,

Са дубоком поштом и великим узбуђењем клањам се у име Београда пред овим заставама оних славних пукова који су узели учешћа у чувеној церској битци.

За српску и савезничку војску церска битка је била прва победа и први весник крајњег резултата светске војне.

Она је задивила свет и показала и савезницима и противницима шта је у стању да учини војска једног народа свесног своје слободе и значаја националне државе.

Утисак који је у свету створила церска битка о српској војсци само је растао у току рата. Албанска голгота, васкрс српске војске на Солунском фронту и њени нови подвизи пренели су славу српског оружја из стварности у легенду.

Из тих надчовечанских страдања, из тога херојства које је ушло у легенду, из тога самопрегора коме нема равна, поникла је Југославија, наша лепа, велика и племенита Југославија, која може издржати светску утакмицу и бележити године напретка и благостања, само ако буде и колико буде неговала оне традиције и онај дух херојства и самопрегора, из којег је и поникла.

Данас, двадесет и пет година после церске битке, ове славом увенчане заставе покренуте су са Опленца на Цер. Из оне свечане тишине Опленачког храма, где се одмарају у својој сла-

ви и величини заједно са два врховна команданта легендарне војске, великим Краљем Ослобо-

Председник Београдске општине г. **Влада Илић** поздравља заставе српских пукова-учесника у Церској битци, пред Ратничким домом у Београду

диоцем и Витешким Краљем Ујединитељем, оне су изашле на светлост дана, да се залепршају у престоници Југославије и на врховима Цера. Као да хоће да нас опомену својом појавом у

Београђани на Славији присуствују дочеку заставе српских пукова, које се са Опленца проносе кроз Београд да узму учешћа у прослави двадесетпетогодишњице Церске битке

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ова озбиљно време, да не смемо бити нити мање храбри, нити мање пожртвовани, нити мање прекаљени и издржљиви од оних див јунака који су ишли за њима из боја у бој, из окршаја у окршај, до крајње победе.

Клањајући се данас пред овим симболима једног великог доба, ми морамо осетити дубоку веру у срећну будућност наше државе, кад знамо да су нашу дичну југословенску војску организовали и да је још увек воде они официри који су под овим заставама учили школу вишества у ослободилачким ратовима. Са њима на челу, васпитана у духу традиција јунака са Цера, Колубаре, Кајмакчалана, Доброг поља и других великих окршаја, под врховном командом наследника Великог Краља Ослободиоца и Вишешког Краља Ујединитеља, наша јуначка војска са југословенским тробојкама, знаће да се покаже достојном наследницом оних славних армија пред чијим заставама се клањамо у овом тренутку са дубоком поштом и побожношћу.

Њеном снажењу и усавршавању посвећује пуну своју пажњу наш мудри Кнез Намесник

Павле, доводећи у склад оружану силу наше земље са њеном мирољубивом политиком у свету. Кад кроз две године, у напону своје младалачке снаге, наш вољени Краљ Петар II, узме у своје краљевске руке вођство државе, он ће имати под својом командом снажне армије, узданицу Отаџбине, која негује традиције оних хероја са којима су његов велики деда и славни отац створили Југославију.

Живео Њ. В. Краљ Петар III!

Живео Њ. Кр. Вис. Кнез Намесник Павле!

Живела наша дична војска!

Живела Југославија!

Крај говора претседника Београдске општине г. Владе Илића маса света је поздравила манифестујући Њ. В. Краљу Петру II, Њ. Кр. Вис. Кнезу Намеснику, југословенској војсци и Југославији.

Дуго затим огромна маса народа дефиловала је крај застава, симбола једне велике победе, да би их још једном поздравила.

Припреме за одбрану престонице од напада из ваздуха

Већ дуже времена врши Одбор за заштиту Београда од ваздушних напада припреме и организацију посла, како би одбрана наше престонице била што ефикаснија у случају ратне опасности. Претседник овог Одбора је командант Београда армијски генерал г. Петар Косић. У раду Одбора активно учествује и Београдска општина, чији се Претседник г. Влада Илић живо интересује за ове послове и лично учествује у вршењу припрема.

Као врло важан део посла Одбор сматра да је упознавање грађана са опасностима ваздушног напада и начином како се треба понашати приликом евентуалног напада. У том циљу Одбор је организовао више предавања по квартовима Београда и преко Радија.

А да би се грађанима што очигледније приказало како се треба понашати приликом напада из ваздуха, изведено је неколико вежби за одбрану престонице од ваздушног напада. Само у месецу августу изведене су три вежбе већег обима. 5 августа две, једна дневна и једна ноћна, и 22 августа једна ноћна вежба. Циљ је ових вежби да се што ефикасније осигурају мере за заштиту цивилног становништва од ваздушног напада и да се упути грађанство како треба да се понаша приликом стварне опасности. Од грађана се тражило да у моменту када сирене објаве долазак „непријатељских“ бомбардера обуставе сваки саобраћај и да се склоне у најближе зграде и капије, тако да се за време „напада“ нико не затекне на улици. За време ноћних вежби тражено је од грађанства још и то да погаси све светлости по зградама и локалима.

Опасност је објављивана једним непрекидним звуком сирена и парних пиштаљки који је трајао пет минута, а престанак опасности је објављиван непрекидним звуком сирена и пиштаљки.

Вежбе напада су изводили војни авиони, а гашење „пожара“ пожарници Београдске општине.

Чланови Одбора за заштиту Београда од ваздушних напада посматрали су ове вежбе са тераса високих београдских зграда.

Становништво Београда поклонило је овим вежбама велику пажњу. На знак сирена које су објављивале опасност, сав огромни варошки саобраћај заустављен је као чаробним штапићем, а грађани су се журно склонили у капије, зграде, локале. Улице су биле пусте.

Од особитог су интереса биле ноћне вежбе, када је Београд зачас потонуо у добоку таму. При првим вежбама сијало је само неколико разбацаних сијалица и неколико излога у вароши. Свака сијалица, па и најслабија, падала је врло изразито у очи и откривала циљ „нападачима“. Чак и оне сијалице из дворишта, па и оне које су слабо светлиле иза недовољно замрачених прозора, биле су довољне да открију циљ и да осујете савесно испуњавање дужности од стране свих других грађана и отежају мере надлежних власти.

Зато је Управа града Београда кажњавала благим казнама несавесне грађане, колико да их упозори на важност ових вежби и на потребу апсолутне дисциплине. Такве казне, само много строжије, изрицане су и у градовима великих западних земаља приликом сличних вежби. Има примера да су грађани, који су оставили електричне сијалице да горе за време „напада из ваздуха“, упозоравани да ће тиме извршити за време рата акт велеиздаје, јер ће бити са разлогом оптужени да откривају непријатељу циљ напада, и кажњавани су драконским казнама.

Друге вежбе, изведене ноћу 22 августа, успеле су зато много боље. Гашење светлости вршено је брже и потпуније. Грађани су се склањали са улица трком као да је наступила права опасност; док су још сирене објављивале опасност, цео Београд је био у тами,

а све улице су биле пусте. Грађани су показали ванредну дисциплину.

Ускоро су се чули високо у ваздуху над градом мотори „непријатељских” авиона; војни рефлектори су изукрштаним млазевима светлости шарали небо и откривали авионе, а клокотање антиавионских митраљеза дочаравало је слику истинског ратног напада. Бачено је неколико „бомби” из авиона. Једна термидска (егзецирна) бомба експлодирала је испред „Касине” на Теразијама и „запалила” зграду „Касине”. Низ пусте и мрачне београдске улице сјурила су четвора пожарна кола, обасјавајући простор испред себе зеленим фаровима и звонећи језиво кроз ноћну тишину. Ватрогасци су врло спретно и брзо вршити „спасавање” становника из запаљених просторија и гасили су „пожар”. Кроз месечином обасјану ноћ и кроз вештачки пожар назираше су се силуете њихових високих мердевина.

Пламен „пожара”, кад би јаче букнуо, осветљавао би фигуру ватрогасца који стој ина врху мердевина и гаси „пожар”.

Још два вештачка пожара изазвана су те ноћи у Београду нападом из „непријатељских” авиона: Код трамвајског депоа и на Славији. На оба места дотрчали су брзо одредити ватрогасца и пожртвовано вршили своју дужност. За непуних десет минута угасили су „пожар”.

Чланови Одбора за заштиту Београда од ваздушних напада посматрали су ову другу ноћну вежбу, која је трајала 25 минута, са терасе високе палате „Времена” и изражавали су своје задовољство и због успешних вежби авијатичара и антиавионске војне одбране, због пожртвованог рада пожарника и због дисциплине грађанства.

Савез српских добровољаца изабрао је г. Владу Илића за свога члана добротвора

Делегација Савеза српских добровољаца, коју је предводио претседник Савеза г. Драг. Петковић, посетила је 24 августа т.г. пре подне претседника Београдске општине г. Владу Илића и саопштила му да га је управа Савеза, на својој последњој седници, изабрала за добротвора друштва због његових култур-

них и националних дела, као и због његове наклоности према ратницима и српској сиротињи. Том приликом делегати су предали г. Илићу диплому члана-добротвора. Претседник г. Илић најтоплије се захвалио на пажњи, коју му је управа Савеза указала.

Слава Савеза српских усташа и добровољаца

Српске усташе и добровољци воде своје порекло од 1876, за време рата са турцима. Тада је донесен Закон за све усташе и добровољце. Први српски усташа био је Петар Мркоњић — Краљ Петар I Велики Ослободилац, који је проповедао: „Слобода отвара народу очи да позна своје мане, те да их може лечити...”

Савез српских усташа и добровољаца створен је 20 августа 1903. Савез је осветио 28 августа исте г. и своју заставу.

„Савез Српских Усташа и Добровољаца”, који као такав сада постоји има и своја потврђена „Правила Савеза Усташа и Добровољаца”, која су озакоњена и потврђена 19 јуна 1930 год. у Београду.

Главни седиште Савеза је у Београду.

Срески и месни пододбори у Краљевини Југославији, постоје још, који су потчињени „Савезу Српских Усташа и Добровољаца”, којима шаљу своје делегате на Скупштину Савеза и полажу обрачун о своме раду.

Задатак је Савеза:

— радити на ширењу националне свести и учвршћивању државног јединства, нарочито у Ново-ослобђеним крајевима Краљевине Југославије.

— настојати да сваки члан достојно традицији Добровољаца врши своју дужност према Отаџбини тачно и савесно:

— бринути се за материјално обезбеђење својих чланова, њихових породица и сирочади;

— давати породици Добровољаца, када умру помоћ за сахрану и, одавати последњу почаст своме умрломе другу;

— заступати интересе у свакоме погледу својих чланова Усташа и Добровољаца и, бринути се да према „Закону о Добровољцима” сваки добије земљу, службу и помоћ за насељење.

Чланови су Савеза.

— редовни, где улазе све усташе и добровољци, као и сваки члан, њихове породице,

— добротвори, који положе за увек своту од 1000 дин.,

— утемељачи, који положе једном за свагда 500 динара;

— почасни, које Скупштина прими на предлог Управе, због нарочитих заслуга за „Савез”. Они добијају и нарочите дипломе.

Органи су Савеза:

— Управни одбор, од 7 чланова, које бира из своје средине на годину дана Скупштина,

— Надзорни одбор, од 4 члана, уз које долазе и 2 замењеника,

— Годишња скупштина, која се држи у марту месецу сваке године, а обзнањује на 15 дана. Она се спроводи бирањем 3 оверача записника и деловође пуноважна је када је на њој присутно најмање половина више 1 од уписаних чланова.

Скупштина даје разрешеницу Управном и Надзорном одбору.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Савез Српских Усташа и Добровољаца” има своју славу, свога патрона „Светога Прокопија”, који се дан слави сваке године као дан: када су Српски Добровољци 8 (21) јула 1876 год. пробали велику Турску војску на Дрини. Па, као и сваке тако и ове године, Савез је прославио своју славу.

Претседника Београдске општине на слави је заступао већник Г. Живан Ј. Ранковић генерал у пензији и резерви.

„Савез Српских Усташа и Добровољаца” на својој седници од 29 јула 1939 год. решио је: да поред Његовог Краљевског Височанства Кнеза-Намесника Павла, — Светости Српског Патријарха Господина Гаврила, Војводе Петра Бојовића, Претседника Министарског савета господина Драгише Цветковића, уврсти у ред својих почасних чланова још и:

Генерала Божицара Терзића, генерала Крсту Смиљанића, — Мајку војводе Вука, — Сестру војводе Вој. Танкосића, — Претседника Београдске општине Владу Илића, Генерала Живана Ранковића, — све, у знак пажње за витешке подвиге у минулим ратовима и за национални, културни и хумани рад у миру.

Повеље нарочито украшене предали су одређени делегати Претседнику Београдске општине Г. Влади Илићу и већнику Г. Живану Ранковићу генералу на дан 24 августа 1939 год. на свечан начин.

Слава батаљона борних кола и аутомобилског пука

„Батаљон борних кола” и „Аутомобилски пук” Министарства војске и морнарице прославили су 2 августа 1939 год. своју славу Св. пророка Илију заједнички у кругу касарне код „Ауто-команде”, много свечаније него ранијих година.

На улазу у круг касарне изложена су била с обе стране по 1 лака борна кола, а иза њих по 1 брзи путнички аутомобил.

Цео круг касарне био је иначе окићен венцима. Домаћин славе био је Светозар А. Живановић артилер. потпуковник, командант Ауто-пука министарства војске и морнарице.

Гостију је било врло много.

Изасланик Н. В. Краља био је артил. пуковник ађутант г. Драган Клајић.

Претседника Београдске општине заступао је већник г. Живан Ранковић генерал у пензији и резерви.

Гости су били на нарочито подигнутој трибини, а трупе постројене према њима у кругу касарне.

После службе Божје, по вероисповестима (православна, католична, муслиманска), која је почела у 9.30 час. домаћин славе г. Светозар А. Живановић артил. потпуковник пригодним говором изнео је у својем говору војци:

1 — Значај и историјат борних кола.

То борбено сретство војске, које се појавило први пут за време Светског рата 15 Септембра 1916 год. на Соми и код Камбре-а 20 новембра 1917 год. на Западном фронту, названо је у Енглеској а и у Америци „танд”, што значи резервоар или суд за воду

Савез Српских Усташа и Добровољаца има свој Дом, на коме се на нарочитој мерменој плочи урезају имена свију оснивача, као и имена чланова почасних и добротвора.

Савез Српских Усташа и Добровољаца потпуно је одвојен од „Савеза Ратних добровољаца”. Он се по броју старих чланова проређује.

Потребно је истаћи, да се под именом „ратни добровољац” сматрају сва она лица (страни и, наши држављани, који не подлеже војној обавези), који у току рата својевољно ступе у војску (морнарицу, ваздухопловство) и на војној дужности остану за све време трајања рата осим у колико раније не буду ослобођени услед неспособности, посебних државних потреба итд.

У Србији у току последњих ратова 1912—18 год. наређено је формирање добровољачких одреда (Упути Пов. Ф. Ђ. О. Бр. 1751 од 19.-X.-1914 год.),

Ради регулисања права ових добровољаца издате су:

— уредба о добровољцима (Сл. Новине бр. 1 за 1920 год.),

— закона о добровољцима (Сл. Новине бр. 66 за 1922 год.) и

— закон о добровољцима са правилником за извршење овога закона (Сл. војни лист бр. 40 и бр. 52 за 1928 год.).

— да би се сакрила од непријатеља појава новог борбеног средства војске.

Французи су их назвали „борна кола”, или „јуришна кола”,

Немци су их назвали „дер Танк” и „дер Кампфваген”.

Италијани су их назвали „каро Армато” и „каро д’Асалто”,

Руси су их назвали „Танк”,

Румуни су их назвали „џар де лупта”,

Бугари су их назвали „боини кола”,

Грци су назвали „танк”,

Мађари су их назвали „харкокси” или „танк”.

Југословени су их назвали „Борна кола”.

Техника борних кола, која су у суштини оклопљени и наоружани механички покретни возови, способни не само да се крећу по разноликоме земљишту бојишта и да савлађују препреке и веће нагибе од 50%, већ и да се употребе као веома снажно борбено средство, свакога часа се усавршава.

Борна кола дала су у Светскоме рату веома велике користи. Технички боље усавршена сада већ дају још веће користи.

Борних кола у главноме има 3 врсте:

— тешка борна кола,

— средња борна кола и,

— лака борна кола.

Тактичка употреба борних кола врло је обимна, намењена су у првоме реду да се придаду пешадији или коњици: те да им олакшају и увећају нападну снагу,

савлађујући и рушећи све препреке и дејствујући својим наоружањем на непријатеља и његова противборна средства.*)

II — Значај и историјат аутомобила.

То борбено превозно средство, које код Српске војске беше у употреби тек од 1916 год. на Солунском фронту, благодарећи помоћи Савезника и то у скромноме обиму, почиње да се формира тек после Светског рата код нас у Краљевини Југославији.

Организација аутомобилских јединица тек почиње у правоме смислу код Југословенске војске после Светског рата 1914/1918 год.

Заиста када се сетимо, каже домаћин славе Светозар А. Живановић артил. потпуковник и витез Карађорђевог звезде с мачевима, шта су и како су аутомобили за време Светског рата 1914 год. код Француза на путу Бар ле Дик ка Вердуну, који је назван

*) Види: Жив. Ј. Ранковић — „Борна кола“ историјски развој, техника и тактичка употреба“, Сарајево 1927, дело, које је награђено и препоручено од стране Министарства војске и морнарице.

„свети пут“ („voie sacrée“), где су јурили тим путем за 24 часа свакога дана по 6000 километара и преносили недељно по 80.000 војника и 50.000 тона убојнога материјала, може се тек онда да увиди значај и корист од аутомобила.

Аутомобил је по свему и у свему веома важно и корисно борбено превозно средство.

Служба војних шофера врло је деликатна и, често одвећ заморна и тешка.

Домаћин славе, Светозар А. Живановић артилер. потпуковник, завршава свој врло леп, стручан али пригодан говор с вером у млади нараштај: да ће својом службом оправдати наде Врховнога команданта и и миле отаџбине Краљевине Југославије.

„Живео краљ Петар II“, после кога узвика музика свира химну, завршен је званични део. Трупe су после тога прошле парадним маршем испред изасланика Њ. В. Краља и гостију.

Прешло се по том на богату закуску, која је била у касарни приређена.

Формација аутомобилских јединица већ је извршена код свих оперативних јединица.

Географски институт у Горњем Граду

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Нова црква у Раковици

На најлешем месту Раковице, на шумовитом брежуљку крај саме пожаревачке пруге, завршена је недавно лепа зграда нове цркве парохије кнежевачке (која обухвата насеља Раковице, Кнежевца и Кошутњак). Земљиште за ову цркву поконио је манастир Раковица. Црквену зграду је отпочела да зида као своју задужбину г-ђа Јелена-Ленка удова Николе Радојкића, бившег благајника Министарства просвете, Па-

тријарх Варнава приложио је 100.000 дин. за зидање овог храма, а веће прилоге су дали и Београдска општина, Народна скупштина, Кнежевачка општина и многи парохијани ове парохије.

Црква је освешана 25 јуна т.г. уз учешће великог броја делегата и грађанства. Био је присутан и делегат Београдске општине градски већник г. Михаило Профировић.

Изграђује се други део Ратничког дома

Лепа репрезентативна зграда Ратничког дома проширује се и претстављаће још драгоценији украс модерног послератног Београда. На празном простору, дворшћу досадашњег дома, изграђује се други део овога дома, који ће бити у истом стилу као и досадашњи дом и сачињаваће са њим архитектонску целину. Тиме ће Удружење резервних официра и ратника добити више простора за своје канцеларије, клубске просторије и свратиште Удружења, а издавањем слободних просторија повећаће своје приходе, из којих ће се помагати сиромашни официри и ратници.

Темељи овог другог дела Ратничког дома већ су освешени.

Заслуге за подизање овог другог дела дома припадају у првом реду Њ. Кр. Вис. Кнезу Намеснику, који се лично заузео за отварање овог великог плана Удружења резервних официра и ратника, а затим Краљевској влади, која је Удружењу обезбедила зајам од шест милиона дин. за зидање.

Претставници Удружења подвлаче сваком приликом и своју захвалност Београдској општини која је Удружењу увек излазила у сусрет, нарочито приликом земљишта.

Нова зграда Универзитетске клинике за женске болести и порођаје

Београд ће ускоро добити модерно уређену зграду гинеколошко-акушерске клинике Медицинског факултета (клинике за женске болести и порођаје). 20 августа т.г. освешени су темељи ове велике зграде, која се подиже преко пута Карађорђевог парка у комплексу универзитетских клиника и у непосредној близини најважнијих медицинских установа.

Ова је клиника била досад смештена у болници Краљице Драге (женско одељење Опште државне болнице). Због недовољних просторија и скромног уређења није могла да даје резултате који се од овакве установе очекују, а нарочито није могла да васпитава довољан број лекара акушера и гинеколога.

Свесрдним заузимањем Њ. В. Краљице Марије, Краљевске владе и шефова ове клинике осигурана су средства за зидање ове корисне и за њено модерно уређивање.

Када се изгради и уреди, нова клиника ће осигурати услове за успешан медицинско-лекарски наставнички и научни рад. А послужиће необично много за лечење болесних жена, за помагање при порођају и чување новорођенчади. Здрава мајка и здраво дете јесу најважнији и основни услови за просперитет једног народа.

Модернизовање београдског градског саобраћаја. На прузи бр. 9 укинути су трамваји а заведени су аутобуси

Дирекција трамваја и осветљења спремила је програм о реформама београдског градског саобраћаја. У првој фази тих реформи биће повучени трамваји са извесних пруга и замењени аутобусима. То повлачење вршиће се у етапама, како пристижу нови аутобуси, који су већ поручени.

На дан 8 августа укинуто је трамвајска пруга бр. 9 (Народно позориште — Насеље Кнеза Павла) и замењена аутобуском. Трамвајска кола са ове пруге, која су саобраћала последњи пут 7 августа, пребачена су на друге трамвајске пруге. У саобраћај су пуштена нова аутобуска кола, чији су мотори набављени из Немачке и Италије, а каросерије су израђене у нашој земљи.

Тиме је саобраћај знатно убрзан, јер аутобуси обављају вожњу на овој линији за 8 минута, док је трамвајима требало 15 минута. Убрзавање је постигнуто тиме што се аутобуси нису задржавали на скретницама (месту где су се трамваји укрштали) и што је нешто смањен број станица: укинуте су станице код Скадар-

лије и код „Текстила“. Распоред осталих станица остао је углавном исти.

На овај начин је олакшан и саобраћај другим возилима овом врло прометном улицом Кнеза Павла, куда иде ова линија, јер је аутобус покретнији и лакше се мимоилази са возилима која долазе са супротне стране.

На овој прузи саобраћало је досад шест трамвајских кола, а сада саобраћа пет аутобуса. Поред тога што је број аутобуса мањи, саобраћај је знатно бољи и превоз публике лакши, јер су туре краће и више их има. На аутобус се много мање чека него на трамвај.

Цене вожње на аутобусима на овој линији остале су исте као и на трамвајима, а важе и све повлашћене карте које су досад важиле за трамвај.

Доцније ће бити успостављена аутобуска линија са Вишњицом, а замениће се трамвајски саобраћај аутобуским и на оном делу линије од Насеља Кнеза Павла до Гробља.

Правна хроника:

Одлуке Државног савета

Сусед може подићи оградни зид колике хоће висине према светларнику суседне зграде.

Ово становиште је заузето у пресуди Државног савета бр. 6266 од 16 марта 1939 год., којом је пресуђен следећи случај:

„Тужилац је тражио од Градског поглаварства у Београду одобрење за подизање оградног зида на свом имању у Косовској ул. бр. 37 а према светларнику на згради свога суседа. Од тога тражења је одбијен одлуком Поглаварства Г.О. бр. 6734 од 24 октобра 1938 год. у којој је Поглаварство истакло да у „важећим грађевинским прописима нигде није прецизирано колика сме да буде висина ограде (у погледу њеног максимума), који се има поставити са стране суседа”, а тужиоца је одбило примењујући, путем аналогије, прописе Грађевинског правилника за град Београд — чл. 68 ст. 3 и 4 и чл. 10 ст. 2 — по којима висина ограде за случајеве у њима предвиђено може бити највише 2,50 метра, док висина тужиоцевог пројектованог зида износи 12 метара. По жалби тужиоцевој Министар грађевина својим оспореним решењем оснажио је одлуку Поглаварства, а жалбу именованог је одбацио, заснивајући своје решење на аналогној примени чл. 8 тач. 6 Грађевинског правилника за град Београд, по коме је забрањено подизање бочних зграда за становање у двориштима да би се омогућило проветравање, а да би подизањем односног зида исто било онемогућено. Сад тужилац у тужби на Државни савет, тражећи поништај министровог решења, истиче да у Закону нема никакве сметње да он на свом имању подигне оградни зид како је и пројектован.

Државни савет налази:

У позитивним грађевинским прописима не постоји ниједна одредба, што је истакла и сама управна власт, о висини оградног зида према светларнику суседне зграде, а чим то стоји, управна власт није могла, одлучујући о траженом одобрењу за подизање таквог зида, да то одобрење ускрати због његове висине. Будући да нема грађевинског прописа о ограничењу висине односног зида, а с обзиром на природу и суштину права својине (§ 211 Грађевинског законика) тужиоцу се, дакле, није могло ускратити тражено одобрење за подизање односног зида, а одбијањем одобрења управна власт га је неправилно ограничила у вршењу његовог права својине, загарантованог му и уставом и законом.

Прописи грађевинског правилника за град Београд, на основу којих је, путем аналогије, Поглаварство било одбило тужиоца, а на које се Министарство решавајући као виша власт, није позвало, нису се могли применити на спорни случај подизања бочног зида према светларнику суседне зграде, јер су тим прописима ре-

гулисани сасвим други случајеви — подизање ограде са улице и у зачељу имања, затим ограде на границама суседних имања у предњим баштицама и минимална дебљина и висина облигатних оградних зидова за светларнике и њихова окна. Исто тако, нема никаквог основа у закону ни разлог по коме је Министар грађевина одбио тужиоца, позивајући се на чл. 8 тач. 6 поменутог Грађевинског правилника, по коме — подизање зграда за становање у двориштима са стране као бочна крила не дозвољавају се, Ово са разлога што се наведени пропис односи на бочну зграду за становање, а у конкретном случају је у питању подизање крилног зида према светларнику суседне зграде, дакле, по природи два сасвим различита случаја. Ни с обзиром на циљ прописа чл. 8 тач. 6 — проветравање — не могу се на исти начин третирати ова два случаја (бочна зграда за становање и крилни зид према светларнику) јер законодавац, забрањујући постојање бочне зграде за становање, мисли на заштиту оних који би у таквој нехигијенској згради становали, зато и допушта (последња реченица чл. 8 ст. 6) изузетно подизање и бочних зграда ако нису за становање.

Што се тиче навода заинтересованог тужиоцевог суседа, да би био оштећен подизањем односног зида од стране тужиоца, у оцену тих навода Државни савет није улазио, јер су ту у спору њихови приватно правни односи, за чију расправу није надлежан Државни савет —чл. 19 тач. 1 Закона о Државном савету и управним судовима — а постојање таквог спора није сметња за издавање грађевинске дозволе — § 89 ст. 4 Грађевинског закона.”

Висина зграде ни у ком случају не сме прећи ширину и по улице.

Ово становиште је заузето у пресуди Државног савета бр. 4545 од 16 марта 1939 год., којом је пресуђен овај случај:

„Заинтересована Милановић Радмила тражила је код Градског поглаварства одобрење за измену плана своје зграде на углу Граничарске и Соколске улице. Од овог тражења је одбијена одлуком Поглаварства Г.О. бр. 9195 од 7 новембра 1938 год. са разлога што је Поглаварство нашло, да је ширина односних улица 8 метара, а висина зграде, мерена по чл. 7 ст. 9 Грађевинског правилника, 12,88 мет., и да то представља прекорачење и оне изузетне максималне висине за зграду, предвиђене чл. 7 ст. 7 поменутог Грађевинског правилника, Министар грађевина, по жалби именоване Милановић, поништио је општинску одлуку утврдивши да висина зграде, према измење-

у новим плановима, само за 5 см. прелази ширину и по улице, а да тај изузетак треба допустити из естетских и конструктивних разлога. Сад Поглаварство као самоуправно тело, у циљу заштите евентуалних самоуправних интереса, подноси тужбу Државном савету против Министровог решења истичући оне исте разлоге, које је навела одбијајући одобрење планова као грађевинска власт првога степена.

Државни савет налази:

Према чл. 7 ст. 7 Грађевинског правилника за град Београд: висина зграда у појединим улицама сме да буде највише толика, колика је ширина улице. Али у изузетним случајевима ова висина може да буде највише $1\frac{1}{2}$ пута толика колика је ширина улице. Правило је, дакле, да се висина зграде поклапа са ширином улице, а само изузетно, у нарочито оправданим случајевима, висина зграде може достићи највише $1\frac{1}{2}$ ширину улице, што представља максималну висину, преко које није допуштен никакав изузетак.

Оспорено министрово решење, међутим, којим је поништена одбијајућа општинска одлука, повредило је наведени пропис о висини зграде и ширине улице, јер тим решењем је допуштено да висина односно зграде буде већа, без обзира на то колико то прекорачење износи, и од оне изузетне максималне висине зграде ($1\frac{1}{2}$ ширине улице), што по наведеном пропису није допуштено ни под којим условима, па ни из „естетских и конструктивних разлога”, којима је по оспореном решењу било руковођено Министарство.

Код таквог стања ствари, министрово решење је противно закону и као такво је поништено, а тужба општине је уважена.”

Једно лице није легитимисано за адм. спор против решења о грађевинској дозволи другом лицу позивајући се на то да би добитник грађевинске дозволе у новој згради водио радњу која би конкурисала његовој постојећој радњи.

У овом смислу је пресуда Државног савета бр. 29373/37 од 30 маја 1939 год., којом је расправљен овај случај:

„Одлуком Банске управе у Загребу бр. 2005 од 6 марта 1937 год. издата је грађевинска дозвола Зрињском Петру из Стуб. Топлица за подизање на његовом земљишту у поменутом месту једнокатнице за становање и угоститељску радњу. Поводом жалбе тужилачког друштва Министар грађевина као виша власт грађевинска потврдио је ону првостепену одлуку о грађевинској дозволи. Тужилачко друштво тражи поништај министровог решења истичући да ће Зрињски у згради, за коју му је издата грађевинска дозвола, да води радњу којом ће се тужилачком друштву правити нелојална конкуренција и причињавати штета.

Државни савет налази:

Тужилачко друштво тражи поништај грађевинске дозволе издате именованом лицу позивајући се на пословне интересе свога постојећег предузећа, који би евентуално били угрожени обављањем радње коју би именовани водио у згради за коју му је издата грађевинска дозвола. По том основу међутим тужилачко друштво по закону не може да заснује административни спор против решења управне власти о грађевинској до-

зволи, јер закон (чл. 15 Закона о Државном савету и управним судовима) пружа управно судску заштиту у случају кад је појединцу или правном лицу актом управне власти повређено какво право или какав непосредни лични интерес заснован на закону, што овде није случај, јер решење управне власти о грађевинској дозволи не вређа тужиоцу ни право нити непосредни лични интерес заснован на закону, него би евентуално, с обзиром на конкурентну радњу која би се обављала у новој згради, могли у будућности да буду погођени пословни интереси постојећег тужиоцевог предузећа, а заштита таквих интереса не може се тражити у предмету издавања грађевинске дозволе.”

Приватно правни приговори стављени у погледу сопствености, земљишта на коме треба да се зида зграда нису сметња за издавање грађевинске дозволе на ризик молиоца.

Ово становиште је заузео Државни савет у својој пресуди бр. 11994 од 30 маја 1939 год., којом је расправљен овај случај:

„Заинтересовани Давичо Самуило тражио је код Градског Поглаварства у Београду грађевинску дозволу за подизање зграде на имању у Дурмиторској улици бр. 10. У поступку за издавање тражене грађевинске дозволе, приликом комисијског увиђаја на лицу места у смислу § 89 Грађевинског закона, именовном Девичу оспорила је право сопствености на половини односног имања Новаковић Магдалена, истичући да је половина тога земљишта њена сопственост и позивајући се за своје тврђење на решење Среског суда за град Београд О. бр. 175/34—35. Пошто комисија није успела да постигне споразум између Давича и именоване Новаковић у погледу њених приватно-правних примедба, Поглаварство је својом одлуком Г. О. бр. 10048/38 издало грађевинску дозволу за подизање зграде на односном земљишту Давичу — на његову одговорност, који је за доказ свога права сопствености на том имању поднео извод из земљишних књига Ул. бр. 400 к. о. Београд 5 издат 29 октобра 1938 године од стране Среског суда за град Београд, а именовану Новаковић упутило је на редовни суд да тражи остварење свога евентуалног права у погледу односног имања, заснивајући своју одлуку на § 89 ст. 4 Грађевинског закона. Међутим по жалби Новаковићеве Министар грађевина својим оспореним решењем поништио је општинску одлуку о грађевинској дозволи истичући да је општина имала, пре издавања грађевинске дозволе, да оцени која од односних исправа о доказу права власништва на односном имању има јачу моћ — решење Среског суда за град Београд О. бр. 475/34—35 поднето од стране Новаковићеве или извод из земљишних књига издат Давичу од стране истог суда 29 октобра 1938 године — и да према томе одлучи. Сад Поглаварство као самоуправа тражи поништај министровог решења са оних разлога са којих је оно као грађевинска власт било издало грађевинску дозволу.

Државни савет налази:

Према § 89 ст. 4 Грађевинског закона — примедбе приватно правне природе покушаће комисија да реши нагодбом, ако не успе, надежна власт упутиће заин-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

тересоване странке редовном суду, а молиоцу издати грађевинску дозволу на његову одговорност.

У предмету издавања спорне грађевинске дозволе Поглаварство је поступио у смислу наведеног законског прописа, пошто комисија на лицу места није успела да постигне нагодбу о приватно-правним примедбама Новаковићева у погледу Давичевог власништва на односном земљишту, издала је Давичу грађевинску дозволу на његову одговорност а Новаковићеву упутила редовном суду за остварење свога евентуалног права у погледу оног имања. Зато Министар грађевина није имао основа у закону кад је такву правилну одлуку општине о грађевинској дозволи поништио, а неосновано је и оно истицање у министровом решењу, да је општина имала да мериторно оцени доказе о праву власништва на односном имању поднете од Новаковиће и Давича и да према томе одлучи о грађевинској дозволи, ово са разлога што ће оцена тих доказа и у вези са тим признање права власништва на свом имању бити предмет спора пред надлежним редовним судом, на који је општина по закону упутила заинтересовану Новаковић. Према томе је министрово решење противно закону и као такво поништено а тужба општине је уважена.”

Поправке и дозиђивања и на зградама подигнутим под важношћу ранијих прописа мора бити саобразно сада важећим грађевинским прописима.

У овом смислу је пресуда Државног савета бр. 25337/38 од 15 фебруара 1939 год., којом је расправљен овај случај:

„Тужила је тражила својим поднеском од 5 новембра 1936 год. да јој Градско поглаварство у Београду одобри поправку, дозиђивање и надзиђивање њене постојеће зграде са лица Сурдуличке улице, затим подизање једног магацина у зачељу и подизање шупе за угаљ. Од овог тражења је одбијена одлуком Поглаварства Г. О. бр. 6656/36 од 30 јануара 1937 год. са разлога што пројектовано надзиђивање и зидање није у складу са прописима Грађевинског правилника и да као такво, по § 117 Грађевинског закона, не може бити одобрено. Министар грађевина својим оспореним решењем оснажио је одлуку Поглаварства а жалбу заинтересоване одбацио са разлога изнетих у првостепеној одлуци. Тужила, тражећи поднетом тужбом поништај министровог решења, истиче своје стечено право у погледу односних грађевинских објеката и хтела би, по том основу, да отклони примену нових — сада важећих грађевинско-правних прописа.

Државни савет налази:

Није се могло уважити тврђење тужбе, да у погледу пројектованог надзиђивања и подизања односних споредних зграда не би требало применити сада важеће грађевинско правне прописе по основу тужилиног стеченог права. Ово са разлога што тужили није ни оспорено оно што је она пуноправно изградила према одобрењу Грађевинске секције града Београда Г. бр. 1833 од 23 јула 1929 год., под важношћу ранијих прописа, а то је њена постојећа зграда са лица Звечанске улице, него је спорна само измена у том постојећем стању, заснованом на ранијим прописима, коју би тужила хтела да учини надзиђивањем на постојећој згради и подизањем оних споредних зграда-магацина и шупе — што се види из њене саме молбе Поглаварству од 5 новембра 1936 год., по којој је донета првостепена одбијајућа одлука, као и из њене жалбе Министру грађевина против те одлуке, — а пошто се та измена изводи под важношћу садашњих грађевинско-правних прописа они су једино и меродавни. У овом смислу је и § 117 Грађевинског закона по коме: Зграде које већ постоје у улицама или трговима смеју се проправљати, проширивати или надзиђивати само тако, ако се прилагоде регулационом плану, уредби и грађевинском правилнику. Зато, тражено дозиђивање на постојећој тужилиној згради, да би било одобрено, мора бити саображено, сходно цитираном § 117 Грађевинског закона, уређајним основима. Међутим, управна власт, и у првом и у другом степену, је утврдила, а тужила није противно доказала, да се тражено дозиђивање противи чл. 8 тач. 3 и 6 Грађевинског правилника за град Београд, наиме, не би било задовољено минимално одстојање од 5 м. те зграде намењене и за становање од постојеће зграде санаторијума и налази се са стране као бочно крило, што забрањују односни прописи. У питању је, дакле, једно надзиђивање противно грађевинском правилнику као уређајном основу и као такво правилно (§ 117) није одобрено. Правилно је, исто тако, ускраћено одобрење за подизање односно магацина, јер и магацин како је пројектован не испуњава онај захтев чл. 8 тач. 3 Правилника о минималној удаљености од 5 м. од постојеће зграде санаторијума. И подизање шупе за угаљ на земљишту одређеном за предње баштице правилно је одбијено, јер по чл. 60 тач. 6 Грађевинског правилника Поглаварство је овлашћено да у циљу што лакшег изгледа улица и тргова, поставља захтеве и у погледу унутрашњих грађевинских блокова и по том основу могло је, без повреде тужилина права, да не одобри подизање шупе на земљишту где треба да су предње баштице.”

Саопштно,

Љуб. Ж. Језић,
секретар Држ. савета.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

Некролози

† Драгиша Лапчевић

Драгиша Лапчевић

14 августа после поноћи преминуо је један од најистакнутијих првака бивше Социјалистичке странке, публициста, књижевник, сарадник „Београдских општинских новина“ и бивши већник Београдске општине Драгиша Лапчевић. Преминуо је у дубокој старости, у седамдесет петој години.

Поч. Драгиша Лапчевић рођен је у Ужицу 13 октобра 1864 године од честитих родитеља Јелке и Николе.

Као дечак свршио је три разреда основне школе у Ужицу. Доцније су га из школе због несташлука истерали. Чувајући стоку својих родитеља, врло бистар, још из раног детињства волео је много да чита. Као таквог, тадањи претседник Пожешке општине прими га за деловођу, прво бесплатно као волонтера, а доцније му одреди и плату. Чим је почео да самостално зарађује млади Лапчевић је сву уштеђевину давао за куповину књига.

Необично паметан и бистар он је од ране младости осећао потребу да се усаврши читањем. Радио је неуморно учећи себе и друге. Као самоук научио је руски језик и необичном је љубављу пратио руску литературу. Превео је са руског неколико политичко-економских расправа.

Као писац Драгиша Лапчевић био је врло познат, цењен а по раду обиман и плодан. Његова публицистика и књижевна дела су разноврсна. Сарађивао је у многим листовима и часописима, политичким, књижевним и стручним. Између осталих Драгиша Лапчевић написао је и ова дела: „Из књига“, прво његово дело које је изашло 1892 године; „Зулумџарство“, „Раднички захтеви и предлог Закона о радњама“, „Комунална политика“, „О државном буџету“, „Што ће нам организација“, „Синдикална већа“, „Агитације и организације“, „Синдикални покрети у Србији 1909 и 1910“, „Стање старе Србије и Македоније“ и „Село у новим крајевима“. После Светског рата штампана су ова његова дела: „Историја социјализма у Србији“, „Синдикална пракса у Србији“, „О нашим муслиманима“, „Рат и српска социјална демократија“, „Окупација“. Поред политичких и социјалних дела пок. Драгиша Лапчевић написао је и више књига из пољопривреде и етнографије.

Драгиша Лапчевић сарађивао је у часопису „Београдске општинске новине“, „Политици“, „Народној мисли“, „Дневном листу“, „Одјеку“ и другим листовима и часописима. Политичке чланке објављивао је и у иностраној штампи у листу „Прагер Пресе“, а економске у „Франкфуртер Цајтунгу“. Он је превео са руског и роман „Мати“ од Максима Горког.

Пок. Лапчевић, био је и претседник секције Југословенског новинарског удружења у Београду. Његов рад у Удружењу на збрињавању београдских новинара врло је значајан. То је био новинар ванредне рутине и човек великих умних способности.

Пок. Лапчевић био је одборник Општине града Београда од 1906 до 1914 године, као претставник широких маса водио је једну конструктивну комунално-социјалну политику у Београдској општини. Његова активност и знање на пољу комуналне политике била је од велике вредности.

У политички живот Драгиша Лапчевић ушао је врло млад. Подижући народно благостање и радећи на подизању просвете у најширим народним круговима, постаје народни трибун у своје крају. Постаје оснивач Социјалистичке странке у Србији и шеф те странке.

1893 године Драгиша Лапчевић је изабран за претседника Општине у Пожези. Чим је странка ухватила мало корена, Лапчевић напушта своје родно место и долази у Београд.

На посланичким изборима од 10 јула 1905 године Драгиша Лапчевић је изабран за народног посланика у Београду, а 6 јула 1906 године изабран је за народног посланика у Крагујевцу. Његова парламентарна активност је испуњена радом на учвршћивању демократије и на социјално-политичкој заштити радника. Његови говори у Скупштини били су радо и са дивљењем слушани. Лапчевић је био један од најчувенијих, у то време, наших говорника. Пок. Јован Цвијић, један од највећих наших умова, дивио се вредности и таленту ерудиције и духовној снази Драгише Лапчевића и сматрао га као једног од наших најбољих радника на пољу народне економије и социјално-комуналне политике.

Као привредник ретке способности, он је у то време заостали родни крај толико подигао да ће генерације чувати вечно његово име. Данашње напредно вођарство у околини Ужичке Пожеге плод је неуморног рада пок. Драгише Лапчевића.

За време окупације Драгиша Лапчевић држао је малу пиљарницу на Цветном Тргу и од тога издржавао себе и своју породицу, пошто није хтео да прими понуђену помоћ од аустро-угарске Социјал-демократске партије.

После рата Драгиша Лапчевић је обновио издавање „Радничких новина“.

www.unilib.rs
 Његов живот и рад био је многострук. Његова политичка активност, политички таленат и карактер давали су његовој личности обележеје политичара великог обима. Лапчевић је био познат не само у својој земљи, него и у иностранству.

Претседник Београдске општине, г. Влада Илић, изјавио је саучешће његовој породици овим телеграмом:

Славки Лапчевић — Београд.

Молим Вас примите моје искрено саучешће у болу који Вас је задесио смрћу Вашег супруга, нашег познатог радника на културном и националном пољу

Влада Илић

На Новом гробљу 16 августа т. г. уз огромно учешће покојникових поштовалаца, делегата из Ужич-

ке Пожеге, Сарајева, Новог Сада, Загреба и других места, као и великог броја познатих политичара разних партија, сахрањени су земни остаци Драгише Лапчевића.

На погребу, поред осталих многобројних венаца, запажен је велики ловоров венац Београдске општине.

У име социјалиста са покојним Лапчевићем опростио се једним дирљивим говором г. Богдан Крекић. Затим је говорио књижевник г. Душан Николајевић. У име београдских новинара са пок. Лапчевићем опростио се г. Душан Шијачки.

При спуштању земних остатака Драгише Лапчевића у раку, раднички хор отпевао је песму „Мирно почивај, добри друже наш!“

Његовом смрћу нестаје једне значајне фигуре како у политичком тако и у књижевном животу.

Слава му!

† Васа Димитријевић

Генерални директор царина у пензији, градски већник итд.

Васа Димитријевић

После кратког боловања умро је 28 јула ове године у Нишу, где се бавио ради опоравка у Нишкој бањи, Васа Димитријевић, генерални директор царина у пензији, претседник Управног одбора Чиновничке банке и већник Општине београдске.

Пок. Васа рођен је 1 јануара 1868 године у Ражњу. Гимназију је учио у Параћину и у Београду, где је положио испит зрелости. У Београду је свршио философски

факултет Велике школе. По свршеном факултету био је неко време предавач гимназије у Смедереву. Доцније је прешао у царинску струку Министарства финансија, где се брзо истакао својим преданим и стручним радом. За време свога дугогодишњег службовања на Јавору истакао се не само савесним вршењем своје царинске, службе, већ и националним радом.

После Уједињења пок. Васа постао је начелник Министарства трговине, а затим Министарства финансија и најзад је постао генерални директор царина, на коме је положају и пензионисан 1926 године.

Пок. Васа Димитријевић био је у два маха одборник (већник) Општине београдске: први пут избором 1923 године, а други пут указом Министарства унутрашњих послова 1936 године.

Значајан је рад пок. Димитријевића у Чиновничкој банци. Као члан Управног одбора од 1921 године до своје смрти учинио је Чиновничкој банци велике услуге, па је постао и претседник Управног одбора. Он је много допринео да ова установа после рата обнови свој рад, да га развије и покаже добре резултате.

Тело пок. Васа Димитријевића пренето је из Ниша у Београд и сахрањено у недељу, 30 јула ове год. После њупела у цркви Св. Николе на Новом гробљу су се опростили с покојником: г. Предраг Тешић, шеф отсека царина у Министарству финансија, у име чиновника

царинске струке; г. Милан Костић, директор гимназије у пензији и градски већник, у име председника и већа Општине београдске; г. Ђорђе Мијозић, професор Универзитета, у име Чиновничке банке, и г. Милован Ђурановић, претседник Удружења царинских чиновника, чији је доживотни претседник био пок. Димитријевић.

Г. М. Костић, градски већник, одржао је овај говор:

„Пок. Васа Димитријевић, кога данас испраћамо у вечни покој, припада оној генерацији предатне Србије која је учествовала у стварању наше данашње државе — Југославије. И он, као и сви његови савременици, преживели су у своје животу многе значајне догађаје, издржали су тешке терете, поднели су велике жртве за остварење својих идеала. И као државни чиновник, и као напољни радник, и као јавни радник, пок. Васа је до свога последњег часа предано и савесно радио на културном и материјалном напредовању своје земље.

По свршеном Философском факултету Велике Школе пок. Васа је ступио у просветну струку у којој је, као предавач гимназије у Смедереву, провео неко време. Нов закон о средњим школама од 1898 године погодио је и њега, као и већи број младих људи који су тада били наставници гимназија. Тада је он био отпуштен из државне службе. После тога пок. Васа прелази у царинску струку Министарства финансија, која је у оно време оскудевала у факултетски школованим чиновницима. Новој струци он се одаје са пуно љубави и преданости и одмах се истиче изнад свих својих другова, који су, заједно с њим, ушли у ову струку. Као царински чиновник пок. Васа је провео дужи низ година у разним местима, док најзад није доспео до највишег положаја у тој струци. У исто време он је успео да постане и одлични познавалац своје струке. То је све пок. Васа постигао само својом вредношћу и преданим и савесним радом. После рата био је начелник Министарства финансија и Министарства трговине, а затим и директор царина у Министарству финансија.

Иако се сав био посветио својој струци, пок. Васа је имао времена да учествује и у јавном животу наше земље, као и у другим културним и привредним установама и да свуда остави видне трагове свога знања, иницијативе, вредноће и поштења.

Пок. Васа био је у два маха општински одборник. Први пут постао је одборник на изборима од 1923 год. Пре четири године постављен је пок. Васа за већника Београдске општине. Овај избор учињен је како се само могло пожелети. Пок. Васа је дошао за већника у оно време, када је отпочело сређивање општинских финансија и када је настао један интензиван рад у свима правцима да наша престоница одговори захтевима великих светских градова. У том раду пок. Васа је предано, с вољом и савесно сарађивао. Он је одмах ушао у одборе који су одговарали његовој стручној спреми. У финансијском одбору, у Одбору за трошарину и кланицу и у Одбору за таксе и пијаце његова реч је много вредела и у многим питањима она је била утицајна, јер је он био човек, који је поред

стручне спреме, имао и велико искуство. Он је сматрао да бити градски већник није само почаст, већ и дужност да се послужи општем добру, нашој заједничкој кући. Његово је опхођење било пуно такта и одмерености, његов је говор показивао човека који зналачки и реално посматра и оцењује поједина питања. Због тога је „чика Васа“, како смо га из милоште звали, уливао свакоме поштовање и стекао свачије симпатије.

Београдска општина осетиће велики губитак смрћу пок. Васа Димитријевића. Општинско веће изгубило је у њему једнога од најбољих и најревноснијих својих већника.

Опраштајући се са одличним другом и пријатељем Васом, у име Претседника и већника Београдске општине, сачуваћемо трајну успомену на човека који се својим радом достојно одужио својој земљи и своме народу. Нека му је слава и вечан спомен!"

М. К.

† Србобран М. Станојевић ваздухопловни инжењер-пуковник

Проређују се већ ретки редови плејаде заосталих ратника — плејаде оних див јунака, који су својим грудима стварали и омеђавали границе Краљевине Југославије.

Измучени и заморени од ратних тега, ратних рана и ратних последица, свакога дана нестаје један по један.

Природна смрт ипак лакше дође. Али, када удес судбине некога отргне на други начин веома нам тешко пада.

Србобран М. Станојевић ваздухопловни инжењер пуковник, начелник Техничкога одељења Ваздухопловства војске, нагинуо је 7 августа 1939 год. у 17.15 час. при авионом удесу на Београдском аеродрому.

Још млад ратник, чије груди краси орден Карађорђевог звезде с мачевима, као војник у миру чинио је част југословенској војсци. Он је у ваздухопловству Југословенске војске, које је доста младо, био један од његових одличних пионира, био један од највећих стручњака, један од најодушевљенијих и неустрашивих летача — велики родољуб, који је посветио цео свој живот напретку и снази ваздухопловства југословенске војске.

Рођен је 6 августа 1895 год. у Књажевцу, у четитој чиновничкој породици Милоша Станојевића, претседника Апелационог суда.

Основну и средњу школу свршио је у Књажевцу, испит зрелости положио је у Београду.

Као гимназиста још млад, у Балканским ратовима (Првом 1912/1913 и другом 1913) испољава своје родољубље и своју несобичност. Он се јавља и врши добровољне службе у војсци по болницама, али стално му је пред очима авијатика.

Као гимназиста, када је у Србији авијатика била мало развијена и мало позната, он се заноси изградњом малих летећих авионских модела апарата.

Ступио је у јачку чету у Скопљу 1915 год. у којој је произведен у чин пешад. поднаредника.

Упућује се потом одатле у војно-железнички курс у Нишу, одакле по својој жељи прелази у аеропланску ескадрилу, где се одмах већ истиче својим радом.

После повлачења српске војске 1915 год., када је образован Солунски фронт, он у пилотској школи у Микри код Солуна 1916 год. постаје војни пилот и полази као такав у борбу.

Као јак-наредник војни пилот учествује у Горничевској битци и у боју на Кајмакчалану 1916 год. Тада показује пуну меру својих великих способности — храброст, пожртвовање, самоодрицање, разборитост.

Буде после Армијске похвале као јак-наредник војни пилот одликован златним орденом Карађорђевог звезде с мачевима, а уз њега и Француским златним крстом. Одликовања, српска и француска, са Армијском похвалом, која је истицала неустрашиве подвиге хероја-ратника, још више га одушевљавају за даљи рад.

Као војни пилот у ескадрили Ф. 524, под командом француских официра, на Солунском фронту и даље се нарочито истиче пред фронтом Прве армије Српске војске. И тако за своје заслуге 15 јуна 1917 год. буде унапређен за резервног пешад. потпоручника.

Када су слати српски јаци-војници на довршење школовања 1917 год. у Француску и Енглеску, тада и он иде на студије у Француску, где за кратко време својим истрајним радом стиче дипломе математичких наука, електро-инжењера и ваздухопловнога инжењера.

Ступа у Ваздухопловство Југословенске војске, под утицајем многих пријатеља и патриота 1924 год. као инжењер, а већ 1932 год. преведен је у чин инжењера-потпуковника и стављен на чело Техничкога одељења Ваздухопловства војске.

Произведен је у чин ваздухопловнога-инжењера пуковника 1937 год.

Србобран М. Станојевић, био је редак официр и примеран човек.

Као официер заиста је био понос Југословенске војске. За њега Командант Ваздухопловства Југословенске војске у оцени овако пише:

„Карактера светлог, ретке интелигенције и општих духовних способности.

Темпераментан расно, човек пун духовнога и моралнога квалитета.

Врло савестан, пожртвован, ретко радан.

Пун иницијативе и самосталности.

Службу врши са ретком вољом и особитим разумевањем. Целокупно своје биће аскетски залаже у службу тако да својим корисним и примерним радом чини главни стуб службе Штаба као и целокупне ваздухопловне Техничке службе и као такав необично користан помагач и сарадник свему команданту.

Расни ваздухопловац и летач.

Официр најшире опште и техничке културе.

Врло високих техничких и организаторских способности са великим искуством ратнога пилота.

Својом високом стручном спремом и радом служи на част Југословенској војсци, а нарочито Ваздухопловству војске.”

Ретка оцена, какву добијају само најбољи. У толико већи губитак за Краљевину Југославију.

Такав официер, са таквим сјајним врлинама правог војника и ратника, био је познат и ван граница Краљевине Југославије. Није ништа чудно што су се на његовоме погребу поред елите друштва свих слојева налазили и војни изасланици Француске (пуковник Мерсије), Немачке (пуковник фон Шенебек), Мађарске (потпуковник Вашвари) и, што је породица његова добила изјаву саучешћа од Хермана Геринга маршала Немачке и председника Пруске владе.

Као инжењер био је, по оцени свих, један од најбољих познаваоца у Краљевини Југославији не само технике Ваздухопловства, већ и саме суштине Ваздухопловства.

Његов стари друг Тадија Сондермајер инжењер, генерални директор Аеропута у своме посмртном говору за њега је рекао:

„Пао је још један од ретких преживелих из пле-

јаде првих српских авијатичара, — Солунаца, пао је један од најбољих.

Још када је отпочело ваздухопловство у Краљевини Србији он је био прозreo његов будући развој и његов судбоносни значај за цео свет, па и за Краљевину Србију и доцније Краљевину Југославију.

И, од тренутка када је била престала ратна борба, он се латио друге борбе — борбе за снагу Југословенског ваздухопловства. И ту се он бадио са фанатизмом и са решеношћу да победи. У тој борби он је сагоревао своје најбоље вредности. Он јој се био предао без резерве.

У основи сваке његове акције лежало је једно дубоко, истинито родољубље. У томе бескрајном родољубљу он је црпео снагу, која је задивљавала. Он није био ваздухопловац само ради Ваздухопловства, већ и због тога што је знао да је Краљевини Југославији ваздухопловство најпрече и важније од свега осталог.

Радећи за десеторицу, узимајући на себе најтеже ваздухопловне задатке, вршећи лично пробе разних авиона, иако му ни по годинама ни по високом положају који је заузимао, то није била дужност он је у своју службу уносио онај дух фанатизма потребан свуда, али Ваздухопловству неопходан.

Својом смрћу он је дао последњи и најснажнији замах у борби за свој идеал.

У списку ваздухопловних жртава, које обележавају дуг и тежак пут стварања Југословенске Ваздухопловне сенке, он дописује и своје име...”

Као човек био је у свакоме погледу добар — добар као добар дан.

Иванредан друг, одличан пријатељ. Несебичан, пун самилости према невољнима.

Као члан управе фабрике авиона у Раковици за 16 месеца, од постављања до смрти, све своје припадности што је износило преко 100.000 динара поклањао је анонимно Удружењу ратних инвалида.

Сав се био предао добру Отаџбине и напретку Народа и стога ће његово име бити записано у историји Југословенскога народа златним словима.

Слава му и, хвала му!

Жив.

† ЖИВОЈИН М. ЈАНКОВИЋ

22 августа 1939 год. у 2 часа изјутра преминуо је Живојин М. Јанковић, трговац и индустријалац и већник града Београда.

Живојин Јанковић је рођен у Крушевцу 1875 год. Као младић ступио је у трговину и радио напорно да створи себи егзистенцију. Бистар, окретан и вредан успео је брзо да се афирмира као самосталан трговац.

Живојин М. Јанковић

У својој 23 години (1897) основао је фирму Маричић и Јанковић, фабрику хартије и продавницу хартије и писаћег материјала, која је ускоро постала значајан

фактор у нашој индустрији и трговини. Поч. Јанковић заузимао је све утицајније место у нашој привреди, придоносећи много њеном напретку. Својим радом постао је познат у целој Југославији. Више од 18 година сарађивао је у управи Хипотекарне банке Трговачког фонда. До своје смрти био је члан Надзорног одбора Народне банке, члан управе Београдске берзе, члан управе Прометне банке, члан управе Извозне банке и Осигуравајућег друштва „Србија”.

Као већник града Београда поч. Јанковић се живо интересовао за сва привредна и финансијска питања Општине и сарађивао на њиховом решавању.

Један од твораца и најеминентнијих претставника београдске привреде сишао је у гроб.

Погреб је извршен 23 августа 1939 на београдском Новом гробљу уз учешће претставника старог Београда, градских већника и многобројног грађанства.